

ვ. ბარდაველიძე

**ივრის ფშავლებში
დღიური**

მხატვარი ნინო ბრაილაშვილი

1941 – 2003

თბილისი

გამომცემლობა „კვირიონი“

ბარეკანის ფოტო და დიზაინი შალვა ლეჟავასი

წიგნი განმეორებით გამოდის და
ეძღვნება ვერა ბარდაველიძის
და ნინო ბრაილაშვილის ნათელ
სსოვნას

რედაქტორისაგან

ეთნოგრაფიული სკოლის მეცნიერული მიღწევების ერთ-ერთ თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს პროფესორ ვერა ბარდაველიძის შესანიშნავი ნაშრომი “იერის ფშაელებში”, რომელიც საეულე ეთნოგრაფიული დლიურის ნიმუშია.

ეს 114 გვერდიანი წიგნი გამოქეყნდა 1941 წელს ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მაგერიალური კულტურის ინსტიტუტის შრომების XI ტომში.

ვერა ბარდაველიძის დასახელებულ ნაშრომში აღწერილია სამეცნიერო ლიგერაგურაში დღემდე უცნობი ეთნოგრაფიული მასალა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა მაგერიალური, სოციალური და სულიერი კულტურის შესახებ. საინტერესოაა წარმოდგენილი ხალხური დღეობები, სოფელი და მისი ღირსშესანიშნაობები, საკულტო და საფლავის ძეგლები. აქ ნახავთ ეოცხალ ადამიანთა პორტრეტებს და მათი ყოფაცხოვრების მნიშვნელოვან მომენტებს. ნაშრომი მდიდარია არა მარტო ეთნოგრაფიული მასალით, არამედ პოეზიის

ნიმუშებით; აღსანიშნავია ხაგის კარზე დაჭერილ-დამიზმებულთა, ხაგის მონათა, ქადაგთა ქმედებების აღწერილობანი. დაფიქსირებული მასალა დღემდე არ კარგავს აქტუალობას. ამ მეგად მნიშვნელოვანი მასალის შესწავლის საუბეულზე შესაძლებელი გახდა რიგი ისტორიულ-კულტურული პრობლემების გადაწყვეტა. ამ წიგნს ყოველთვის პირველწყაროს მნიშვნელობა ექნება.

“იერის ფშაელებში” ყურადღებას იქცევს თხრობის მანერით და ფორმით; ეულზე შეჯერებული ეთნოგრაფიული მასალა მშრალად არ არის გადმოცემული; ჩანს სპეციალისტის უშუალო დაკვირვება ხალხის ყოფამე. დლიურში ისიცა ჩანს, რომ თიანეთის მთიელი მოსახლეობის (ფშაელები, ხეესურები, გუდამაყრელები) წეს-ჩეეულებებმა ერთმანეთის გაეუნა განიცადა. დღესასწაულების, რიგუალებისა თუ წეს-ჩეეულებების თაედაპირველი სახით მიკვლეეა მაშინაც კი შეუძლებელი ყოფილა, როდესაც იქ ეს ექსპედიცია

მუშაობდა. მოსახლეობის ჩამოსახლება-დასახლების პროცესები ასალ ბუნებრივ სამეურნეო პირობებში მიმდინარეობდა და დიდ გავლენას ახდენდა მეურნეობაზე. საცხოვრებელ ნაგებობებსა და სამშენებლო გრადიციებზე. სოციალურმა ინსტიტუტებმა, რელიგიურმა რწმენა-წარმოდგენებმა და მათთან დაკავშირებულმა რიგულებმა, რომლებიც ასე ამომწურავად არის მოცემული ე. ბარდაველიძის “იერის ფშაველებში”, ქამთა სელას ყველაზე მეტად გაუძლო.

ამ ნაშრომს ღირსებას ისიც მაგებს, რომ მას ამშვენებს მხატვარ ნინო ბრაილაშვილის მიერ დიდი გემოვნებით და სიზუსტით შესრულებული საილუსტრაციო მასალა. რომელიც სრულად ასახავს ეთნოგრაფიული დღიურის შინაარსს. მხატვრის შემოქმედებაში ამომწურავად აისახა XX საუკუნის 40-იანი წლების და ეგებ უფრო ადრინდელი ეროვნული კულტურა, მატერიალური თუ სულიერი კულტურის რეალიები. ნინო ბრაილაშვილს კარგად ესმოდა ნახაგით გრადიციების გაცოცხლების ფასი.

ის, რაც ამ წიგნის ილუსტრაციებშია ასახული, ჩვენთვის არც თუ შორეული ისტორიის მეტად მნიშვნელოვანი მაღალმხატვრული ღირებულების ფურცლებია. რომ არა ყოფითი მასალის მრავალფეროვნება, ნ. ბრაილაშვილი ასეთ საინტერესო სამყაროს ვერ შექმნიდა.

ამ საოცრად მიმზიდველი და უცყუარი ნახატებით ნ. ბრაილაშვილმა დაეიწყებას გამოსცა უკვე სამუდამოდ გამქრალი და მით უფრო ძვირფასი ჩვენი წარსული. განვიზრახეთ ამ ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული წიგნის ხელშეორედ გამოცემა, რათა სპეციალისტები და მკითხველთა უფრო საზოგადოება გაეცნოს სადღეისოდ სრულიად უცნობ და მიუწვდომელ მასალას, რომელიც მომავალი თაობებისათვის კელევის ერთ-ერთი წყარო გახდება.

წიგნი გამოიცემა იმავე სახით, როგორც 1941 წელს გამოსცა ე. ბარდაველიძემ.

ჯულიეტა რუხაძე

2003 წ.

Книга издается повторно и посвящается
светлой памяти Веры Варденовны Бардавелидзе
и Нины Петровны Брайлашвили

ОТ РЕДАКТОРА

Прекрасным примером научных достижений грузинской этнографической школы является замечательная работа профессора Веры Варденовны Бардавелидзе «Среди иорских пшавов» как образец полевого этнографического дневника.

Эта книга, содержащая 114 страниц, была опубликована в 1941 году, в XI томе Трудов Института языка, истории и материальной культуры им. Н. Марра.

В книге В. В. Бардавелидзе сосредоточено множество ключевых вопросов, в результате изучения которых стало возможным решение целого ряда историко-культурных проблем. Зафиксированный в дневнике материал не теряет своей актуальности и по сей день. Эта книга навсегда останется для специалистов первоисточником.

В работе изложен доселе неизвестный в научной литературе этнографический материал о материальной, социальной и духовной культуре горцев Восточной Грузии. Огромный интерес представляет описание народных празднеств, достопримечательностей этих селений, культовых и надгробных памятников. Читатель здесь найдет живые портреты людей и примечательные моменты их быта. Работа богата не только этнографическим материалом, но и образцами поэзии. Заслуживают внимания деяния «рабов святилища» («хатис мона»), прорицателей («кадаги»), «одержимых святилищем» («хатис карзе дачерил-дамизезебули»).

Материал дневника изложен в доступной форме, а затронутые в нем вопросы представляют большой интерес для широкого круга читателей. В данном труде привлекают внимание манера и форма повествования. Добытый полевой этнографический материал преподносится живым языком; чувствуется, что автор непосредственно вникал в суть жизни народа. Из дневников видно также, что обычаи и нравы горного населения Тианети (пшавов, хевсур, гудамарцев) претерпели взаимное влияние. Установить первоначальный вид празднеств, ритуалов или обычаев оказалось невозможным уже тогда, в период работы этой экспедиции. Процессы переселения-поселения народов происходили в новых природно-хозяйственных условиях и оказывали огромное влияние на все виды хозяйств, строительные традиции и устройство жилья. Социальные институты, религиозные верования и связанные с ними ритуалы, скрупулезно описанные в книге В. В. Бардавелидзе, изменились менее всего.

Достоинство этой книги еще более возрастает благодаря иллюстрациям, с большим вкусом и точностью выполненным художницей Ниной

Петровной Брайлашвили и полностью отражающим содержание этнографического дневника. Работы художницы проникнуты истинно национальной культурой, реалиями материальной и духовной жизни 40-ых годов XX столетия, а возможно, и более раннего периода. Нина Петровна Брайлашвили прекрасно осознавала ценность воссоздания местных традиций с помощью художественного воспроизведения.

Изложенные в книге реалии являются весьма важными страницами нашей не столь отдаленной истории. Не будь такого многообразия этнографического материала, Н. П. Брайлашвили не смогла бы создать столь интересный художественный мир.

Этими необычайно привлекательными, интересными и достоверными рисунками

Н. П. Брайлашвили воскресила уже давно исчезнувшее, и от того еще более драгоценное, наше прошлое. Нами было решено переиздать эту ставшую библиографической редкостью книгу, с тем чтобы специалисты и широкая читательская общественность ознакомились с совершенно неизвестным и недоступным сегодня этнографическим материалом, который станет для будущих поколений одним из источников их исследований.

Данная книга повторяет издание 1941 года.

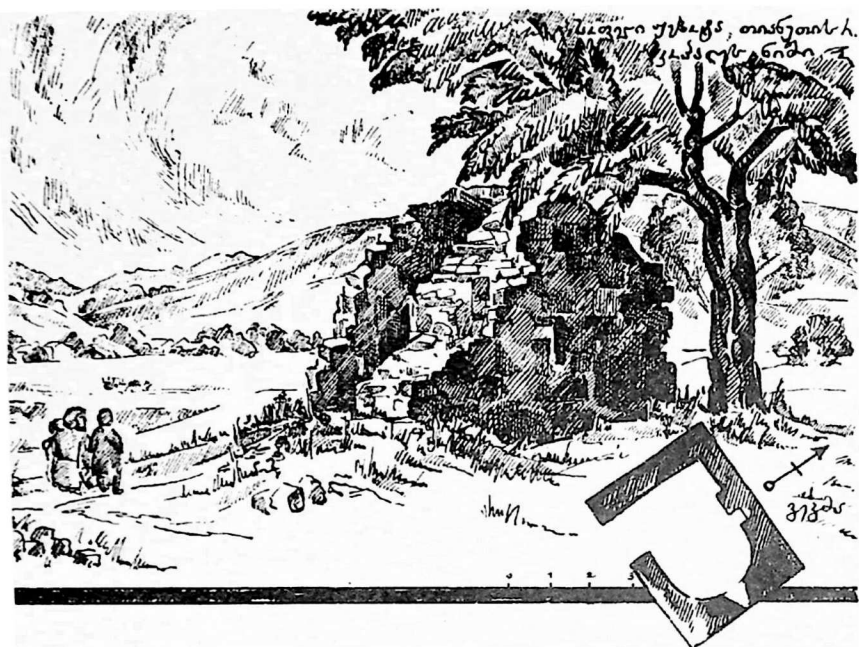
Джульетта Рухадзе

2003 г.

10 იელისი. თბილისიდან გაეყმეზავერეთ დილის სრულ 11 საათზე ენიმეი-ს საბარგო ავტომანქანით და ნაშუადღევის სრულ 4 საათზე უკვე სამუშაო რაიონის ცენტრში, ქვემო-თიანეთში, ვიყავით. ერწოზე გავლისას რამდენიმე წუთით ხევსურების სოფელ ღულელებში შევეჩერდით. ამ სოფლის მცხოვრებნი, როგორც თვით აღნიშნეს, 80 წელიწადია რაც ხევსურეთიდან გადმოსახლებულან. საუბრის დროს თუ შენიშნავთ აქაური ხევსურების თავისებურ მთურ კილოს, თორემ სხვა მხრივ რაიონის ძველი მოსახლეობისაგან ბევრით არაფრით განიხილვიან. ასეთია პირველი შთაბეჭდილება, რომელსაც ბადებს ღულელებლების გარეგნული იერი, კახური ჩაცმულობა, სოფლის ევროპული ყაიდის კრამიტგადახურული შენობები და სხვ. მხოლოდ შემდეგში, სოფელ ღულელებს რომ გავცდით, ხშირად ეხედებოდით ხევსურულ ტალავარში გამოწყობილ კაცებს, ქალებს და ბავშვებს. თვით რაიონის ცენტრში, ქვემო-თიანეთში, რამდენიმე ხევსური ფარით შეჭურვილიც კი ვნახეთ. აქ ხევსურ მანდილოსანთა მეტ ნაწილსაც ხევსურული ტალავარი აცვია, მაგრამ ამ სამოსს უკვე გარემო მოსახლეობის – კახებისა და, განსაკუთრებით, ფშაელების – ჩაცმულობის ზეგავლენაც განუცდია. ახალგაზრდა ქალებს ფშაური ყაიდის ზედატანები ჩაუცვამთ და თავზე, სათაურას ზემოდან ან უსათაუროდ, პირდაპირ თმაზე, ფაბრიკული შალის ფერადი თავსაფრები მოუხვევიათ, მანდილის ნაცვლად. აგრეთვე ვაჟებსაც ხევსურული ქუდის მაგიერ კახური (თუშური) ან ბოხოხა ქუდები ხურავთ.

გამოცეხადით რაიადმასკომში, გავიცანით მისი თავმჯდომარე და სხვა თანამშრომელნი, მათ შორის რაიადმასკომის საერთო განყოფილების გამგე შაქრო დედაბრიშვილი, რომლისგანაც მივიღეთ ცნობები რაიონის ეთნიკურად მეტად ჭრელი მოსახლეობის სამოსახლო პუნქტების შესახებ. შაქრო დედაბრიშვილი ქვემო-თიანეთის ყოფილი მასწავლებელია და ის რაიონის მცხოვრებლებს კარგად იცნობს. მისი დახმარებით ჩვენი ექსპედიციის (ენიმეი-ს ეთნოგრაფიული ექსპედიცია 1939წ.) მარშრუტებიც

საბოლოოდ დავაზუსტეთ.

დედაბრიშვილმა სხვათა შორის გვაცნობა, რომ იერის ხეობის მორწმუნე მოსახლეობა დიდ სამზადისშია დღეობა „იხინკობისათვის“, რომელიც მიმდინარე თვის მეორე ნახევარში ხუთშაბათ დღეს მოდისო.

დღეს გამოსასვლელი დღეა და ამიტომ რაიადმასკომის მუშაკთა და განათლების განყოფილების გამგის გარდა სხვა დაწესებულებათა ოფიციალური პირების ნახვა ვერ მოხერხდა.

11 ივლისი. დილით ვინახულეთ თიანეთის შინსახკომის რაიგანყოფილების უფროსი და რაიკომის მეორე მდივანი. წარუდგინეთ ჩვენი მანდატები და მოკლედ გაგაცანით ექსპედიციის მუშაობის მიზანი და ამოცანები. მეტად თავაზიანად მიგვიდგეს და ყოველგვარი დახმარების აღმოჩენა და მუშაობაში ხელისშეწყობა აღგვითქვეს.

ამით მოთავდა საქმის ოფიციალური მხარე და ეპებოტელი ინტელიგენტი კოლმეურნის ლევან დოლიაშვილის (რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა „აგრონომს“ ეძახის) და ქვემო-თიანეთის ძველი მასწავლებლის ვასო ჯიბლადის თანხლებით სამუშაოდ სოფელ ეპებოტისაკენ გავემართეთ.

სოფელი ეპებოტა მდებარეობს ქვემო-თიანეთის პირდაპირ, მდინარე იორის გაღმა, რაიონულ ცენტრიდან ერთი კილომეტრის მანძილზე. სოფლის მოსახლეობა ნარეკია: ძველიდანვე გადმოსახლებული ფშალები, აბორიგენი ქართველები, რომელნიც თავის თავს „ქახი“-ს უწოდებენ, და

გაქართველებული ქისტების რამდენიმე მოსახლე. ქისტები ძეგნიანურის გვარისანი არიან. მათგან მიღებული ცნობით, ძეგნიანურთ გვარი უკვე ხუთი-ექვსი თაობაა რაც სოფელ ჟებოტაში მოსახლეობს. ისინი, ჟებოტას სხვა მოსახლეებთან ერთად, თავის სალოცავად ამ სოფლის კოპალეს ხატს მიიწინევენ, თუმცა ამასთანავე აღნიშნავენ, რომ ჩვენი მთავარი ხატი (რომლის სახელიც და ზუსტი აღგილმდებარეობა მათ არ ახსოვთ) ოდესღაც კახეთში ყოფილაო.

კოპალეს ხატი (მას კოპალეს ნიშნაც ეძახიან) მოთავსებულია სოფელ ჟებოტას თავში, მდინარე იორის პირად, ე.წ. ძეგნიანურთ უბანში. იგი ქვა-კირით ნაგები და ქართული კრამიტით გადახურული თალიანი პატარა შენობაა, ამჟამად ნახევრად დანგრეული. აღმოსავლეთის კედელში მოგრძო და ვიწრო სარკმელი აქვს, ხოლო სალოცავის ჩრდილო-აღმოსავლეთის კედელთან ორი „წმინდა“ ხე დგას – იფნი და ნეკერჩხალი.

ჟებოტა მდიდარია საკულტო ძეგლებით. კოპალეს ხატის გარდა აქ მოიპოვება „კვირეას“ ორი ნიში, „ფურების ხატი“, „ამაღლების სალოცავის“ კომპლექსი და „საყდარანი“.

კვირეას ნიშები მოთავსებულია ერთი, სოფლის ზემო-უბანში და მეორე, ქვემო-უბანში. ქვემო-უბნის ნიში, სამწუხაროდ, ვერ ვინახულეთ. ამისათვის დრო აღარ დაგვრჩა.

ზემო-უბნის კვირეას „ნიში“ პატარა ვაკე ადგილია, სადაც ტყემლის ხე დგას, ამჟამად შუატანთან გადატეხილი. ეს ვაკე მოსახლის ყანაშია მოთავსებული. ყანის პატრონს საგანგებოდ მთის ბროლის ლოდი მოუტანია და წმ. ხის მახლობლად მოუთავსებია. არავითარი ნაგებობის ნაშთი აქ არ ჩანს.

კვირეას ნიში ივრის ხეობაში თითქმის ყველა ფშაურ სოფელში მდგარა. მისი სახელობის დღეობა აღდგომის სწორზე, კვირაცხოველობას, მოდის. მლოცველებს შესაწირავად ცოცხალი მამლები და თიკნები მიჰყავთ. დაკლული მსხვერპლის თავებს იქვე სტოვებენ, დანარჩენ ნაწილს კი უკან აბრუნებენ, შინ ხარშავენ და შეექცევიან. კვირეას სახელზე ყმაწვილების ბერად შეყენებაც იციან. ასეთ ბავშვს ყელზე თეთრ ნაჭერს გაუკეთებენ, მიიყვანენ ნიშთან და კვირეას შეავედრებენ, შემდეგ ამ ნაჭერს მოხსნიან და წმ. ხეზე ჩამოკიდებენ.

სოფელ ჟებოტას ჩრდილოეთით მოსაზღვრე მთის ფერდობსა და ზურგზე რამდენიმე საკულტო ძეგლია მოთავსებული. მათგან ერთი, ე.წ. „ფურების ხატი“, განსაკუთრებით საყურადღებო სალოცავია. „ფურების ხატს“ ბებერ იფნის ხესა და მის ძირში აგებულ პატარა ნიშს ეძახიან. ნიში ოთკუთხი ფორმისაა. შემონახულ ნაწილში იგი ნახევარზე ქვა-კირით არის ნაგები, ხოლო მას ზემოთ აგურია დალაგებული მშრალად. აღსანიშნავია, რომ ეს ნიში აღმართულია ძველ ნაგებობაზე, ქვა-კირის კვარცხლბეკზე, რომლის სიბრტყე მეტია ნიშის ძირის სიბრტყესთან შედარებით. ამჟამად ეს კვარცხლბეკი მიწის ზედაპირზე ოდნავ მოჩანს. გარდა ამ კვარცხლბეკისა იქვე, კვარცხლბეკის სამ მხარეზე (აღმოსავლეთით, დასავლეთით და სამხრეთით), მიწის პირად მოჩანს ქვის ნაგებობა, რომელიც, ეგონებ, კედლის ნაშთი უნდა იყოს. ამ კედლის პარალელურად მიწის პირადვე

მეორე ცკონებ. აგრეთვე კედლის ნაშთი ჩასდევს. „ფურების ხატის“ მახლობლად ძველი შენობის ნანგრევები და ნამოსახლარი ადგილებიც არის.

„ფურების ხატს“ საქონლის მფარველობას მიაწერდნენ. როდესაც მოსახლეს საქონელი „გეეხიბლებოდა“, ოჯახის მანდილოსანი „ფურების ხატს“ მიმართავდა და ევედრებოდა – პირუტყვი „ცუდი შეხეუული ბრბოსაგან

გამომიხიზნეო”.

„ფურების ხატის“ დღესასწაული წელიწადში ორჯერ მოდის: ზაფხულში, თიბათეის ერთ-ერთ ხუთშაბათ დღეს (ვარიანტით: შაბათს) და შემოდგომის

გიორგობას. ხალხი აღნიშნავს, რომ ამ ოციოდე წლის წინათ სალოცავში ღვთისმშობლისა და წმ. გიორგის „სახე“ ბრძანდებოდნენ და როდესაც „ფურების ხატში“ სალოცავად მიედიოდით, შესაწირავების ნაწილს ამ წმინდანების სახელზე ვტოვებდით. „ფურების ხატის“ შესაწირავებია: კურატი (ხარი), ცხვირი, ქადა, ვერცხლის ფული.

აღგილობრივი მოხუცების გადმოცემით, ამ სალოცავში კვეისბერებად „ნაწმინდური“ (თეიურის წესს გადასული) დედაკაცები იყვნენ. საზოგადოდ მამაკაცებს და ახალგაზრდა ქალებს „ფურების ხატი“ ახლო არ იკარებდა. სალოცავად მისული ხალხი შორი-ახლო ჩერდებოდა, იქ მას კვეისბერები ხელებოდნენ და შესაწირვებს უკურთხებდნენო.

ზოგიერთ მოხუცს ახსოვს, რომ მათ ახალგაზრდობაში „ფურების ხატს“ ხუთი კვეისბერი მანდილოსანი ჰყავდა. ამჟამად კი არც ერთი კვეისბერი იქ აღარ მოიპოვება. კვეისბერის ფუნქციებს ახლა სოფლის მოხუცი მორწმუნე ქალები ასრულებენ. მოხრობლები აღნიშნავენ, რომ შარშანწინ „ფურების ხატს“ ქალები ქიზიყელამ (ქალის სახელია) დაუჭრაო.

ამ სალოცავის კვეისბერებს, ხალხის ძველი რწმენით, თვით „ხატი“ აყენებდა. ის „დაიჭერდა“ დედაკაცს, „აუძღვებოდა მას, აუსევდა ან გველს, ან სხვა მანებს. ყველაზე მეტად ასეთ დედაკაცს გველები ეესოდა, დღისითაც ტანჯავდნენ, ღამითაც“. „დაჭერილი“ დედაკაცი შეევედრებოდა ხატს – შეება მომეცი და სიკვდილამდე გემსახურებო. აღთქმის შემდგომ ის კვეისბერად ღებობდა და მართლაც სიკვდილამდე ხატს ემსახურებოდაო.

69 წლის მიხეილ დარჩიაშვილი გვიამბობს: ჩემი „დიდია“ (ბებია) ქუბრიანთ ლეგას ცოლი იყო. ეინ არ იცნობდა ქუბრიანთ ლეგას! ოჯახი ბარაქით სავსე აქონდა, შეძლებული და გაგებული კაცი იყო, იმას ყველა პატივსა სცემდა, მაგრამ ის ქალქალზე გავიდა (ეი. ქალიშვილები ეყოლა, ვაჟი არ შეეძინა) და სულ ამოწყდაო. ქუბრიანთ ლეგას ცოლს „ანენია“ წითელთავა გველი, რომელიც სულ თან დასდევდა, აღარ შორდებოდა, მის ღოგინშიც კი იწევდაო. დაუნგრევიან სახლის მახლობლად გაშენებული საქათმე, საღორე და სხვა წერილფეხა და მსხვილფეხა საქონლის სადგომები, მაგრამ ეს გველი მაინც ვერ მოუშორებიათ. ამ დროს მიხეილის „დიდია“ ღოგინად ჩაგარდნილა და დიდხანს აღარც უცოცხლია. დიდიას სიკვდილის შემდეგ ქუბრიანთ ლეგას ოჯახი გადატაკებულია – ქალის სიკვდილისთანავე ოჯახს ერთბაშად ოთხი ფურ-კამეჩი დახოცია და ამას სხვა ზარალიც დართვია. ბოლოს ოჯახი მთლიანად ამოწყვეტილა და გავერანებულია – ჯერ შვილები ამოხოცილან და მალე ოჯახის უფროსიც მომკვდარა. ქუბრიანთ ლეგა მეუღლის გვერდზე დაუმარხავთ. როცა მის სამარეს თხრიდნენ, დიდიას საფლავიდან წითელთავა გველი ამოჩნდაო.

ეს გველი თვით მიხეილ დარჩიაშვილსაც უნახავს თავის ბავშვობაში. ის თურმე ერთხელ „ფურების ხატის“ მახლობლად ღორებს მწყემსავდა. იმ დროს უეცრად მიწიდან გველი ამომქერალა, ერთ ბურვაკს მიგარდნია, მისთვის გვერდი შეუნგრევია, მწვანე ბაღლაში გადაუსხამს, იქვე სული გაუნთხევენებია და ისევე მიწაში ჩამქერალა. მიხეილი განმარტავს – ის გველი ჩემი მკლავის სიგრძე და მტკაელის სიმახო იყო, წითელი თავი ჰქონდა და ცეცხლივით ელავდა. სოფელში რომ ეს ამბავი განეცხადე, ყველამ ის მითხრა – შენს

დიდობას რომ წითელი გველი დასდევდაო ეგ ის გველი ყოფილაო.

კრუმორწმუნე მოსახლეობის აზრით გველი სხვადასხვანაირია. ზოგი ისეთია გზაში რომ შეხედეს კაცს უკანასკნელი აუცილებლად რითიმე დასარაღდება. ზოგი გველი კი ადამიანის მახლობლად ცხოვრობს, სახლებში შედის, ხშირად ქათმებს რომ საკენკს დაუყრიან, ის ამ დროს გამოძვრება და საკენკს წაუტანება, მაგრამ თვით ადამიანს არასოდეს არ ერნისო. ადგილობრივ ასეთ გველს არა კელაყდნენ. საზოგადოდ გველის მოკვლას, ავიც რომ ყოფილიყო, ყველა ერიდებოდა: გველს თავისიანები ჰყავს და ისინი გველის მომკვლელს აუცილებლად მოძებნიან და სამაგიეროს გადაუხდიანო.

„ფურების ხატის“ პირდაპირ, მთის ქედის ზურგზე, გაშენებულია პატარა ბაზილიკი, ქვა-კირითა და აგურით ნაგები. მას „ამაღლებას“ უწოდებენ.

„ამაღლების“ ეკლესიის გვერდით დგას გუმბათიანი სამრეკლო. სამრეკლოს კედელში შიგნიდან გაკეთებულია ქვის ვიწრო კიბე, რომლის შუაზე კედელში ოთხკუთხი ფორმის წყვილი ორმოა დატანებული. ამ ორმოებში მოსახლეობა შიშიანობის დროს თურმე განძეულს – ქვაბებს, სინებსა და მისთ. ინახავდა. აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი მცხოვრებნი ამ სამრეკლოს „თათრების სალოცავს“ უწოდებენ.

მთის ზურგის აყოლება, „ამაღლების“ ეკლესიიდან დაახლოებით $\frac{1}{2}$ კილომეტრის მანძილზე ორი მეტად პატარა ბაზილიკი დგას. თითოეულ მათგანს „საყდარა“-ს ეძახიან.

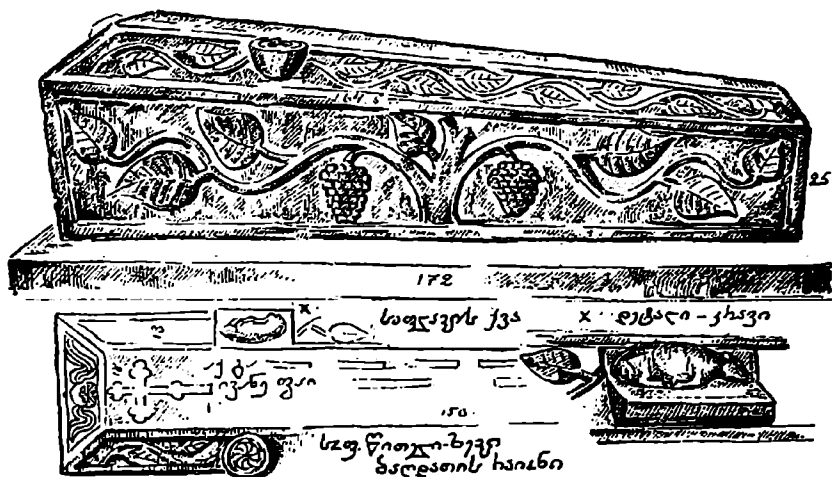
ამავე მთის ზურგზე კიდევ რამდენიმე საკულტო ძეგლს ასახელებენ. ისინი ამჟამად თითქმის სრულიად დაქცეულია.

მთის ქედი ამ ადგილიდან სამხრეთისაკენ უხევს და სოფელ უებოტას

ადმოსაველუთიდან კედელივით აკრავს. იგი აქ დაფენილია ტყით, რომელშიც, მოსახლეობის ჩვენებით, ძველი სამარხები მოიპოვება. ეს სამარხები უსარმაზარი გაუთლელი ქვებისაგან არის ნაგები და მათში ადამიანის ძვლები და ნივთები წნდება.

„ფურების ხატის“ ირგვლივ მოთავსებულია სოფლის სასაფლაო საყურადღებო საფლავის ქვებით.

საფლავის ქვები და მათზე მოცემული მხატვრობა სპეციალური დაკვირვების საგანს წარმოადგენს. ამ მუშაობის წარმოება საინტერესოა ქართული ხალხური ხელოვნების ერთ-ერთ დარგში ჩვენი ხალხის მხატვრული უნარიანობისა და გემოვნების თანამედროვე ვითარების გამოვლენების თვალსაზრისით. მაგრამ ჩვენთვის კიდევ უფრო საინტერესოა ეს ძეგლები ისტორიული წარსულის თვალსაზრისით. საფლავის ქვა დასაფლავების წესჩვეულებათა ერთ-ერთი კომპონენტია, ხოლო დასაფლავების ყოველგვარი წესჩვეულება, ყოველ შემთხვევაში კულტურული

განვითარების ადრეულ საფეხურებზე, მიცვალებულის მიმართ სასოგადოების განსაკუთრებულ დამოკიდებულებას ასახავს. უფრო კონკრეტულად რომ ეთქვას, საფლავის ძეგლები მიცვალებულის კულტის ერთ-ერთი საკმაოდ მნიშვნელოვანი მატერიალური გამოსახულებათაგანია. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ მიცვალებულის კულტი ქართველ ტომებში უხსოვარი დროიდან უაღრესად განვითარებული უნდა ყოფილიყო. ამ კულტის გადმონაშთები ჩვენში დღესაც ძლიერია და სხედასხვა კუთხის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში გასაოცარი მრავალფეროვნებითა და არქაული ნიშნებითაა შემონახული. ამგვარი ვითარება საუშუალოს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ თანამედროვე საფლავის ქვების მოხელობაშიც ძველი ტრადიციების კვალი დაცული უნდა იყოს და მთელი რიგი საფლავის

ძეგლებისა (კ. მათზე მოცემული ორნამენტებითა და მხატვრობით ხალხური ხელოვნების ძველ ფორმებსა და ძველი აზროვნების, ძველი რწმენის გადმონაშთებს უნდა ასახავდეს).

ეუბოტას სასაფლაოს ძეგლების გაცნობა უნებურად იწვევს იმ საფლავის ქვების მოგონებას, რომელთა შესწავლას 1937 წელს ენიმეი-ს ეთნოგრაფიული ექსპედიცია იმერეთში (მაიაკოვსკის, ყოფ. ბაღდათის, რაიონში) აწარმოებდა. იმერეთში გაერცვლებული საფლავის ქვები მიწის პირად დადგმული მხრიდან გულამოღარულია. ამის გამო ეს ძეგლები მსუბუქია, რაც მათ გადატანას შორეულ მანძილზე საგრძნობლად აადვილებს. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ ამ კუთხეში ქვის გათლადამუშავებისა და აგრეთვე მათზე სახეების გამოყვანის ტექნიკა მაღალხარისხოვანი ჩანს. იმერეთის საფლავის ძეგლებისათვის დამახასიათებელია მცენარეულის, ფრინველთა და ცხოველების ორნამენტები, ე.წ. „ლაზური ტიპისა“. ეს ორნამენტები განსაკუთრებულ ყურადღებას თაღისი უაღრესად დამუშავებული დეტალებით იპყრობს. ორნამენტებს შორის გამოირჩევა დიდი ოსტატობითა და გემოვნებით შესრულებული ეახი, ტროპიკული მცენარეები და ცხოველებიდან ცხვარი. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ პოლიხრომული ორნამენტები წყნე აქ არ გვინახავს. ორნამენტის კუთხების ტექნიკა ორგვარია: 1. ქვაზე ამოჭრილი ბრტყელი ჩუქურთმა და 2. პლასტიკური რელიეფი. ხშირად ორნამენტი მოცემულია ორმაგ და სამმაგ სიბრტყეზე და ერთიადიმავე საფლავის ძეგლზე ორივე სახის ტექნიკით შესრულებული ორნამენტებიც გვხვდება.

სულ სხვა სურათს იძლევა ამ მხრივ თიანეთის რაიონის, კერძოდ, სოფელ ეუბოტას საფლავის ქვები. აქ უმთავრესი ყურადღება მიქცეული აქვს საფლავის ძეგლებზე ადამიანის სახის, ფიგურის, კიდურებისა და ნაცმულობა-სამკაულის გამოხატვას. ცხოველებისა და, მცირე რაოდენობით მოცემული, მცენარეულის გამოსახულებანი ორნამენტში მეორეხარისხოვან როლს თამაშობს. მცენარეულიდან გვხვდება სტილიზებული ფოთლები და ვარდი, რომელიც მთავარი ფიგურის სამკაულის ნაწილს წარმოადგენს. ორ-სამ შემთხვევაში დაეამოწმეთ მცენარეულის ორნამენტი თაიგულის სახით, როგორც ძეგლის ცენტრალური გამოსახულება, მაგრამ დეტალური გამოკვლევის შემდგომ გაირკვა, რომ ეს ძეგლები სხვა რაიონებიდან ყოფილა შემოტანილი. ცხოველები, ისევე როგორც თოფი, დუქარდი, მაკრატელი და მისთანანი, იხატება გარდაცვლილი ადამიანის საქმიანობის, ნიჭის, უნარიანობის, ხელობის დასახასიათებლად: გამოჩენილი ცხენოსნის საფლავის ქვაზე ცხენს გამოსახავენ, კარგ მეცხვარეს ცხვარს უხატავენ, მეოჯახე ქალის ძეგლს ძროხით ამოკბენ ისევე, როგორც სახელგანთქმულ მეომარს თოფით ხელში გამოსახავენ, მეცხვარეს – დუქარდით, ხელსაქმის მკოდნე ქალს – მაკრატლით და სხვა. ქვა მასიურია, მძიმე. ორნამენტებს აკეთებენ უპირატესად დაბალი რელიეფით და შემდეგ მას სხვადასხვა ფერის საღებავებით აფერადებენ.

საფლავის ქვის გამოსახულებათა შორის მეორე ადგილი უჭირავს წარწერებს – მიცვალებულის გვარს, სახელს, მამის სახელს, დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღს და მიცვალებულისადმი მიძღვნილ ტექსტს,

¹ გ. ნიჭიაი, „სიცოცხლის ხის“ მოტივი ლაზურ ორნამენტში, ენიმეი-ს მოამბე, ტ. X, თბილისი 1941 წ.

რომელიც მეტწილად მიცვალებულის ხოტბას შეიცავს, ან მის გარდაცვალების მიზეზს გადმოსცემს ლექსად ან პროზით გამოთქმულს. წარწერა ქვაში ჩატრილია და შემდგომ შავად შეღებილი.

ოთოთუელ გამოსახულებას და წარწერას საფლავის ქვაზე საეგებით გარკვეული ადგილი აქვს განკუთვნილი. ადამიანის ფიგურა ქვის ზედაპირზეა მოთავსებული, გვერდებზე წარწერა და ზოგჯერ ცხოველია მოცემული, თავით ჯვარია გამოსახული და ბოლოზე კი კანდელი ან, იშვიათად, წარწერაა (როდესაც იგი გვერდების არეში ვერ ჩატეულა) გაკეთებული. ჩვეულებრივ ქვის ნაწიბურზე ირგვლივ ჩატრილია სწორი და სადა ზოლი ან ჩუქურთმიანი და შეღებილი არშია და მის შიგნით მთელი არე ადამიანის გამოსახულებას უჭირავს. გამონაკლისის სახით ვხვდებით ქვაზე გამოხატულ რამდენიმე კაცის სურათსაც. ასეთ შემთხვევაში ზოგჯერ გამოსახულებათა ნაწილი ადამიანის ბიუსტებადაა მოცემული. ასეთია, მაგალითად, კუბოტას სასაფლაოს ერთ-ერთი ძეგლი, რომლის ზედაპირის ნაწილი ორწყებად განრიგებულს ოთხ ბიუსტს (ორი ერთ ხაზზე და მათ ქვემოთ დანარჩენი ორი) უჭირავს. ბიუსტების ქვემოთ ადამიანის მთლიანი ფიგურაა გამოსახული და გარშემო, ზედაპირის კიდეზე, არშიის ნაცვლად წარწერაა ჩატრილი.

სანიმუშოდ სოფელ კუბოტაში ჩახატულ იქნა ექსპედიციის წევრის მხატვარ ნ.ბრაილაშვილის მიერ ხუთი საფლავის ძეგლი. ამ ძეგლებზე მოთავსებულია შემდეგი შინაარსის წარწერები:

I ძეგლის

მარჯვენა გვერდზე:

1. ამა ლოდ ქვეშ განვიცე
2. ენებს ალექსანდრე ზაქარი
3. ასძე წყლისშიელი
4. დაბადებიდან ვიყავ 22 წ.
5. გარდავიცვალე 1921 წ.

მარცხენა გვერდის წარწერა გადასულია.

II ძეგლის

მარცხენა გვერდზე:

1. ცოდუა მოკედეს ვაჟკაცი გაბოჯან შენისთანაო
2. დაჟარე წერილი ობლები ბებერი დედამამო
3. იყავი კარგი ვაჟკაცი ვერც გასძელ დიდხანაო
4. ცოცხალს გიყვარდა სალამი ხალხშიც იმისთანაო.

თავთან:

1. გაბო ნინიკას ძე
2. გედეშური გ. 1928
3. შობით 32 წ.

¹ წარწერები მოგვაქვს ზუსტად ისე, როგორც საფლავის ძეგლზეა მოცემული, ორთოგრაფიის დაცვითურთ.

მარჯვენა გვერდის წარწერა გადასულია.

III ძეგლის

ზედაპირზე ბიუსტების ქვეშ:
ანიკო ფრუშკი ნიკო არჩილა.

კიდეების გარშემო:
აქ განვისვენებ ჩემი შვილებით გაგა კაცობის ძე საქაიძე გარ 1919 წ.
თებერვლის 22 სა შობით 55 წლისა.

მარცხენა გვერდზე:

1. ვიყავ დიდი მოამაგე დამრჩა ცხოვრება
2. ოხრათა ძმა დამრჩა მეპატრონეთა

მარჯვენა გვერდზე:

1. ჩატარებს მუქათ დამადებს ლოდსა
2. მაგარსა ესა ღირს ჩემთვის ფასადა

IV ძეგლის

მარჯვენა გვერდზე:

1. ბადურაშვილის მეუღლე გარ 1910 წელ
2. გიორგობისთვის 28-ში შობით 26 წლისა
3. წამკითხველნო შენდობა მიბძანეთ

მარცხენა გვერდზე:

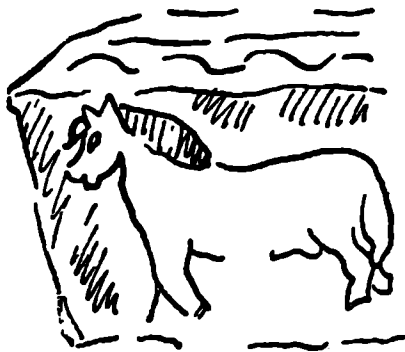
1. უბედურმა სიკედილმა რა უდროვით მიგდო მახე
2. წუთისოფელს მამაშორა შავს მიწაში დავიმარხე
3. მარტო გაგიას ტუშურელის ასული არჩილა

ჩვენს ეპოტელ მთხრობელს ორი სახელი აქვს და ორი გვარი. ერთი სახელია ნათლობისა, მიხეილი, და მეორე მამისაგან მასზე გადასული, ჩიტა, გვარად კი დარჩიაშვილიც არის და მათურელიც. მიხეილის განმარტებით, მისი წინაპრები გურიაში ცხოვრობდნენ და გვარად დარჩიაშვილები იყვნენ. შემდეგ ისინი არაგვის ფშავეში გადასახლებულან და იქ მათურელის გვარად წოდებულან და ძველი გვარიც შეუნარჩუნებიათ. დაბოლოს, ერთ-ერთი დარჩიაშვილი-მათურელი მოსისხლეობას გამორიდებია, ივრის ფშავეში გადმოსულა და სოფელ ეპოტაში დასახლებულა.

მეტად საყურადღებოა თიანეთის რაიონის მოსახლეობის მოძრაობის საკითხი. აქ, როგორც ირკვევა, ძველი დროიდან დღემდე ადგილი აქვს მოსახლეობის დიდ დენადობას. გუშინ აღმასკომში გადმოგვცეს, რომ ახლა-

ხან ხევსურეთიდან 10 ხევსური გადმოსულა, თიანეთის მახლობლად ტყე გაუჟაფავთ და იქ დასახლდებულან. მეორე ფაქტი ახლო წარსულიდან: სოფელ ბაჩალის მცხოვრები ფშაელები კახეთში გადასახლებულან და მათი ბინები და მიწა-წყალი ხევსურებს დაუბერიათ. ამ დღით, ევბოტაში რომ მივდიოდით, გზაში შეჩერება მოგვიხდა. ხშირი წვიმებით გამოწვეულ წყალდიდობას იორზე გადასასვლელი ხიდი წაუღია და ამიტომ ევბოტისაკენ მიმავალ ურემს დაველოდინეთ. ამ დროს გაეცანით ქვემო-თიანეთის მოსახლე ღრმად მოხუცებული გონჯიაშვილი. ის ყოფილი ქვეისბერია. ჩვენ გონჯიაშვილები, — გვიამბო მან, „ვმალას ხატის“ ყმები ვიყავით. უწინას თიანეთში სამი ძმა ხევსური მოსულა: უშიშა, გონჯა და თურქა. ერთი ძმიდან ჩვენი გვარი გონჯიაშვილები წარმომდგარა, მეორედან კი თურქაშვილებიო.

ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენელი ფშაელების კახეთში გადასახლების მიზეზად თვლიან თიანეთის რაიონის ნიადაგის სიმწირეს კახეთთან შედარებით. ასევე ხევსურებიც თავის ძველ სამშობლო კუთხის მიწა-წყალს უკეთესზე ცვლიან და ფშაელების ნამოსახლარზე სახლდებიანო. სხვაგვარად ხსნიან ფშაელების გადასახლებას თიანეთის რაიონიდან დღევანდელი ჩვენი თანამგზავრები, ევბოტელი „აგრონომი“ და ქვემო-თიანეთის ძველი პედაგოგი. მათი აზრით, აქედან აყრას და კახეთში გადასახლებას ფშაელებს ხევსურები აიძულებდნენ, ისინი ქურდობას ეწეოდნენ და გარდა იმისა, რომ თვით აწუხებდნენ ფშაელებს, მოუძღვებოდნენ ფშაელების საზღვრამდე ქისტებს, ადგილობრივ მოსახლეობას უსევდნენ და აწიოკებდნენო.

12 ივლისი. დღეს არტნის ხეობაში ვაპირებთ გამგზავრებას. განათლების განყოფილების გამგემ საბარგო ავტომანქანის მოცემა აღგვითქვა. ვიდრე ავტომობილი მოვიდოდა ვინახულეთ ქვემო-თიანეთის სასაფლაო. იგი მოთავსებულია ზემო-თიანეთისაკენ მიმავალი შარაგსის პირად. საფლავის ძეგლების უმრავლესობა და მათი ორნამენტების ძირითადი ელემენტები ისეთივეა, როგორიც სოფელ ევბოტას სასაფლაოზე; გათლილი გრძელი ქვა, დაბალი რელიეფით შესრულებული და შემდგომ ფერადი საღებავებით შეღებილი მიცვალებულის გამოსახულებანი ძეგლის ზედაპირის მთელ სივრცეზე, ზედაპირის კიდევზე გეომეტრიული ან სტილიზებული მცენარეულის არშია, გვერდებზე წარწერა და თავით ჯერისა და ბოლოს ღამპრის გამოსახულებანი. ექსპედიციის მხატვარმა ძეგლების რამდენიმე ნიმუში ჩახატა. ამ ძეგლებზე მოცემულია შემდეგი შინაარსის წარწერები:

I ძეგლის

მარცხენა გვერდზე:

1. ტიალმა გლოვის სიკვდილმა უდროვით მიგდო მახე
2. მეწვივა შავი ყვავილი სიცოცხლე გამიმწარა მე
3. ამინაოხრა სახლკარი მეუღლე დამრჩა მგლიარე
4. დედაც წუხდება ჩემთვისა თვალცრემლიანი დაეაგდე.

მარჯვენა გვერდზე:

1. 1917წ. ენკენისთვის 7-სა დღესა გარდაიცვალე
2. ნინო ბატონას ასული მესაბლიშვილი შაქრო კენი

3. წაშეილის მეუღლე შობიდან 28 წლისა გებრა
4. ლეობდეთ სწორებო ყველამ შენდობა მაღირსეთ.

II ძეგლის

მარცხენა გვერდზე:

1. უდროეთ მაკლა სიკედილმა არ დამაცალა ხანია.
2. შავს მიწას ამამაფარა ოცდა ორი წლის ქალია.
3. დედა წუხდება შეილისთვის ვაი დაუდგა თეალია.

მარჯვენა გვერდზე:

1. ერთი წლის შესრულებაზე დაკარგა ორი ქალია.
2. თებრო ბატონას ასული მესაბლიშვილი.
3. გარ 1918 ღვინობისთვის 20-სა შობით 22 წლისა.

ამ სასაფლაოზე, ისევე როგორც სოფელ ებოტაში, შორიდან (თელავეიდან, თბილისიდან) მოტანილი საფლავის ქვებიც მოიპოვება. ამ ქვებს აშკარად ატყვია უცხო მოხელის ხელი. განსხვავება ფიგურების, განსაკუთრებით მათი კიდურების – ხელების, ფეხებისა და თავის სამკაულის გამოყენანასა და ნაცმულობაში მდგომარეობს. ამას გარდა ზოგიერთი ამგვარი ძეგლის ცენტრალური ადგილი (ზედაპირი), ადამიანის (მიცვალებულის) გამოსახულების ნაცვლად, მცენარეულის ორნამენტს უჭირაეს. ოდნავი სხვაობა არსებობს აგრეთვე თიანეთურსა და შორიდან მოტანილ ძეგლებს შორის მათი ფორმის მხრივაც. თიანეთური საფლავის ქვა სხვა კუთხეების საფლავის ქვებთან შედარებით გვერდებში უფრო ცერად არის გათლილი და ამის გამო ბოლოსაკენ იგი შედარებით ვიწროა.

აეტიმოპილის მოლოდინში საფლავის ქვების ოსტატის ნახვაც მოეცაწარი. თიანეთის რაიონს საფლავის ქვებით ამარაგებს ორი ძმა მარტია და იოსებ ჯაშიაშვილები, რომლებიც ქვემო-თიანეთში სახლობენ. მიუხედავად იოსებ ჯაშიაშვილის სახლში. ოსტატი შინ დაგვიხვდა. იგი 47 წლისაა, დაბადებულია და აღზრდილა თელავის მახლობლად მდებარე სოფელ ვარდისუბანში და ამავე სოფლის სკოლაში 3 კლასის ცოდნა მიუღია. იოსებს ქვის დამუშავების ხელობა ძმისაგან შეუსწავლია. 20 წელიწადია რაც ის ამ ხელობას ადგია.

მისი თქმით, ქვის მთელელობის შესწავლა მოითხოვს ორი-სამი წლის მუშაობას შეგირდად და შემდეგ ქარგლად. სწავლის დასრულება უწინ ე.წ. „საოსტატო“-თი აღინიშნებოდა – მასწავლებელი თავის შეგირდს სილას გაარტყამდა. ეს ხდებოდა საგანგებოდ გამართულ წვეულებაზე, ქეიფის დროს, უხვად გაშლილი სუფრის წინ.

მარტია და იოსებ ჯაშიაშვილები ბოლო ხანებში ცალ-ცალკე მუშაობენ. მაგრამ როდესაც საშური საქმეა შეერთდებიან ხოლმე და სამუშაოს ინაწილებენ. საყურადღებოა, რომ შრომის ამგვარი დანაწილება ერთ და იმავე გამოსახულების გამოყენის დროსაც-კი ხდება. მაგალითად,

როცა საჭიროა სასწრაფოდ გაკეთდეს ქვის ზედაპირის ორნამენტი, მაშინ ერთი ძმა ადამიანის გამოსახულების სახეს აქანდაკებს, ხოლო მეორე ძმას ამ დროს ტანი ან ფეხსაცმელები გამოჰყავს.

ქვაზე სახეების გამოყვანა, რომელსაც მოხელე „დახატვას“ და „დაწერას“ უწოდებს („მიცვალებულს დაეხატა“ ან „მიცვალებულის სახეს დაეწერ“), შემდეგნაირად ხდება: დასახატად გამზადებულ ქვის ზედა სიბრტყის ნაპირზე ოსტატი პირველად ნახშირით არშიას შემოაფლებს და შემდეგ ამ ზოლს „კალმით ამოიღებს“ (ჩაჭრის). დასახატავი არე ამგვარად ჩარჩოში ჩაისმება, რის შემდგომ ადამიანის სახისა და ტანის გამოყვანა იწყება. თიანეთელი ოსტატისათვის ცნობილია ის პირი, რომლისთვისაც ის საფლავის ქვას ამზადებს. ამიტომ იშვიათად სჭირდება ხოლმე დამკვეთისაგან მიცვალებულის სქესისა და ხნოვანების გაგება იმისათვის, რომ საფლავის ქვაზე შესაფერისი გამოსახულება გამოიყვანოს. ეს გამოსახულება, რა თქმა უნდა, მიცვალებულის პორტრეტს არ წარმოადგენს. მოხელე არც ცდილობს ინდივიდუალურ თავისებურებათა ასახვას. ის იძლევა გარკვეული ხნოვანებისა და სქესის ადამიანს და ცდილობს გამოსახულება „ლამაზი“ გამოიღდეს. ხოლო ლამაზი, ოსტატის გაგებით, ისეთი გამოსახულება არის, რომელსაც „სწორად გამოყვანილი ნაწილები აქვს – მრგვალი თავი, სწორი ცხვირი, ზედა ტანი და ქვედა ტანი შესაფერისებია. ხელები ხელებს უგავს და ფეხები ფეხებს“. ერთი სიტყვით, თიანელი ოსტატის იდეალს წარმოადგენს ადამიანი გამოსახოს რეალისტურ ფორმებსა და პროპორციებში. გარდაცვლილის კუთხურ თავისებურებას ის ასახავს იმით, რომ ქვაზე აღბეჭდავს ადამიანს იმდაგვარი თავსაბურავითა და ტანსაცმლით, როგორსაც ხმარობს მოსახლეობის ის ფენა, რომელსაც მიცვალებული ეკუთვნის – მიცვალებულ ფშავს ფშაურად ჩაცმულ გამოსახულებას გაუკეთებს ქვაზე, კახელს კახურად ჩაცმულს და ასე სხვ. დამკვეთისაგან ოსტატი დებულობს ცნობას მხოლოდ მიცვალებულის დაბადება-გარდაცვალების ზუსტი თარიღის შესახებ (წელიწადი, თვე, რიცხვი) და მისადმი მიძღვნილ ლექსს ან პროზაულ ტექსტს საფლავის ქვის გვერდებზე აღსაბეჭდად.

ადამიანის „დახატვა“ და ორნამენტების სხვადასხვა ელემენტებისა და აგრეთვე ასოებისა და ციფრების გამოყვანა პირველად ნახშირითვე ხდება. შემდეგ ნახშირით დანიშნულ ადგილებს ოსტატი კალმით ამოჭრის. კალამი მარცხენა ხელში უჭირავს. ჭრის დროს კალმის პირს ქვაზე ცერად მიადებს და მის ყუაზე მარჯვენა ხელით ხელკერს არტყამს. როდესაც ქვის ზედაპირზე ნახატის ამოღარვა დამთავრდება, ოსტატი ქვას გვერდზე წააქცევს და გვერდის დასახატავ არეს ჯერ ნახშირით და შემდგომ კალმით ამოკვეთის საშუალებით სწორსა და სადა ზოლს ან კუწუბიან ტეხილ ხაზებსა თუ სამკუთხედების არშიას გააფლებს პორიზონტალურად ქვის ზედა და ქვედა ნაპირებზე და ან (იშვიათად) ოთხკუთხედ ჩარჩოში ჩასვამს გვერდის ქვაზე დასახატავ არეს. ასოების ამოკვეთის წინ ქვის გვერდის სიგრძეზე ოსტატი „შიშმას“ დაადებს და ნახშირით სამ ზოლს გააყოლებს. შემდეგ ზოლებში ნახშირითვე ასოებსა და ციფრებს გამოიყვანს, ამ ადგილებს, „საწერი კალმით“ ამოჭრის და, ბოლოს, „ბატის ფრთას“ შავ

საღებავში ავლებს და ამოჭრილ ასოებში, ციფრებში ან ორნამენტში (თუ ორნამენტი გამოყვანილი) გაატარებს. ასევე სრულდება ქვის მეორე გვერდისა და თავბოლო ნაწილების ორნამენტები, რის შემდგომ ქვას კელაგ ზედაპირზე გადააბრუნებს და შეუდგება გამოსახულების შეფერადებას. სახეზე პირველად „შიფიროს“ წაუსვამს, შემდეგ წითელ საღებავს და ამგვარად პირისფერი (ვარდისფერი) მიიღება. წითელი საღებავითვე დებას ტუნებს და სამოსისა თუ სამკაულის იმ ნაწილებს, რომლებიც ამ ფერს მოითხოვს. შავი საღებავით გამოყავს თვალ-წარბი, თმა და ფეხსაცმელი, აგრეთვე სამოსი ან მისი ნაწილები, თუ მათი შედგება შავად არის საჭირო (როდესაც მიცვალებული მოხუცი ქალია ან მამაკაცი). კახელი ქალის გამოსახულებას ღენაქს თეთრი საღებავით შეუდგებას, ყვითელი ფერის არშიას შემოუყვლებს და ბასმას გამოსაყვანად ღენაქზე ყვითელ წინწკლებს დაასხამს. ასევე სხვადასხვა ფერის საღებავებით აფერადებს სამოს-სამკაულის სხვადასხვა ნაწილებსა და იარაღებს.

თიანეთელი ოსტატი საფლავის ქვის მოჭრას, გაკოპიტებას, შინ მოტანასა და დამზადებას, თუ მარტოხელად მუშაობს, ე.ი. მუდმივი დამხმარე არ ჰყავს, ათი დღე უნდება. რეეოლუციამდე თითო საფლავის ქვა რამდენიმე თუმანი ღირებულა, მენშევიკების დროს, როცა ფულის ანგარიში მილიონებით იყო, თითო ქვაში ორი მილიონიც კი მიუღიათ, ხოლო ამჟამად იგი ორასი მანეთი ფასობს.

იოსებ ჯაშიაშვილი იცნობს საფლავის ქვის მოხელეობის ცენტრებს თელავში, ღუშეთში, მცხეთაში და თბილისში. მისი განმარტებით, თითოეულ ამ ცენტრს ორნამენტების ამოკვეთის ტექნიკა და მხატვრობა თავისებური აქვს. მაგალითად, თბილისის ოსტატები სახეებს ღრმად ამოჭრიან და ამის გამო რელიეფი მკვეთრი გამოდის. ამას გარდა ყოველი ცენტრი თავისი რაიონისათვის დამახასიათებელი სამოსითა და სამკაულებით ამკობს მიცვალებულის გამოსახულებას. თიანეთის რაიონში მიცვალებული ფშავია, ან კახი თუ ხევსური და ამიტომ მის გამოსახულებას ქვაზე ფშავური, კახური ან ხევსურული სამოსი აცვიათ. იოსებს თავისი და თავისი ძმის საამაყო მიღწევად მიაწვია თავისებური ფეხსამოსი, რომელსაც ისინი საფლავის ქვებზე ხატავენ. ჩვენი გაკეთებული ფეხსაცმელი თავისი ლამაზი მოყვანილობით სხვებისაგან თვალსაჩინოდ გამოირჩევა, აღნიშნავს ოსტატი.

შეგვატყობინეს, რომ ავტომანქანა ჩვენს ბაზასთან გაჩერებულა და შოფერი მოუთმენლად გველის. გამოვეთხოვეთ ქვის მთელს და გავეშურეთ სასტუმროსაკენ.

არტნის ხეობაში მივემგზავრებით. გზაში ავარია შეგვემოხება. სოფელ თეთრაძეებთან შევნიშნეთ, რომ ბენზინს გამოუყონავს და ავტოს წინა ნაწილი (კეცხლის ალშია გახვეული. საბედნიეროდ ეს ამბავი დროზე იქნა შენიშნული და კატასტროფას გადაეურნით.

ვიდრე შოფერი დაზიანებულ მანქანას უვლიდა, ვისარგებლე შემთხვევით და ავტოს გარშემო შეკრებილ ბავშვებთან (სოფ. თეთრაძეები) წავირეშავე. ამის შედეგად შემდეგი საბავშვო თამაშობათა ჩაწერა მოხერხდა.

თაგვაკატობა. გოგონები და ბიჭები წრეს დააბამენ. წრის გარეშე

ორი ბავშვი დარჩება – ერთი თავგია, მეორე კატა. კატა თავგის დაედევნება. თავგი და კატა წრის გარშემო და წრის შიგნით დარბიან იმ დრომდე, ვიდრე კატა თავგის არ დაიჭერს. თუ კატას თავგის დაჭერა გაუჭირდა, მაშინ მას წრეში ჩაბმული ბავშვები დაეხმარებიან: როცა თავგი წრის შიგნით მოექცევა, მას გარეთ აღარ გაუშვებენ, წრეში-კი კატა თავგის ადვილად იჭერს. ამის შემდეგ ეს ორი ბავშვი წრეში ჩაებმება და წრიდან სხვა ორი ბავშვი გამოვა. ახლა ისინი იქნებიან თავგი და კატა და ისევ ერთი მეორეს დაედევნება. ასე თამაშობენ ვიდრე არ მოსწყინდებათ.

ქორწინილობა. ვთქვათ მე დედა ვარ, სალომე – ქორია. მე უკან მომგზავს „სიყმიშვილი“, სიყმიშვილს მოვგზავნიან სხვა ბაღლები. მერე მე ქორსა ვკითხავ: „სად მიდიხარ?“ ქორი მეტყვის – ცბოებს ბაღახს მოუტან. მე კიდევ ვკითხავ: „ჩემებს კი არა?“ ქორი მეტყვის – არა. მაშინ მე ვეტყვი: „მაშ მგელმა დაგიჭამოს [ცბოები]“. ამაზე ქორი გაგულსდება, გამოუდგება ჩემ შვილებს და უნდა დაიჭიროს. მაგრამ მე ქორს წინ ავეფარები და შვილებისაკენ არ ეუშვებ. თუ მოახერხა და ყველა დაიჭირა, უკანასკნელად სიყმიშვილს გამეკიდება. როცა იმასაც დაიჭერს, სიყმიშვილი დაცოფდება, ყველას დაერევა და დასცოფავს: პირში შეუბერავს – პუუ-ო და ასე ყველა დაცოფდება.

ამ ნაამბობს იწუნებს ერთ-ერთი ბავშვი. ის მიხსნის: ემაგათ „ქორწინილობას“ ბოლოში „ცოფიანობა“ მოაბესო. ცოფიანობას კი ასე ეთამაშობთო:

ცოფიანობა. ბაღლები „სიყმიშვილს“ აირჩევენ. მერე სიყმიშვილს ეკითხებიან და ისიც ამაზე ეტყვის ხოლმე.

ეკითხებიან: „წუხელ სად იყავ?“

ეტყვის: – ღვდლიანთასა.

„რა გაჭმიეს?“

– გეელ-ბაყაყი.

„თავით რა დაგიგეს?“

– გაბერილი კატა.

„ქვეშ რა დაგიგეს?“

– დათეის ტყავი.

„ზეით რა დაგხურეს?“

– გლის ტყავი.

„აბა, ენა გადმოყა“.

სიყმიშვილიც ენას გადმოყოფს; მერე „პუუ“-ო, დაიძახებს და გამოუდგება ბაღლებს. ვისაც დაიჭერს, პირში სულს შეუბერავს და დაჭერილი დაცოფილი იქნება. ერთს რო დაცოფავს, მერე სიყმიშვილი და დაცოფილი ორივე გამოუდგებიან სხვა ბაღლებს და უნდათ ისინიც დაცოფონ. ვისაც დაცოფავენ ახლა ისინიც ცოფიანებთან ერთად სხვებს დაედევნებიან და ასე ყველა დაიცოფება.

ქუდმაურაობა. ბაღლები წრეს გააკეთებენ და მიწაზე დასხდებიან. ერთი ბაღლი ადგება, წრეს შემოურბენს, ვინმეს უკან ქუდს დააგდებს და

გაიქცევა. თუ ამ ბაღღმა დაინახა, რომ ქუდი დაუგდეს, წამოვარდება და წრეს მეორე მხრიდან შემოურბენს. ვინც მიასწრებს იმის ადგილზე პირველად მისვლას, იქ ის დაჯდება. ვინც ფეხზე დამრჩალია ის ისევ წრეს შემოურბენს და ახლა ქუდის სხვას დაუგდებს. თუ ამ ბაღღმა ქუდის დაგდება ვერ გაიგო, მაშინ ვინც დაუგდო ის წრეს შემოურბენს და, ქუდაგდებულ ბაღღთან რო მივა, ხელს დაარტყამს თავზე ან ბეჭზე და ეტყვის – კურდღელს დაეძინაო. მაშინ „კურდღელი“ ამოფრინდება და წრეს შემოურბენს ქუდის დასაგდებად მეორე ბაღღი კი იმის ადგილზე დაჯდება.

ლიშხა-ლიშხა. ორი მწკრივი გაებმის, ერთი აქეთ, მეორე იქით. ერთი უფროსი ბაღღი დაიძახებს აქედან „ლიშხა-ლიშხა“, იქიდან ერთი ბაღღი ეტყვის „ბარბაღუკა“. ეხლა პირველი ბაღღი კითხავს – „ქალი ვინა?“ ეხლა მეორე ეტყვის – აქ მობრძანდით. მერე აქეთა წრიდან ერთი ბაღღი გაიქცევა. იმან მეორე წრე უნდა გაარღვიოს. თუ გაარღვია, ერთ ბაღღს თითონ წაიყვანს და თავის წრეში ჩააბამს. თუ ვერ გაარღვია იქვე დარჩება, იმათ წრეში. მერე ისევ თავიდან დაიწყებენ თამაშობას.

კეკემაღულობა. ერთი ბაღღი გამოვა. იმის გარშემო სხვა ბაღღები დადგებიან. ეს ბაღღი ამბობს და თან თითო იშვერს თითო ბაღღისაკენ:

„კე-კე მა-ღულა,
ტყი-დან გამო-პარულა,
დაი-ჭირა ღა-მურა,
შეწვა შეა-ხრა-მუნა,
წი-თელი ვა-შლი ვის უნ-და –
შენ თუ მე, შენ დაი-ხუტე“.

ვისაც „ხუტე“-ს თქმის დროს თითო მიაღებს, ის უნდა დაიხუტოს. ეს ბაღღი ხელებს თვალებზე მიიფარებს და დაიწყებს თვლას ორმოცდაათამდე ან ასამდე. ამ დროს სხვა ბაღღები იმალებიან – „ხოგი ხეს ამოეფარება, ზოგი რას. მერე ის ბაღღი თვალს აახელს და დაუწყებს დამაღულლებს ძებნას. თუ დაინახა ვინმე, მაშინ ორივენი ერთ დანიშნულ ადგილისაკენ გაიქცევიან. ვინც პირველი დაასწრებს მისვლას, დაიძახებს მეორეს სახელს და თან იტყვის „ზავსეხ“. ასე იტყვის, მაგალითად: „ზავსეხ სალომე“, „ზავსეხ ქალთათაი“. ვინც დაასწრებს მისვლას, ეხლა ის „დათვლის“ (ე.ი. თვალებს დახუტავს და თვლას დაიწყებს ვიდრე სხვები იმალებიან).

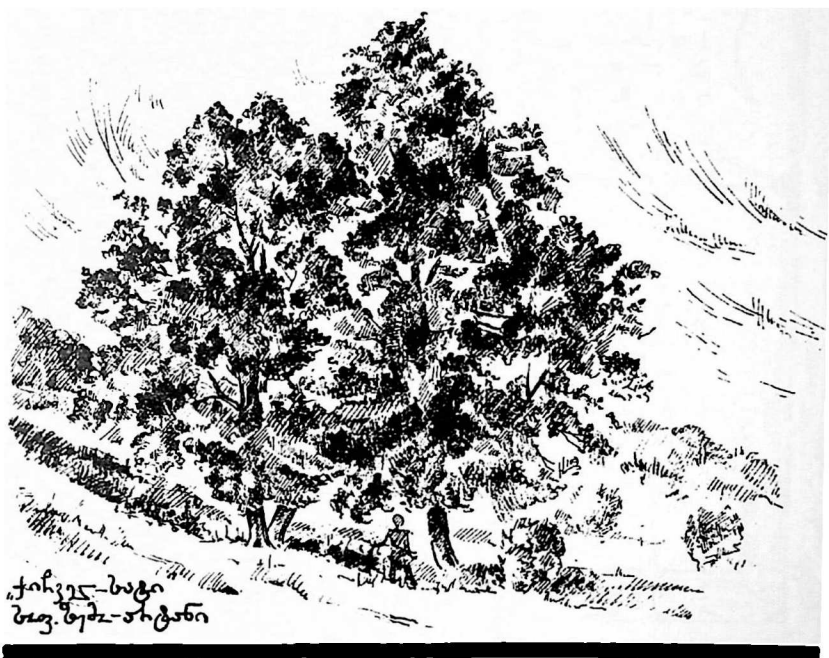
ჩილიკაობა. ამას მარტო ორი ბაღღი თამაშობს. მოიტანენ ორ ქვას, დადებენ ერთი მეორის ახლო, ზემოდან კორას¹ დაადებენ. ერთი ბაღღი გრძელ ჯოხს აიღებს, კორას გამოსდებს და მას შორს გადაისვრის. მეორე ბაღღი კორას მიაკელებს და როცა მოხელავს იმ ადგილიდან კორას ქვებისაკენ ისვრის. თუ კორა ქვებზეა მოხედა, მაშინ „დაჭრილია“. თუ მოშორებით მოხედა, მაშინ ქვებიდან კორა რო დეეცა იმ ადგილამდე მანძილს დაითვლიან გრძელი ჯოხით და ჯოხის დადება რამდენიც იქნება,

¹ მოკლე ჯოხი. შდრ. ს.ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, სიტყვასთან „კორა“

ის რიცხვი მსროლელს მიეთვლება. ასე თამაშობენ ვიდრე ერთ-ერთ ბაღდს ორმოცდაათი, ასი ან ასორმოცდაათი მიეთვლებოდა. ვინც ამ რიცხვს პირველად შეისრულებს ის ნაჯობნია (?). მაშინ ნაჯობნი გაეკიდება დამარცხებულს და, როცა დაიჭერს, ხელს ყურში წააგლებს და მანამდე არ გაუშვებს, სანამ დამარცხებული არ იტყვის „წაიო-და-წოწო“.

აეტიმობილი შეაკეთეს, სოფელ ზემო-არტანის მშვიდობით მივალწიეთ და საექიმო პუნქტის ორ ოთახში დავებინავდით.

სოფ. ზემო-არტანის თავში უზარმაზარი იფნის ხეებია, რომლებიც უწინ ადგილობრივი მოსახლეობის სალოცავს წარმოადგენდა. მას „ჭინველ-ხატი“ ეწოდება. ევრაეითარი კვალი ნიშის ან სხვა სახის ნაგებობისა ჩვენ

ჭინველ-ხატი
სოფ. ზემო-არტანი

იქ ვერ შევნიშნეთ.

„ჭინველ-ხატის“ მახლობლად დგას ბასილიკური ტიპის პატარა ეკლესია, რომლის გარშემო სოფლის სასაფლაოა მოთავსებული. ამ სასაფლაოზე საფლავის ძეგლების უმრავლესობა მარტია და იოსებ ჯაშიაშვილების მიერ არის გათლილი და დახატული. მოიპოვება აგრეთვე შორიდან შემოტანილი საფლავის ქვებიც. ექსპედიციის მხატვარმა ჩახატა ამ ძეგლების რამდენიმე ნიმუში, რომლებზეც შემდეგი წარწერებია მოთავსებული:

I საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. პატარა ქეთევანი მიხა
2. გულია შვილის ასული

მარჯვენა გვერდზე:

1. გარ 1926 თებე 1-სა
2. ერთი წლისა

II საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. აცხონე უფალო თამარი ბაიდო
2. გულია შვილის ასული 18 წ.

მარჯვენა გვერდზე:

1. გარ 1905 წ. მაისის 7-სა ეს ლო
2. დი მადირსა დედა ჩემა ბაბაღემ

III საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. აქ განისვენებს ნინო ფოცხვერის
2. ასული ჯერვალძე ჯიმშიტა ბატაპა

მარჯვენა გვერდზე:

1. შვილის მეუღლე გარ 19 წ
2. შობით წლისა გთხოვთ შენდობას.

IV საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. აქ განისვენებს მარიამი მამუკას
2. ასული გიორგი მეფარიაშვილის მეუღლე.

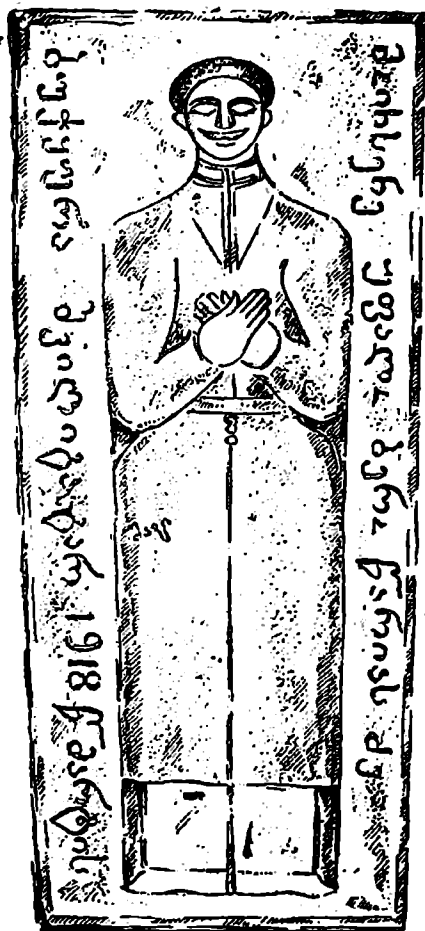
მარჯვენა გვერდზე:

1. გარ 1936 წ. თიბათვის 27-სა შობით 55 წლისა
2. წამკითხველნო გთხოვთ შენდობასა.

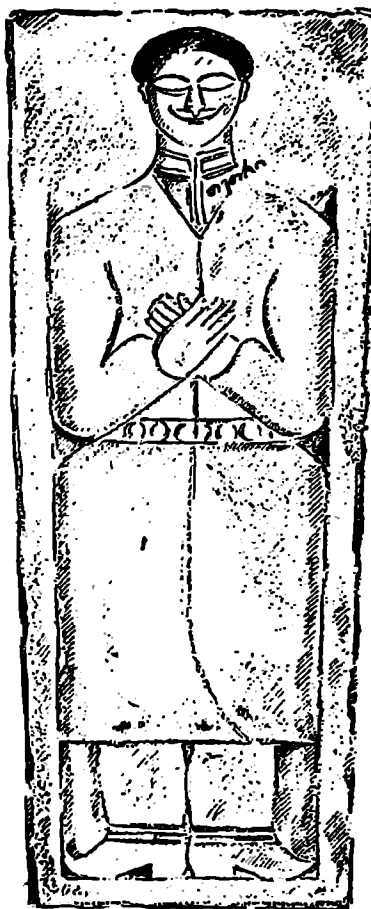
V საფლავის ქვის

ზედაპირის კიდეებზე:

მოიხსენე უფალო ბერო წარიას ძე ბუჭყურაშვილი გარ 1918 წ.
9 მარტის

სამაგდავოს ქვა მკობილია
თავი წახიზნი, ჩაღმა და ანუნი
ქვეშისი და მკობი
ჩაღმა მკობისთვის ჩაღმა.

VI 58.142.49 ნახატი მკობი-
კანია. თუბნთან, ილავის
და მხივთის ქვეშ იქნა და-
ნა და დადებულია.
საფ. სეკ. მკობი
ნახა სანაგდავოს.

მარცხენა გვერდზე:

2 სა შობით 55 წლისა.

მარჯვენა გვერდზე:

წამკითხველო გთხოვთ შენდობასა.

VI საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. ვერ გაეცხარ დედასთან ძმაცაცთან წორამხანა
2. გთანა ამოეფარე შეესა მიწას მე ხთისო

მარჯვენა გვერდზე:

1. ბაღახას ძე გულიაშეილი გარ. 1918 წელსა
2. ღვინობის თვის 25-სა შობით 27 წლისა

VII საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. საფლავსა შინა მდებარე ვარ მე ბოიგარი გიორ
2. გისძე ხეესურელი, წაველი ტყეში შეშისათვის ხე
3. ზედ ღამეცა იმან მამიღო ბოლო, დამჩა

მარჯვენა გვერდზე

1. მეუღლე და ერთი ქალი ღმერთო კარგათ შემო
2. ნახე, გარდავიცვალე 15-სა მარტსა 1902 წელსა
3. შობითგან ვიყავი 50 წლისა, წამკითხველნო

ბოლო გვერდზე (ფეხებთან):

1. გთხოვთ თითო
2. პირი შენდობა
3. მაღირსოთ.

VIII საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. აქ განისვენებს მიხა გეჯუ
2. რასძე ჭყრუნაშეილი

მარჯვენა გვერდზე

1. ვარ 1927 წ მარიაშობის თვის 8-სა შობით
2. წლისა მხილველნო გთხოვთ შენდო
3. ბასა

VII-73ა სხვა სახეობისა ქაღანო

14.VII 39

სეძე ატყანი
სწავლ. სამაგისტრო IV

IX საფლავის ქვის

მარცხენა გვერდზე:

1. ლოდსა ქვეშე მდებარე ვარ ლევანი
2. ბიჭყიასძე ხიზანიშვილი წუთისოფელს
3. გამოვესალმე 1919 წ. მარტის 7 სა შობით

მარჯვენა გვერდზე:

1. ქლისა მხილველნო გთხოვთ შენდობასა მზეზე
2. დამრჩა მარტო მეუღლე მერთო კარგათ
3. შამინახე

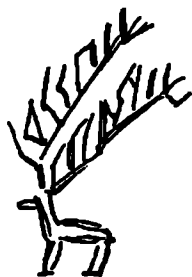
X საფლავის ქვის

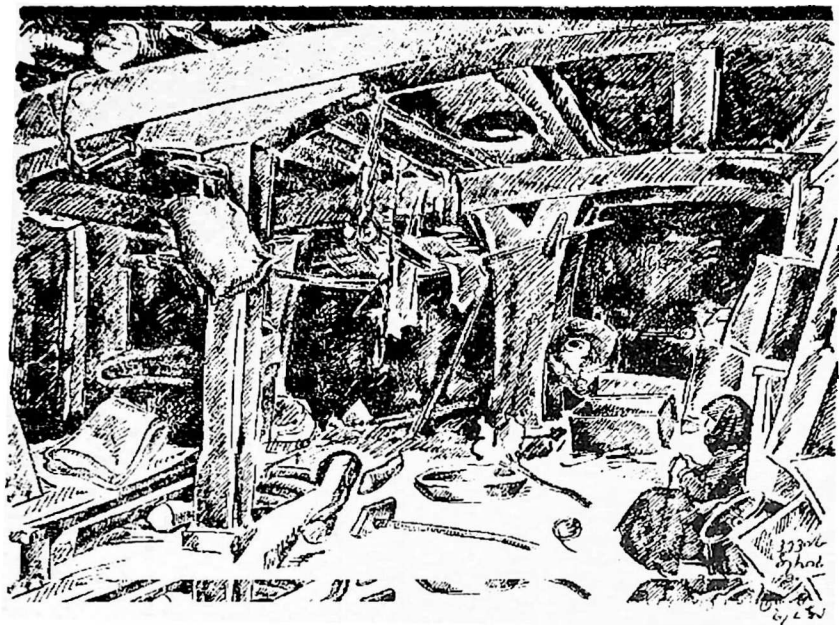
მარცხენა გვერდზე

1. ღმერთო და ჩემო გამჩენო ჩემფერა ბევრი გყოლია
2. ცოდვანი შემიმსუბუქე სამარეს ჩასაყოლია
3. ძე არეინ დამრჩა მამგონე გაქრა ცეცხლი და ბოლია
4. სამზეოს გამუესალმე სიკედილს არ ვინა ბრძოლია

მარჯვენა გვერდზე:

1. დამბადებელო მანიჭე განათლება და ცხონება
2. მამკეიდრე სასუფეველი შემისუბუქე მონება
3. თამარი მიხეილის ასული ლევან ხიზანიშვილის მეუღლე
4. ლე გარ 1936 წ. თებერვლის 15-სა შობით 68 წლისა

13 ივლისი. სოფ. ქუშხევი (ანუ ქვაშხევი). 'სემო-არტნიდან $3\frac{1}{2}$ კილომეტრის მანძილზე წრდილო-დასავლეთისაკენ სოფელი ქუშხევი მდებარეობს. არტნიდან ამ სოფელამდე გზა მთის ფერდობზე მიდის ვიწრო ბილიკით. უდგია ნახევრად კლდეში გამოკვეთილი შუაგვეცხლიანი და ნამჯით გადახურული სახლი. სახლის მოწყობილობაც ძველებური და საყურადღებო აქვს. გამყოლის თქმით, ჳევისბერი არტანის მახლობელ სოფელში ერთადერთი მოსახლეა, რომელსაც სახლთან უდგია სპეციალური ქოხი მენსტრუაციის დროს ოჯახის მანდილოსნების საცხოვრებლად.

პირადად ჩემი მიზნებისათვის ეს ოჯახი უსარგებლო გამოდგა. დიმიტრი და მისი მეუღლე მეტად სიტყვაძვირნი აღმონდნენ. მათთან საუბარი თითქმის შეუძლებელი შეიქნა. ჳევისბერისგან მიღებული მცირე მასალა „ბატონების“ კულტის საკითხს შეეხება.

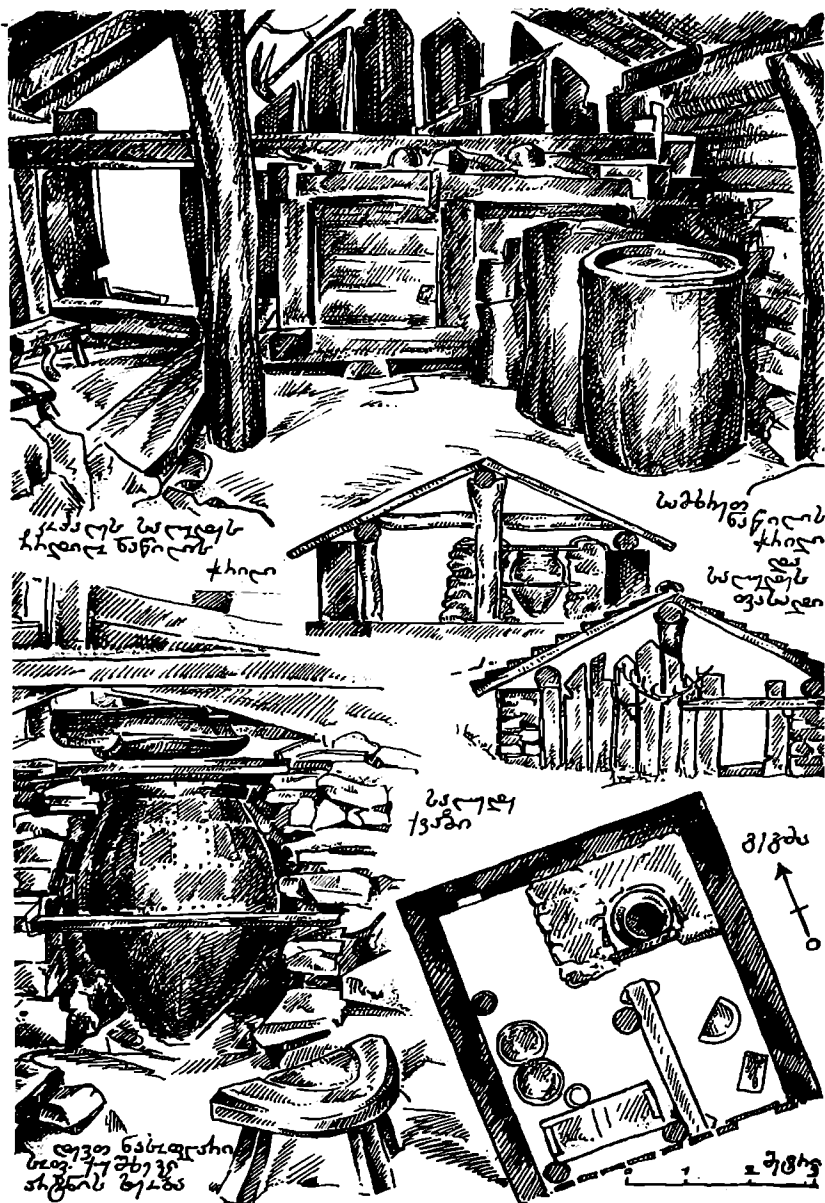
წითელას ძალიან დიდი სიფრთხილე უნდა. წითელათი დაავადებულის ლოგინზე ახალ წითელ ფართალს გადააფარებენ, ყველა საქმეს დააგდებენ, სხედან გულხელდაკრფილები. სახლში ვერც კერა აინთება, ვერც ლამფა, — სასოგადოდ ცეცხლის ანთება არ შეიძლება, პურს მეზობლებთან აცხობენ. არც რას მოხარშავენ სახლში, არც გარეცხავენ, არც თავს დაიბანენ. ჩემ შეკითხვაზე — ვის ევედრებიან აუადმყოფის და ოჯახის შევებისათვის — მთხრობელმა მიპასუხა: „არც ვის, ისე არიან“.

სოფლის აღმოსავლეთით, წიფელისა და იფნის ბებერი ხეებით შეფენილ გორაკზე, ე.წ. „დევთანასოფლარი“ და „კოპალის ხატი“ მოთავსებული. ამ ადგილის შესახებ ფშავლები შემდეგ თქმულებას გადმოგვცემენ.

იქ, სადაც ამჟამად კოპალას ხატი და ძველებური შენობების ნანგრევებია, ძველ დროს დევებს უცხოვრიათ – მათ აქ სოფელი ჰქონიათ გაშენებული. წამოსულა კოპალა დევების საქებნელად და ამ სოფლის სრდილობით აღმართულ მთაზე დამდგარა. ჩაუხედია ქვევით და დევთ სოფელი დაუნახავს. იმისათვის რომ ყველაფერი კარგად გაერჩია, კოპალა

ლოდზე წაიოქილა, მისი მუხლის სიმძიმისგან ლოდი შუა ადგილზე ჩაწეკილა და ჯამის სახე მიუღია. ამბობენ, ეს ლოდი ეხლაც იქვე დევსო. ლოდის გამოსახულების გამო ამ მთას „ქეაჯამა“ დარქმევია. კოპალა რომ დარწმუნებულია აქ მართლაც დევები მოსახლეობენო, მოუვლია მთა-მთა დასავლეთისაკენ და გადასულა კოპალას ხატის პირდაპირ, დასავლეთის მხარეს აღმართულ მთაზე, რომელსაც „საყუჩია“ ეწოდება. აქ კოპალას სანგალი აუგია და იქიდან დევებისათვის ლახტი უსროლია. სულ ამოსწყვიტა თურმე დევები, მხოლოდ ერთი დევი გაექცა. ეს დევი მირობდა სამხრეთისაკენ და კოპალას ხატიდან მოშორებით ერთ მთაზე, რომელსაც „ნაყორები“ ჰქვია, ყორე აიგო და დასახლდა. კოპალამ ამ დევსაც მიაგნო და მოჰკლა. რადგან კოპალას დევები ამოუვლევია ხალხს მის პატივსაცემად დევების ნამოსახლარზე „კოპალას ხატი“ დაუფუძნებიაო.

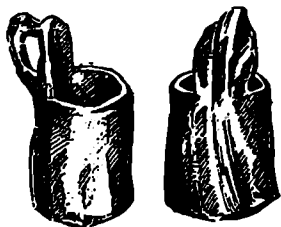
ასეთია ლეგენდა კოპალას და დევების ნამოსახლარის შესახებ. მაგრამ განსაკუთრებით საყურადღებოა თვით მატერიალური ძეგლი, ან, უკეთ, მატერიალური ძეგლები, რომლებიც „დევთნასოფლარის“ სახელით იწოდება.

ტყით დაფენილი გორაკის დაფაქებას, რომელსაც „დევთნასოფლარი“ და „კოპალას ხატი“ მოთავსებული, სამი მხრიდან მაღალი მთები აკრავს: ჩრდილოეთით – ქვაჯამა, დასავლეთით – საყუჩია, საყუჩიასა და ქვაჯამას შუა – მთაწმინდა, რომლის თავზე მოთავსებული ყოფილა წმ. გიორგის საზარე-ნიში ზარითურთ. დასავლეთით, გორაკის დაფაქებასა და მთა საყუჩიას შორის, ხევში ჩაწოლილია პატარა ნაკადი, რომელსაც ჯვართხევი ეწოდება, ხოლო სამხრეთით ჩამოუდის მდინარე ქუშხეურა და შორს მთა ნაყორები მოჩანს.

დევთნასოფლარი ოდესღაც მჭიდროდ დასახლებულ სოფლის ნანგრევების კომპლექსის შთაბეჭდილებას სტოვებს. აქ მოცემულია დანგრეულ შენობათა კედლები და საძირკელები. ექპედიციამ დაითვალია დაახლოებით 21–23 ასეთი ნანგრევების ერთეული. შენობათა კედლები ნაგებია ნატეხი ქვისაგან მშრალად, მაგრამ ისეთი დიდი ოსტატობით, რომ უზარმაზარი კედლის ქვების მშენებელი წყობა და ფორმა გათლილ ქვისგან აგებულს მიაგავს. კედლებში ჩატანებული ქვის მოცულობის წარმოსადგენად საკმარისია გავითვალისწინოთ, მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი ზომის ქვა: განი 93 სმ, სიგრძე 69 სმ, სიბრტყე 91 სმ.

„კოპალას ხატი“ შენობები იმავე ჯიშის ქვისგან არის ნაგები, რომლითაც „დევთნასოფლარისა“, მაგრამ ეს ქვა აქ ზომით გაცილებით

უფრო პატარაა და უსწორ-მასწორო. საერთოდ ფშაელების საკულტო კომპლექსი თვალსაჩინოდ უფრო მდარე ხელობისაა პირველზე. „კოპალას ხატი“ ორი ძირითადი ნაგებობისაგან შედგება: ერთია „სალუდე“ და მეორე – „საზარე-ნიში“. სალუდე მოგრძო ოთხკუთხი ფორმის შენობაა, სამ მხარეს მიწაში ჩაფლული და ნაგლეჯი ქვით მშრალად ნაგები. მეოთხე მხარე ფასადია, ხისა. მას მარჯვენა გვერდზე კარი აქვს და ზემოდან ოდნავ გამოწეული ხისავე ფარდული ხურავს. სალუდეს სახურავი ორწახნაგოვანია, კრამიტით გადახურული. ფასადზე დაკრულია ირმის ორი რქა და ხარის თავის ქალა რქებითურთ. კარიდან ფასადის გასწვრივ ქვებზე შეყენებულია ბრტყელი ფიცრის საჯდომი. სალუდეში, კარის პირდაპირ, ჩრდილოეთის კედელზე მიშენებულია მთური ტიპის ქურა, შიგ ჩადგმული დიდი ზომის სალუდე ქვაბით. ქვაბის გვერდზე, ჩრდილოეთის კედელშივე,

დატანებულია ორი თახჩა. ერთ-ერთისადმი ვერტიკალური მიმართულებით მდებარე. სამხრეთის კედელთან, კარიდან კუთხემდე, დგას ბეღელი – ხის ოთხკუთხი მოყვანილობის დგამი. მოკლე ფეხებით. მის სახურავზე დაყრილია ჯამ-ჭურჭელი: ტარკოში (გატეხილი), ირმის რქა, მოწარხული ბარძიმი – 3 ცალი, ხის თას-ჯამი – 3 ცალი, ფეხიანი ჯამები თითბრისა – 2 ცალი, ხის კულა თითბრით მოჭედილი, 2 ხონა, რომელთაგან ერთს მოკლე და კოპლების მსგავსი ოთხი ფეხი ჰქონია (ორი ფეხი მომტერეულია), საწენე სპილენძისა, მოკალეული – 2 ცალი. ქაფქირი სპილენძისა, მოკალეული, ხის სახინკლე კოეზი. დასაღელეთის კედლის გასწვრივ ბეღელზე მიდგმულია ორი დიდი ზომის საღულდე კოდი. ორი ჩხუტი, სპილენძის თუნგი და სპილენძისავე სურა. სურაში ყრია ბამბის დაგრეხილი თეთრი ძაფი და დაცობილია ოდესღაც თეთრი, მაგრამ ამჟამად ჭუჭყისაგან განადრისფრებული ნაჭრით. საღულდეს აღმოსავლეთის კედელზე იქ, სადაც ქვის ნაგებობა თავდება და ხის დირე იწეება, დალაგებულია რკინის ორი შამფური და სპილენძის საწენე. საღულდეს ცენტრში აღმართულია ბოძი, რომელსაც სპილენძის თუნგი ჰქონია. კარიდან ქურამდე პირდაპირი მიმართულებით გადებულია ბრტყელი ფიცარი; ცალი ბოლო მას კედლის გამოწვეულ ძირა ნაპირზე აქვს დაყუდებული, მეორე ბოლო კი ქვევსა შედგმული. ეს საჯდომი სკამია. ამის გარდა აქვია ხის ორი სკამი პატარა და დაბალი, სამფეხა, მთური ტიპისა. ამ სკამებს უკანა ფეხზე მიბმული აქვს ბამბის გრეხილი თეთრი ძაფი – შეწირვის ნიშანი. საღულდეში მოთავსებული სასმისები უთუოდ ძველი და ხმარებიდან გამოსული უნდა იყოს; ისინი ნაგავით, ხავსით, ხმელი ფოთლებითა და ობობას ქსელითაა საფხე და ჭიისაგან დახრული და გატეხილია.

საღულდეს ფასადის წინ პატარა დაეაკებაა. მის შუაზე დამწვარი დანახშირებული ადგილია, ეტყობა აქ ცეცხლი უნთიათ. მის გარშემო მიწაზე ოთხკუთხედად ფიცრებია საჯდომებად გაწყობილი. საღულდედან მარცხნივ ვაშლის

ხეზე ირმის ოთხი რქა ჰქონია. საღულდეს ფასადის მარჯვნივ მიწაში ჩარჭობილია ორი „ჩხა“ – კაპიანი სარი, რომლებზეც საკლავებს ჰქონდებოდა ხოლმე მათი გატყავების მიზნით.

„გმირთნასოფლარის“ ნაშთებით დაფენილია სალუდედან აღმოსავლეთის და ჩრდილო-აღმოსავლეთის არე. როგორც აღნიშნული იყო, ზოგან ნაგებობათა საძირკელები მოჩანს და ზოგან დაქცეული შენობების კედლებია აღმართული. ერთ-ერთ ასეთ ნაგებობის ნანგრევში, სალუდეს მახლობლად, მოთავსებულია ქვა-კირით ნაგები კოპალეს საზარე-ნიში, რომელიც შესდგება ოთხი სვეტისა და ამ სვეტებზე აღმართული კონუსის ფორმის სახურავისაგან. „საზარეში“ ზარი კიილია. ზარის ენის ნახერეებში დამაგრებულია ძველი ყვითელი და თეთრი ფერის „საკადრისები“. ზარის გარშემო ორ ზოლად ამოკაწრული წარწერაა, რომელიც ასე იკითხება:

„სედა ზოლი:

„ქ ღთით შემოგწირეთ კოპალს ეს ზრი ერთობით გაბიდურებმ¹ ეთობით სულ ასე რომ კოპალის მამოული გვიტყვია თვის ბეგრით“

ქვედა ზოლი:

„ჩვენ ძებნიურნი² მშენიაო ეს ბუქურაულები ე უშლ ჯურ ექვს შეველ ქსას წმნდს კოპალის ეკლესიას დამიწერია მასრიშვილმ [თუ ბასრიშვილმ?]³ ბოლსა დიწარმოვეს ქირ ფთ“

კოპალეს საზარეს მახლობლად, ჩრდილოეთის მიმართულებით, „გმირთ-ნასოფლარის“ ნანგრევებშივე, მდებარეობს „პირქუშის ნიში“ – მომრგვალებული ფორმის ქვის ძეგლი, მშრალად ნაგები, ძირთან განიერი და სვეით დაღვიწროვებული. მას დასავლეთის მხრიდან დატანებული აქვს პატარა თახჩა, ნამწვარი სანთლისაგან გაქონილი. ნიშს თავზე ირმის რქა ადევს.

¹ გაბიდურები სოფელ ქუშხევის ძირითადი მოსახლეობაა.

² ძებნიაურთ გვარის შესახებ იხ. აქვე, გვ. 2-3

³ ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობით, ამ გვარის ხალხი ახლო-მახლო სოფლებში არავენ ცხოვრობს.

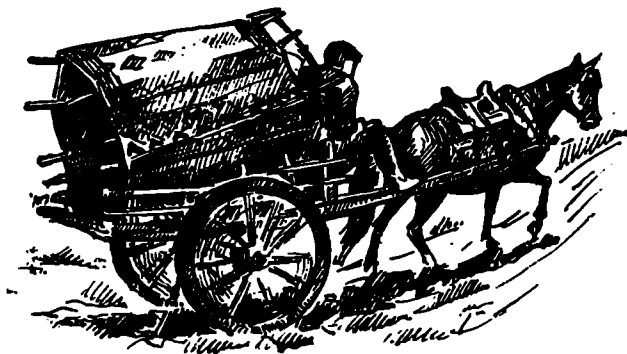
14 ივლისი. სოფ. ზემო-არტანი. ჯერ კიდევ აქა-იქ შემორჩენილ მორწმუნე კახელებს დღეიდან ლაშარობა ეწყებათ. დღესასწაულობენ სამ დღეს: ხუთშაბათ საღამოდან მომდევნო ორშაბათ დილაამდე. და აი დღეს დილით ჩვენს ექსპედიციის ბაზას (ს.-არტნის საექიმო პუნქტი) რამდენიმე მოწარდახული ურემი უახლოვდება. ურემები დატვირთულია ლოგინით, სანოვაგით, ჯამ-ჭურჭლითა და მისთანათი. მლოცველთა ერთი ნაწილი ურემებს უკან მოსდევს, ხოლო მეორე ნაწილი წინ მოუძღვება; ამათგან ვაჟები შესაწირავ ცხერებსა და ხბოებს მოერეკებიან. ყველა ფეხშიშველია. ურემები ჩვენი ბაზის წინ ჩერდება. ახალგაზრდა ქალებს მხრებიდან წელამდე ცერად ან ჯვარედინად შემოკრული ვარდისფერი და წითელი ატლასის ღუნტები უკეთიათ. ერთ ქალს მიტკლის თეთრი ტანსაცმელი აცვია. თითქმის ყველა ქალსა და ზოგ კაცსაც თავზე მიტკლისავე თეთრი ან წითელი თავსაფრები ხურავთ. მამაკაცებს ქამრის ნაცვლად ან ქამართან ერთად წელზე თეთრი ნაჭრები აქვთ შემოკრული. ამასთან ერთად ზოგიერთ ქალს ზედატანზე დაკერებული აქვს სამკუთხა მოყვანილობის წითელი ნაჭერი. ერთ-ორ მანდილოსანს თეთრი ან წითელი ნაჭრისაგან ბადის მსგავსად მოწნული ოთხკუთხედი მკერდზე აფენია. ერთ ჭაბუკს შარვლის ზემოდან აცვია მიტკლის თეთრი მეორე შარვალი, რომელიც მუხლებამდე სწვდება. მას მიტკლისავე თეთრი ხალათი აქვს ჩაცმული და თავზე ამავე ნაჭრის ქუდი ხურავს.

ვიდრე ურემები ხატისაკენ დაიძვროდა, ჩვენ აივანზე ცეკვა გაიმართა. დაუკრეს ფანდური და მლოცველმა მეურმე ქალმა წამოუარა. ეს ქალი ყრუ-მუნჯია და ფსიქიურადაც დაავადებული უნდა იყოს, თუმცა ამ უკანასკნელ ფაქტს მისი თანამგზავრები უარყოფენ და გვარწმუნებენ, რომ ეს დედაკაცი დიდი მშრომელია, ვაჟაკის საქმეს აკეთებს და, საერთოდ,

კაცური საქმეები ემარჯვებო; ენა ჩაგარდნია და დაყრუებული ბავშვობისას იმის გამო, რომ მის დედას მძინარე ბავშვი მეტად უხეშად გაუღვიძებია. ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა თითქოს მლოცველებს ეს ქალი, მისი ყრუმუნჯობის გამო, არაჩვეულებრივ არსებად მიაჩნიათ.

მლოცველი კახელები—სოფელ შილდას, ენისელისა და ყვარლის მოსახლეები არიან. მეოთხე დღეა რაც გზაში ვართო. დღეს ნაშუადღევს ჰატკევეში, თამარისა და ლაშარის სალოცავებში მივლენ.

ამ მლოცველებზე ადრე მატნელებს აუვლიათ, აგრეთვე ჩარდახიანი ურმებით. ეს გუშინ მომხდარა. დღეს კი მატნელების რამდენიმე ჩარდახიანი ურეში უკანვე მოდის. მათ დამე ჰატკევეში უთევიათ, თამარისა და ლაშარის ხატები მოულოცავთ და შინ მიდიან — მეტ ხანს ევლარ დაერჩით, მოუცლელად ვართ და სავალი გზა კი დიდი გვაქვსო. შეიძლება მართლაც ასე იყოს, მაგრამ შეიძლება მათი აჩქარების მიზეზი სხვაა. ყოველ შემთხვევაში უკანასკნელ ხანს ერთმა საყურადღებო მოვლენამ იჩინა თავი: მორწმუნეთა ნაწილი თავის მორწმუნეობას ეჭვის ქვეშ აყენებს, ხატში სიარულს უკვე უხერხულად მიიჩნევს, მაგრამ, ვინაიდან მლოცველთა ეს ჯგუფი ჯერ კიდევ მთლად ვერ განთავისუფლებულა ძველი ტრადიციებისაგან, არამორწმუნე მეზობლების დაცინვისა და გაკიცხვის თავიდან აცილების მიზნით, ხატობის კალენდარულ დღეს არღევენ და ხატში სალოცავად ხატობის წინ, ან ხატობის რამდენიმე დღის შემდეგ მიდის.

14 იელისი. სოფ. ზ. არტანი, ღორღაში. არტნის თემსაბჭოს მდივანი თამარ არდასიანი მიაშობს ერწოს დასახლების ლეგენდას, რომელიც მას თავისი პაპისაგან სმენია. ლეგენდა სინკრეტულია: ბიბლიური მოთხრობა ნოეს შესახებ უძველეს მითურ სახეებს შერწყმია და მათგან მწყობრი მოთხრობა შემუშავებულა.

ერთხელ თურმე ერწოში გველეშაპი მისულა. მას თან წყალი მიუტანია და მთელი ერწო წყლით დაუფარავს. ხალხი დაღუპულა, წყალში დამსრწვალა. მხოლოდ ერთი კაცი გადარწენილა. ამ კაცს სახელად ნოე რქმევია. წყალი რომ მოდიოდა, ნოე თურმე კიდობანში საჯდა. კიდობანი წყლის ზედაპირზე მოექცა და ცურვა დაიწყო. აღიდდა წყალი, მთები დაფარა, მაგრამ ერთი მთა ძალიან მაღალია და მის წვერს ვერ მიაღწია. იცურა ნოეს კიდობანმა, იცურა და იმ მთის წვერს მიაღწა. ნოეს თურმე ერთი შინდისფერი მოზვერი აყავდა და, როცა ნოე კიდობნით წყალზე დაცურავდა, ეს მოზვერი უკან მისდევდა. გადმოვიდა ნოე კიდობნიდან მშრალ მიწაზე და მოზვერიც მასთან მივიდა. ამასობაში დაღამდა კიდევ და ნოეს დაეძინა. დილით რომ გამოეღვიძა, ხედავს საწყალი მოზვერი დასისხლიანებული გდია: იმ დამეს თურმე წასულა და გველეშაპს შებრძოლებია. ეს რომ ნოემ გაიგო, რქებზე რკინა გადააკრა – გველეშაპი ვეღარას დააკლებსო. მეორე დამეს მოზვერი ისევ წასულა, გველეშაპს შებმია, უჯობნია, რკინის რქებით დაუფატრავს და გაუქცევია. ცოცხალ-მკედარი გველეშაპი ჭალა-ჭალა მიდიოდა და წყალიც თან მისდევდა. ასე თანდათან ერწოს არეშარე წყლისგან დაცლილა, მხოლოდ იორს შერწენია წყალი. მაშინ ნოე ბარში ჩასულა და ერწოც დასახლებულა.

გუშინ და დღეს ჩვენი ექსპედიცია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმისათვის რაიონის მოსახლეობის ყოფის მახასიათებელ ობიექტებს

აგროკებს. ამ ობიექტებიდან განსაკუთრებით საინტერესოა დაჭრელებული სკივრები, დედა-ბოძები და ჩუქურთმიანი ხის სხვა საგნები.

15 ივლისი. სოფ. ზემო-არტანი. მოხუცი ფშაველი გვიამბობს ლიტერატურაში ცნობილი თქმულების ვარიანტს ლაშარის ჯვარის შესახებ. ამ თქმულებით, არაგვის ფშავეში ერთი დიდი მუხა მდგარა, მუხის წვერზე ოქროს შიბი ყოფილა ჩამოკიდებული. ლაშა გიორგი იმ შიბით თურმე სეცაში ადიოდა და მუხაზე ჩამოდიოდა.

ერთი მთიული, გვარად აფციაური, ფშაველესა მტრობდა და ამიტომ მან გადაწყვიტა ლაშარის მუხა მოეჭრა. ამ მიზნით აფციაურმა მუხასთან ხალხი მოდენა და უბრძანა – ხე მოჭერითო. დაუწყეს ჭრა, მაგრამ ვერც ერთის ცული ვერ გამოდგა, დაკერისთანავე ის ტყდებოდა, მუხას კი რაც უფრო მეტჯერ მოხედებოდა ცული, მით უფრო სქელდებოდა. არ იქნა და მუხის მოჭრას არა გაეწყო რა. გაბრაზებულმა აფციაურმა კიდევ უფრო მეტი ხალხი მოდენა და რომ წადილს ვერ ისრულებდა ამის მიზეზად ფშაველებსა თვლიდა. ზოგ მათგანს თავები დასჭრა, ზოგი მოკლა. თან ამას გაიძახოდა: თქვენ იცით რად არ იჭრება ეს მუხა და არ ამბობთო.

ხალხმა მართლაც იცოდა, რად არ იჭრებოდა მუხა, მაგრამ არ ამჟღავნებდა. ბოლოს, ერთმა მოხუცმა ფშაველმა ეედარ გაუძლო ამდენი ხალხის დადუქვას და სთქვა: (უკაცრავლ პასუხია) ერთი ციცა დაჰკალით, მუხაზე იმისი სისხლი მიასხით და ხე მოიჭრებაო.

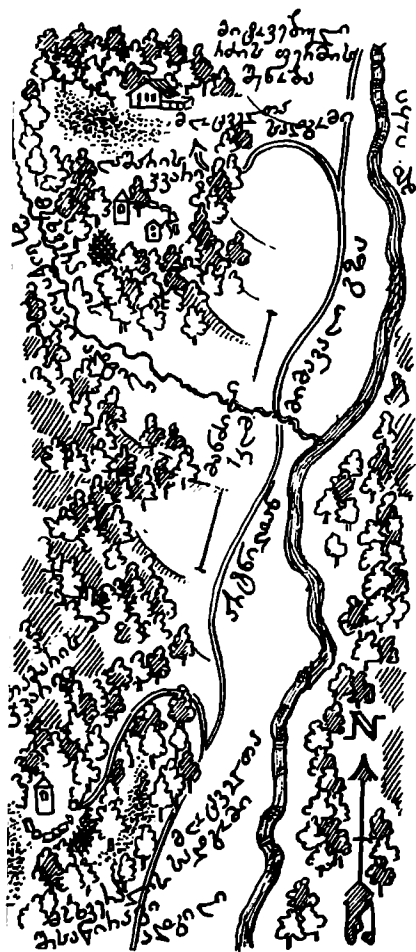
დაკლეს ციცა, იმისი სისხლი მუხას მიასხეს და ხეც მოიჭრა. მუხა წაქცეულა და ოქროს შიბი კი ზეცას წასულა. ამ დროს მუხას სამი ნაფოტი მოვარდნია. ერთი იქვე დამრჩა, მეორე კატკვეში გადმოვარდნილა და მესამე კი წყალში ჩავარდნილა; ამ მესამე ნაფოტს რა მოუვიდა არაეინიცის. ლაშარის პატივისცემით უკანა ფშავსა და კატკვეში ნიშები აუგიათ. ამ თქმულებაზე ასეთი ლექსიც უთქვამთ:

„მენა ვარ აფციაური,
რად არ ამბავსა მკითხავო.
— შენ რეტიანი ყოფილხარ,
არა ვარ შენი ჭკვისაო.
ლაშარელაის მუხასა
შენ თუ უთხრიდი ძირსაო.
უპირობ ჩამაგდებასა
მალღაით ოქროს შიბსაო,
განა შენ მამამ შაკიდა,
ჩამოსულიყო ცითაო?“⁷

დღეს ჩაშუადღეს კატკვეში გავემართეთ. სემო-არტნიდან კატკვეის ლაშარისა და თამარის ხატამდე გ'ზა სულ მდინარე იორის პირს მიჰყვება. კატკვეის ხატი სემო-არტანს ხუთიოდე კილომეტრით შორავს. თუმცა ადგილობრივ მცხოვრებთა ცნობით ეს მანძილი 3-3½ კილომეტრს უდრის.

არტნიდან მიმავალი პირველად მიაღებდა თამარის ხატის ხეივანს, რომელიც იორის გასწვრივ არის გაშლილი. იორი მას აღმოსავლეთით სასდერავს, ხოლო ხეივნის დასავლეთით გორაკია „კატკეურ-კი“-ს სახელწოდებით ცნობილი. ამ გორაკზე თამარის ხატია გაშენებული. აქედან ერთი კილომეტრის მანძილზე, ჩრდილოეთის მიმართულებით, თამარის ხატის გასწვრივ გორაკსევე მეორე ხატი მდებარეობს ლაშარის სახელობისა.

კატკვეის ხეივანში მისვლისას ჩვენ დამისმთველები შეენიშნეთ. უმრავლესობა ფშაველები იყვნენ, რომლებსაც

⁷ ჩაწერა ექსპედიციის წევრმა მეცნ. თანამშრომელმა ფაფალა გარდაფხაძემ

ცხენები საძოვრად მიეშვათ და თვით ხეების ძირში დაბანაკებულიყვნენ. იქვე იდგა ჩარდახიანი ურემი, რომელიც, როგორც გაირკვა, კახელებს, სოფელ მატანის მცხოვრებთ, ეკუთვნოდა; ისინი ამ ღამეს თამარის ხატის ძირში აოვედნენ.

სეივანი გავიარეთ და მივაშურეთ ლაშარის ჯვარს. იგი მოთავსებულია მთის ფართო დავაკებაზე, რომელსაც თხელი ტყე სარტყელივით აკრავს. ვაკის დასაუღეთის მხარე კახელების ჩარდახიან ურმებს უჭირავს. ხარებიდან განთავისუფლებული ურმის მხრები მიწაზეა დაშეებული და ამგვარად დაყირაეებულ ურმების ქვეშ, ჩრდილში, დიასახლისები ფუსფუსებენ: მახლობლად ცეცხლის სანთები ადგილი მოუწყეიათ და საჭმელს ამზადებენ. ურმები ყვარელსა, მატანსა, ენისელსა და შილდაში მცხოვრებ მორწმუნეებს ეკუთვნის. დამსწრეთა შორის ბევრია არამორწმუნეც. დღეს შაბათია. ლაშარში ფშაელები თითქმის არ ჩანან.

მლოცველებს თავის პირველად სამშობლოდ არტნის ხეობის სოფლები — ყვარა და სხვ. მიაჩნიათ. ჩვენი მამა-პაპა აქედან გადასახლებულა კახეთში და ამიტომ არის, რომ სოფელ ყვარას მიხედვით კახეთშიც ჩვენს სოფელს ყვარელი ეწოდო, ამბობენ სოფელ ყვარლის მცხოვრებნი და სხვა აქ დამსწრე კახელებთან ერთად აღნიშნავენ — აქედან წასულები რომ ვართ, ამიტომ გემიზეზობს აქაური ხატი და ჩვენგან სამსახურს მოითხოვსო.

ჯერ კიდევ გუშინწინ გაირკვა და დღეს კვლავ დაგვიდასტურეს, რომ ჭატკევეში დღეობა ლაშარობაზე წამოსული კახელები გზაში 4 დღე-ღამეს უნდებიან. მლოცველებს გუშინწინ ნაშუადღევს მიუღწევიან თამარის ხატამდე, ორი ღამე იქ უთევიათ, დღეს დილით ლაშარში გადმოსულან,

ამდამ და ხვალ აქ გაატარებენ და ორშაბათს დაიშლებიან.

ლაშარის ხატს აღმოსაველეთიდან მდინარე იორი და მის გადაღმა აზიდული მაღალი მთები საზღვრავს, ხოლო სამხრეთიდან – მცირე ხევი და ტყით დაფენილი მთა. ტყიანი მთით არის იგი შემოზღუდული აგრეთვე დასაველეთიდანაც. აქ ამ მთის ფერდობზე, ლაშარის ხატის მახლობლად ღვთისმშობლის ხატია გაშენებული. ჩრდილოეთის მხარეს პორიზონტი შედარებით გაშლილია – მახლობლად მთის დაბალი ფერდობები და შორს მაღლა აზიდული მთები მოჩანს.

ლაშარის ხატი ანუ ჯვარი ეწოდება „საზარესა“ და „სასანთლე“ ნიშებს გარშემოვლებული ყორის გაღვენითა და ტყით. გაღვენანი ამჟამად

მორღევეულია. მისი ქვებით ხატის მახლობლად რძის ფერმისათვის შენობა აუგიათ. გაღვენის ნაშთი მიწის პირადლაა დარჩენილი და მხოლოდ ადგილადგილ მისი სიმაღლე დაახლოებით ნახევარ მეტრამდე აღის. ეს გაღვენანი მრგვალი ყოფილა.

ლაშარის „საზარე“ ქვა-კირით ნაგები და გარედან კირითვე შედგენილი შენობაა, მიწიდან შუა წელამდე ოთხკუთხი ფორმისა, შუა წელზე აღმართული ოთხი სვეტით, რომლებიც ერთმანეთს კამარით და სვეტებზე დაყრდნობილი სახურავით უკავშირდება. საზარე-ნიშის სახურავი ოთხწახნაგოვანია, თუნუქით გადახურული. სახურავის წვერზე მოთავსებულია რკინის ჯვარი, რომლის თავზე თეთრი ლითონის მოველვარე ბურთია წამოცმული. სვეტებ შუა ზარი პკიდია.

სასარიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხარეს, გალაენის შიგნით, დგას აგურითა და კირით ნაგები ოთხკუთხი ფორმის „სასანთლე“. ეს ნიში სასარეზე გაცილებით მცირეა. აქეს ორწახნაგოვანი გადახურვა. „სასანთლეს“ დასავლეთის კედელში დატანებულია ერთურთისადმი ევრტიკალურად მიმართული ორი თახჩა. თახჩებში ჭევისბერები და დასტურები მლოცველთა მიერ მიტანილ სანთლებს ანთებენ და მათ წინ ქადებსა „კლავენ“ (შესაწირავი ქადა ფშაელების გამოთქმით „დაიკელის“, ე.ი. ხატის მსახურის მიერ დანით დაიჭრება შესაფერისი ლოცვა-ვედრების შესრულების შემდეგ).

ხატის გალაენაში რამდენიმე ხე დგას. ამ ხეების ტოტებზე ჩამოკიდებულია მლოცველთა მიერ შეწირული მიტკლისა და მარლის თეთრი ნაჭრები, ვარდისფერი და წითელი ღუნტები და სხე.

ხატის გალაენის შიგნით მხოლოდ ჭევისბერები, დასტურები, ხატის მონები და ხატის მიერ „დაჭერილი“ პირები შედიან.

კატკევის ლაშარობას მორწმუნე კახელები სამ დღე-ღამეს დღესასწაულობენ: პეტრე-პავლობის მომდევნო ხუთშაბათიდან ორშაბათამდე. მამაკაცი ჩვეულების თანახმად, ხუთშაბათ საღამოდან შაბათ დილამდე თამარის ხატთან უნდა დარჩნენ, ხოლო დანარჩენი დრო ლაშარში გაატარონ.

კახელ მლოცველთა უმრავლესობა კატკევეში ფეხშიშველია და თავზე მიტკლის ან მარლის თეთრი თავშლითაა წაკრული. კაცების ნაწილს თეთრის ნაცვლად წითელი ფერის თავშლები ახვევიათ. ამას გარდა თითქმის ყველა მამაკაცს წელზე, ქამრის ნაცვლად ან ქამართან ერთად, მიტკლის თეთრი ნაჭრები შემოუკრავთ. ახალგაზრდა ქალებს და ბავშვებს მხრებზე გადაგდებული და მკერდსა და ზურგზე ცერად გაყოლებული აქვთ წითელი ან ვარდისფერი ღუნტები, რომლებიც თქმის თავთან გაუნასკვამთ. ზოგ შუახინისა და მოხუც მანდილოსანს კაბის გულისპირზე სამკუთხი მოყვანილობის წითელი ნაჭერი დაუკერებია. ზოგის გულმკერდს კი ოთხკუთხი ფორმის წითელი ან თეთრი ნაჭერი, ან ზოლებად დაჭრილი და ბადის მსგავსად მოწნული ამავე ფერის „სამკაული ამკობს“. მკითხავი თავით-ფეხამდე მიტკლის თეთრ სამოსშია გამოწყობილი. „ხატის დაჭერილებს“ მიტკლისა მხოლოდ ზედატნები აცვიათ. ამ მხრივ მათგან გამოირჩევა დარიკო ა-შეილი, რომელსაც, თეთრი ფერის ზედატნის გარდა, ხატის სახელზე შეთქმული ყვითლით დაფოთილი წითელი ქვედატანი აცვია. აგრეთვე გამორჩეულია ჩაცმული 17-18 წლის ეაჯი. მას შავი შარვლის ზემოდან მიტკლის თეთრი მოკლე შარვალი და ამავე ნაჭრის ხალათი გადაუცვამს და თავზე მიტკლისავე თეთრი, ნაჩქარევად შებლანდული, ქუდი ხურავს.

ამ სამოსს და „სამკაულებს“ მლოცველები ხატში სტოვებენ. დღეობის განმავლობაში ეისაც როდის უნდა, მაშინ მოიშორებს მათ და წმინდად მიჩნეულ ხეებს ტოტებზე დაჰკიდებს.

კახელ მლოცველთა შორის ორსულ ქალებსა და „დაჭერილებსაც“ ეამნეუთ. როგორც გაეიგეთ, გუშინ და დღეს დილით ზოგი მათგანი ქადაგად დაცემულა.

ამჟამად კახელ მლოცველთა უმრავლესობა ხატის გალაენის

მახლობლადაა შეჯგუფებული. „მებუიკე“ ფშაველი გარმონზე უკრავს და სხვები რიგ-რიგობით ღეკურს უვლიან. ყველაზე უკეთ და ყველაზე დიდხანს 23 წლის შიღდელი დარიკო ცეკვავს. დარიკო შავგერემანი, ფერმერთალი, მუქი წაბლისფერთვალება, ამავე ფერის ხუჭუჭთმიანი, ეშხიანი ქალია. ის ფეხშიშველი ცეკვავს, მსუბუქად, შნოიანად და გატაცებით. უკანასკნელად მისი პარტნიორია მიტკლის ქუდა და მიტკლის შარვლიანი ვაჟი.

უეცრად დარიკო გან-გან წავიდა, წრე გაარღვია და პირადმა მიწაზე დაეცა. პირველი შთაბეჭდილება ისეთი იყო, თითქოს მან გრძნობა დაჰკარგა. მაგრამ დაცემისთანავე დარიკომ მორთო ყვირილი და გორვა დაიწყო. ასე გორვით ის ხატის გალაენის ჩრდილოეთის კიდეს მიადგა და იქ გაიჭიმა

თავით ჩრდილოეთისაკენ და ფეხებით სამხრეთისაკენ. დარიკოს მუხლებზე შალი წააფარეს. მან დაიწყო სწრაფად თავის აქეთ-იქით ქნევა და ძახილი: „ეეი, ეეი, ტანჯულო, ტანჯულო, შეილო, შეილო“ და სხვ. დარიკო ქადაგობდა. მას თითქოს ხატები ალაპარაკებდნენ თავის ცოდვებს და მისივე პირით ემუქრებოდნენ. „აბა რა გეგონა, განა შეგარჩენდი ძელი ჭეშმარიტის დანგრევას, ჩემ საბრძანებელში ძელების შეყრას, ნეკრესის დახურვას... ეეი, ეეი, ტანჯულო“ – ყვიროდა დარიკო, თან თრთოდა, ბეჭებს ნერვიულად ჰიმავდა, თავს მიწაზე ახეთქებდა და მთელი ტანით იკლავებოდა. ასე გასტანა რამდენიმე ხანს და, ბოლოს, დაჟურდა. მორწმუნენი შიშით მიჩერებოდნენ გაფითრებულ, თვალდახუჭულსა და გაუნძრევლად მიგდებულ დარიკოს. მისმა ღედამ, გამხდარმა და ტანმაღალმა 60 წლის ნინომ, რომელსაც სახეზე მოკრძალებასა და შიშთან ერთად სიკერპის ბეჭედი ესვა, წამოავლო ხელი ფანდურს და საცეკვაო დაუკრა. შემდგომ გავიგეთ, რომ ფანდურზე დაკვრას უნდა გამოეწვია „ანგელოზების“ გამხიარულება, რასაც ქადაგად დაცემულის წამოდგომა და ღეკურის თამაში მოჰყვებოდა. მაგრამ დარიკო არ ინძრეოდა. ნინომ ფანდური ჩააჩუმა და ნელის ხმით გალობა დაიწყო.

ქველად ქადაგად დაცემის დროს შემდეგ საგალობელს მღეროდნენ:

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
გამარჯვებულო ჩვენო ლაშარო,
იაე ნანინაო.

ია და ვარდი გაშლილი ჰქონდეს,
ია-ვარდ გაშლილი გეგბანებოდეს ლაშარსა.

ნანა და ნანა, იაე ნანას გეტყვი,
გაუმარჯოს შენ სიძლიერეს,
ჩვენ სათავეში იარეო.

გაუმარჯოს შენ სიძლიერეს, გადმოხედვე,
პატარები არიან შენი ტანჯულები.

გეხვეწებით, გევედრებით, იაე ნანინაო,
გადმოჰხედე, დამწუხრებული პატარა ქორწინები არიან,
გაუმადღრები არიან, იაე ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანას გეტყვი,
ჩვენო დედა ღვთიშობელო,
იაე ნანინაო.

დედა, დედა ღვთიშობელსა,
მფარველი ხარ ტანჯულების,
პატარა ქორწინებულა ია-ვარდი გეფინოსა.

ნანა და ნანა, გაუმარჯოს თამარ დედოფალს!
იაე ნანით მოვიხსენიოთ,
იაე ნანინაო.

გაუმარჯოს ჩვენ თამარ დედოფალს, სათავეში რომ ბრძანდება,
ტკბილათ და შაქრათა, ია-ვარდ გაშლილი დამტკბარიყოს,
იაე ნანინაო.

გადმოჰხედე, გადმოჰხედე ტანჯულებსა,
პატარები არიან, დამწუხრებული,
იაე ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
გამარჯვებულო ჩვენო ნეკრესო გავაზისთაველო
შენი სახელის ჭირიმეო.
ნანა და ნანა, იაე ნანა!

გაუმარჯოს წყაროს თავსაცა,
ფშაელების თავში რომ ბრძანდება, იავ ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
ალავერდო, შარიანო და გამარჯვებულო,
იავ ნანინაო.

ნანა და ნანა, ჩვენო დედა ბარბარე,
ქვეყნის გადმოშხედავო, ყველას მფარველო,
ყველა დამწუხრებულისა, იავ ნანინაო.

გაუმარჯოს, გაუმარჯოს დედა ბარბარეს,
გადმოშხედევ, ძალიან დამწუხრებულები,
პატარა ქორფები არიან, იავ ნანინაო.

საკმარისია იავ ნანით მოგიხსენოთ,
საკმარისია პატარა ქორფებმა გაიხარონ
თავის ტოლ-ამხანაგებში, იავ ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
ჩვენო მინგრეულ-მონგრეულო ძელო ჭეშმარიტო ღვთაება,
იავ ნანით მოგიხსენოთ, იავ ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
გადმოშხედე ტანჯულებსა, ტანჯულები არიან
პატარა ახალგაზრდები, იავ ნანინაო.

ნანა და ნანა, ნანა და ნანა!
სამას და სამოცდასამ წმინდა გიორგის
გაუმარჯოს, იავ ნანინაო.

გაუმარჯოს იმათ ია-ვარდ გაშლილ გზავრობას,

ტანჯულებს უღელი აერთოთ,
იავე ნანინაო.

გაუმარჯოს, გაანთავისუფლოს,
იმათ ტანჯულებს უღელი აერთოს,
იავე ნანა, იავე ნანინაო“.

ქადაგად დაცემის მომენტიდან დარიკოს ირგვლივ ხალხი ნახევარწრედ არის შემოიკრებილი ისე, რომ თავისუფალი არე ხატის გალაქნისაკენ მოუდის. მონაწილეთაგან ზოგნი მიწაზე სხედან და ზოგნი მუხლის თავებზე, ან ზეზე დგანან.

გალობა დამთავრდა და დარიკო ჯერ კიდევ გაუნძრევლად ეგდო, როდესაც წრეს მოსწყდა, დარიკოსაკენ რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა და მახლობლად დაეცა მეორე „დამიზეზებელი“ შილდელი ელიკო. მასაც მუხლებზე შალი წააფარეს. ელიკო ფართხალებდა, თავს მიწას ახლიდა, მხრებს ნერვიულად არხევდა და გაიძახოდა: „ეეი, ეეი, ლაშაროო, ხევსურთ ბიჭოო“... შემდეგ დაბალი ხმით განაგრძო რაღაცის ბუტბუტი, რამდენჯერმე დაიკენესა, ამოიოხრა და, ბოლოს, დაიწყო ხატის სახელით გაბმულად ლაპარაკი ეითომ ხატები მას თავის ცოდვებზე აღაპარაკებდნენ. ჩემს გვერდით მდგომი ცრუ რწმენით გონებადახშული კახელი მამაკაცები მისსინიან – ამას დარიკოზე ნაკლები ცოდო აქვს ჩადენილი. ხატები პირდებიან მალე გაგანთავისუფლებთო. ელიკოს პირით გავიგეთ, რომ მისი ბიძა ხატებს „დაუჭერიათ“. აი ორი დღეა რაც ის კაცი დაცემულა. ჯერ გაჟეჟიროდა თურმე თავის ცოდვებზე (ის დასცინოდა თავის ძმისწულსა და სხვა დაჭერილებს – გიგები ხართო და ლაშარობაზე არ უშვებდა), დღეს დიდიდან კი გაუნძრევლად დევსო.

მცირე ხნის შემდეგ ჩვენც გავიგონეთ ელიკოს წამოძახილი: „ბიძა შენი გაუნძრევლად დევს, მაშ რა ეგონა, შევარჩენდი განა“.

ელიკოს ქადაგება არ იყო დარიკოს ქადაგების მსგავსად მჭევრმეტყველური და ხანგრძლივი. ის სწორად ერთსა და იმავე სიტყვებს იმეორებდა გაბმით, მონოტონური ხმით. განსაკუთრებით ხშირად ყვიროდა: „ეეი, ეეი, ლაშაროო, ხევსურთ ბიჭოო“ და თან ოხვრასა და კენესას აყოლებდა. ბოლოს, ერთი უსიტყვოდ რაღაც წაიღულუნა, გაჩუმდა და

მარჯვენა ხელი ჰაერში ასწია. მას სასწრაფოდ ხელში ფანდური ჩაუდეს. საკრავი თავისკენ მიიზიდა, გულზე დაიდო და დაუწყო დაკვრა. ასე უკრავდა რამდენიმე წუთს თვალდახკებული. შემდეგ ფანდურს ხელი უშვა და მიიბნიდა. სრული სიჩუმე ჩამოეარდა მიწასე გატეხილი ორი „დამისუნებული“ ქალის ირგვლივ. ბოლოს, დარიკო შეინძრა, წამოიწია. მას დედა მისი დასწვდა და წამოსვა. დარიკომ აწეწილი თმა გაისწორა, შუბლზე ხელი გადაისვა და თავი დახარა. დედამ დაუძახა – ადე, ადე, დარიკო, და თან წამოაყენა. ამ დროს ფანდურზე ლექური დაუკრეს. ფეხზე ამდგარმა დარიკომ წენარად მიიხედ-მოიხედა, გასწორდა წელში, გაშალა ხელები და მსუბუქად და ნელი ნაბიჯით ცეკვა დაიწყო. მის მიერ ერთხელ წრის შემოვლის შემდგომ ელიკოც შეინძრა, თვალეები გაახილა, გაიღიმა. სხეებმაც გაიცინეს, მიუახლოვდნენ და მხიარულად წამოაყენეს. ელიკო ჩემს პირდაპირ მდგომ წრის ხალხის წრეს შეუერთდა. ერთი წუთით მისი თვალეები ჩემსას შეხვდა. მან მორცხვად და დაბნეულად გამიღიმა, უეცრად გვერდზე მიტრიალდა, ერთ-ერთ ამხანაგს რაღაც წასიურწულა და ორივენი ურმებისაკენ გაიქცნენ. ცოტა ხნის შემდეგ ელიკო და მისი ამხანაგი უკანვე დაბრუნდნენ – ელიკოს კაბა გამოეცვალა და ფეხსაცმელი ჩაცვდა.

დარიკო კი განუწყვეტლივ ლექურს უვლიდა. მან რიგ-რიგობით აცეკვა ყველა იქ მყოფი – მოხუცი, ახალგაზრდა, ქალი და კაცი, მათ შორის მკითხავი, ორსული ქალები და სხვ.

ამით დასრულდა „ლხინი“. მლოცველები დაიშალნენ და თავ-თავის ურმებისაკენ გაეშურნენ. მალე ხეების ჩრდილში სუფრები გაიშალა და ხალხი სასამხროდ დალაგდა. ფაფალა გარდაფხაძემ და მე წყლის დასალევად ღელესაკენ მივაშურეთ.

წელიდან მონაბერმა გრილმა სიომ ცოტა ხნით ადგილზე დაგვაცოვნა, ქვაზე ჩამოვსხედით და ერთმანეთს ახლად მიღებულ შთაბეჭდილებებს ეუზიარებდით. ამ დროს ჩვენიდან მოვიდნენ ჯერ ელიკო თავისი ამხანაგი მარგოთი და შემდეგ დარიკო. გაიმართა საერთო საუბარი, რომლის შემდეგაც შემდეგი გაირკვა. დარიკო ამჟამად 5 თვის პატარაძალია. რამდენიმე წლის წინათ მას სხვა ახალგაზრდებთან ერთად დაგვალემა მიუღია სოფელში უტილ-ნედლეული შეეგროვებინა. გადაუწყვეტიათ უტილ-ნედლეულისათვის თავი მოეყარათ „ძელი ჭეშმარიტის“ სახელობის გაუქმებულ და ნახევრად დანგრეულ ეკლესიაში, რომელიც სოფელ შილდაში მდგარა. გალაქანში კი შევიტანეთ ნაყარ-ნუყარი, მაგრამ ვერც ერთი ჩვენგანი ვერ ბედავდა იგი ეკლესიაში პირველად თვითონ შეეგდო – გვიამბობს დარიკო. მაშინ გადავწყვიტე სხეებისათვის მაგალითი მეჩვენებინა, შევედი ეკლესიაში, დაუშინე ხატს ძელები და ვესროლეო. ერთი კვირის შემდეგ დარიკოს ცუდი სიზმარი უნახავს, მალე მაღაც დაჰკარგვია, გამხდარა, ბოლოს მოსვლია ის, რაც შემდეგში ხშირად ემართებოდა და დღეს ჩვენ თვალწინ დავმართა. ხატისა არაფერი მწამდა – განაგრძობს დარიკო, ვიდრე „ძელ ჭეშმარიტში“ ძელებს შევეყრიდი, ამ შენობის მინგრეულ-მონგრევაში და ნეკრესის ეკლესიის დაკეტვაში მხურვალე მონაწილეობას ვიღებდით. შემდეგ გაუბედავად დასძინა: ხატისა არც ეხლა მწამს რამე, ჩემი ბრალი არ არის, რომ ასე მემართებაო. აქ მდგომმა მარგომ მას სიტყვა გააწყვეტინა და ჟინიანად

წამოიძახა: ხატებიცა მწამს, ღმერთიც მწამს, ეინც რა უნდა თქვას, მე მაინც მწამდა, მწამს და ეიწამებო. ამასუ მესამე ამხანაგმა, ელიკომ, ნერვიულად გაიციინა და უპასუხა – ძალიანაც რომ გწამს, აკი იმისათვის არ დაეცემი და ყვირილს არ გააბამ ხოლმეო?! ამხანაგებს გაეცინათ. მე და გარდაფხაძემ კი გაკეირეებით შევხედეთ მარგოს. ბაასის შედგებად გაირკვა, რომ მარგოც „დაჭერილი“ ყოფილა! შენ რაღად „დაგამიზუნეს“ მეთქი, შევეკითხე. – ჩემი მშობლების (ცოდო ჩემზე გადმოვიდა. ჩვენი სახლი რომ დგას იქ ხატის მარნები ყოფილა ძველად დაფლული და ჩემ დედ-მამას ზედ უელიათ და „დაუღახათ“. ამასუ ხატი გამწყრალა და მე დამამიზუნაო, მიპასუხა მან. ელიკოს კი ხატები იმიტომ სჯიან, რომ ის ურწმუნო იყო.

ჩვენმა საუბარმა კარგა ხანს გასტანა. ამ ხნის განმავლობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას ელიკო იპყრობდა. ის წარა-მარა და უმიზეზოდ იცინოდა ან დარცხენილად იღიმებოდა, ცქმუტავდა, ხშირ-ხშირად ადგილს იცვლიდა, ხან მარგოს ზურგს ეყრდნობოდა, ხან დარიკოს ეხვეწოდა. ამჟამად დროს ის გულმოდგინედ უსმენდა საუბარს და თვითონაც ლაპარაკში ებმებოდა ისევე სიცილით. ან მორცხედ მოდიმარე. ბოლოს, ელიკო მოულოდნელად პირადმა დაეცა და აქადაგდა. ყველანი წამოეცვივდით. ელიკო რიყის ქეზზე გაიჭიმა და ღელესაკენ ხოხუა დაიწყო, თან ოხრავდა, ეჩენსოდა და გაიძახოდა – ეეი, ეეი, ლაშაროო, ხვესურთ ბიჭოო, ეეი, ეეი, ტანჯულო შვილო, ტანჯულო შვილო, შენი ბიძა დილიდან გაუნძრევლად დეეს, აბა რა ეგონა, დაუსჯელად იქნებოდა?! და ისევე ოხვრა, ისევე კენესა. „შენ ძალე გაგანთავისუფლებ... დარიკოს არ ვანთავისუფლებ, დიდი ცოდო მიუძღვის...“ მოცკვიდნენ მლოცველები, მოიტანეს ფანდური. ყველა ღელავდა, რადგან ელიკო არ წყნარდებოდა, ქეზზე თავს ახლიდა და წყლისაკენ მიხიზავდა. ერთ-ერთი დედაკაცი მის თავთან გაიწერდა, მაგრამ მახლობლად მდგომმა მანდილოსანმა მას ხელი წაავლო, გვერდზე მისწია და ჩუმად უთხრა – აქეთ დადექ, შვილო, თავთან ნუ გაუსწერდები, იქნება ავი ანგელოზები ჰყავდეს, შენთვის ცუდიაო. მლოცველები ელიკოს ეტანებოდნენ, ტანსა და ფეხებს უწერებდნენ – ეშინოდათ წყალში არ ჩაეარდესო. ბოლოს, ელიკო დაეწყინა, დაწყინარდა. მლოცველები მას გარშემო რკალივით შემოერტყნენ. თეთრ შარვლიანმა დაავადებულმა ეაჟმა ფანდურზე დაუკრა. ყველა ელიკოს მისწერებოდა. განსაკუთრებით აშტერდებოდა მას იქვე ქვაზე ჩამომჯდარი დარიკო, რომელსაც გვერდზე დედა მისი ედგა და დაჟინებით სთხოვდა – წავიდეთ, შვილო, აქედან, რიყეა, ქეზბია, ვაი თუ დაეცე, ნუ გამამწარებო. დედას სხეებიც წაეხმარნენ, მოჰკიდეს ხელი დარიკოს და წაიყვანეს. ელიკო კიდევ რამდენიმე წუთი გაუნძრევლად ედგო. შემდეგ თვალდახუჭულს გაეღიმა. ყველა გამხიარულდა, სიცილი დააყარეს. „ადე გოგო, ადგ რას დაგდებულხარო“, მიიძახეს და ზეზე წამოაყენეს. ელიკო იცინოდა. წყნარი ნაბიჯით დაეტოვებოდა სახიფათო ადგილი. ავიარეთ პატარა აღმართი და ახალი ამბავი შემოგვაგებეს: ხატის მახლობლად რუსის ქალი დაცემულიყო. ის ყვარლის მცხოვრები ყოფილა, ქართველზე გათხოვილი. მიწაზე ეგდო და უსიტყვოდ ღმუწოდაო. ცოტა ხნის შემდეგ დაწყნარებულა, შემდეგ თვალები გაუხელია, მშვიდად წამომდგარა და ხალხში გარეულა.

ამ ამბავს რომ ვისმენდით, ურმების სადგომიდან ხმაური მოგვესმა.

ხალხი იქით გაეშურა. ჩვენც გავეყვით. შორიდანვე გავარჩიე მიწაზე გაჭიმული ჩვენი ნაცნობი მარგო. მისთვის თაგქვეშ მუთაქა ამოედოთ და მუხლებზე შალი წაეფარებინათ. ახლო მივედით. მარგოს ღრმა და ჩქარი სუნთქვა ჰქონდა. როგორც სხვა „დაჭერილებს“, მასაც ქადაგად დაცემის დროს თვალები დახუჭული აქვს. მოშორებით კახელი მლოცველების ნაწილი შეკრებილა, გარმონზე უკრავენ და „ილხენენ“. მარგოს გულზე ფანდური დაადეს. მან ფანდურს ხელი მოჰკიდა და აწყობა დაიწყო. ფანდურის ხმა არ მოსწონს, სახე ეღრიალებს. ბოლოს, საკრავი შორს გადაისროლა და ხელები მიწაზე დაუშვა. „შეხედე ღელისაკენ რომ მამა კაცი მიდის, ის მარგოს ქმარია“, წამოურჩულა ჩემს გვერდით მდგომმა შუახნის ქალმა და დასძინა: ის ვერ უყურებს ცოლის ასეთ დღეში ჩაფარდნას და გაერიდება ხოლმეო. მალე მარგოს სუნთქვა დაუწყნარდა და სრულიად გაშეშდა. ხანი მიდის და მას სიცოცხლის ნიშანწყალი არ უბრუნდება, ფერმკრთალი და გაჭიმული გდია. დამსწრეთ აღელვება დაეძყო. – მომიტათ ფანდური, მაგას ხელათვე აეხატუნებო – წამოიძახა ღიმილით ერთმა მანდილოსანმა. ამ ქალს თეთრწინა კლებიანი შავი კაბა აცვია, გულზე მიტკლის თეთრი „ბადე-სამკაული“ აქვს ჩამოკიდებული და თავზე შავი მოსახვევი ხურავს; 65 წლისა იქნება, ჯმუხია, შავგრემანი და შუატანზე დაბალი. მოუტანეს ფანდური. მან წრეში საჯდომი ქვა გამოწახა, სედ მოთავსდა და ფანდურზე საცეკვაო დაუკრა. ჩემს გვერდით მდგომი კახელი ქალი მისურჩეულებს – ამას კარგი ხელი აქვს, რაც უნდა ავი ანგელოზი ბრძანდებოდეს, მაინც გაამხიარულებს და დაცემულს წამოაყენებსო. ფანდურის დამკერვლთან სის დაახლოვებით მისივე ხნის მკითხავე სონია. სონიას თეთრი მიტკლის ჭუჭყიანი კაბა აცვია და ასეთივე თავსაფარი ხურავს. ის საზარელი შესახედავია – ცხვირწაგრდნილი, ამოწირპლული პატარა თვალებით, დაბალი და კოჭლი. სონია, როგორც მან შემდგომ მიაჩნო, სომეხია, იმპერიალისტური ომის დროს აღექსანდროპოლიდან გამოქცეული. 1918 წლიდან შილდაში ცხოვრობს. სრულიად უთვისტომოდ არის დარჩენილი, იჯახი თავის სამშობლოში ამოსწევვით.

კარგა ხანია რაც ფანდური მოცეკვავეს იწვევს, მაგრამ მარგო არ იმძრევა. უეცრად ფანდურის კილო შეიცვალა, დამკერვლმა თავი მაღლა ასწია, თვალები სევას მიაპყრო და რიხიანი ხმით საშაიროს ყაიდაზე შემოსძახა. „ქადაგად დაეცა, აძრახდა“, მომესმა აქეთ-იქიდან ჩურჩული. მახლობლად მდგომმა ქალებმა ჩემსკენ წამოიწიეს და საიდუმლო ხმით განმარტებას მაძლევენ – ეს ქალი ხატის მონაა; ისეთ ანგელოზებს ჰყავთ დაჭერილი, რომ მუდამ ფანდურზე ალაპარაკებენო. ამ დროს მარგო შეინძრა, თვალები გაახილა, მიიხედ-მოიხედა. მას მახლობლები დასწვდნენ და წამოაყენეს.

ფანდურზე ქადაგობა დიდხანს გაგრძელდა. ქადაგობის ტექსტს, სამწუხაროდ, ვერ ვიწერ.

ქადაგობა ღექსად აგებული იმპროვიზაციაა. ადგილ-ადგილ ღექსი მოიკოჭლებს, ზოგჯერ ქადაგი რითმას ეძებს. ფანდურზე ღექსს აყოლებს მოდუშული, მრისხანე სახით. ჩვეულებისამებრ „ხატმა მასაც მისი ცოდვები აღიარებინა“. ქადაგობის ამ ადგილს დაერთო ჩემი მეზობლების ვრცელი

განმარტება: ეგ ქალი ხატებს არაფრად მიიჩნევდა. მოუკედა ქმარი, დაეხოცა ეაჟკაცი შვილები. არ გატყდა. ეენახში ხატის ნიში ედგა და ის დაანგრია, ნიშის ადგილზე ეაზი ჩაყარა. კაპუეტია, მაგრამ ხატმა მაინც დაამიზეზა, თავის მონად გაიხადაო.

რელიგიური ექსტაზით შეპყრობილ ქადაგს იმ მომენტში, როდესაც ის ერთ ადგილზე მჯდომარე მთელი ტანით ზემოთ იწევდა და მოელვარე თვალებით ცაში ერთ წერტილს აკვირდებოდა, ირაკლი ქავთარაძემ ფოტოაპარატი დაუმისნა გადასაღებად. ქადაგმა აპარატს თვალი მოჰკრა,

უცვებ თავი გაიქნია, ეღვისებრი სისწრაფით მიწაზე დაეცა, დახუჭა თვალები და გაიჭიმა. ამავე დროს ის განაგრძობდა ფანდურის დაკერას და კიდევ უფრო რიხიანი ხმით ქადაგობის შაირს მოსთქვამდა. შემდეგ ფანდური შირს გადააგდო და დაიწყო საშინელი ბორგვა და ყვირილი. ხალხი შეინძრა, აქეთ-იქედან დაიძახეს: „შეჰკარით, შეჰკარითო“. მძლავრი ტანის მოქნევით და არაწვეულებრივი სისწრაფით ხატის მონამ ხატის გაღაენისაკენ გორგვა დაიწყო. გაღაენამდე მანძილი საკმაოდ დიდია. გზაში აქა-იქ ქეები ყრია. ქადაგი ეხლება ქეებს. ზედ გადადის, მას მისდევენ ქალები, ქალებს ბაეშეები და კაცები. ქალები ცდილობენ ქადაგის მსვლელობა შეაფერხონ, გზიდან ქეებს აცლიან, აწულ კაბას და ქედა საცვალს უსწორებენ და თან კივიან — ჩვენ ვერას გაეხდებით, კაცებო, მოგვეხმარეთო. მიეშველენ კაცებიც, მაგრამ მოკრძალებულობის გამო ხატის მონის შეჩერება ვერ მოახერხეს. მონა, რომელსაც გორგვის დროს კაბა შემოეხა, მხოლოდ ხატის გაღაენის წინ შეჩერდა. აქ მან დაიწყო ერთ ადგილზე ფართხალი, მხრების ძლიერად რხევა, თავის ქნევა, თვალების ტრიალი და საზარელი ღმუილი.

მლოცველები კელავ ქადაგის გარშემო შეჯგუფდნენ და ნახეარწრედ შემოერტყნენ. ქადაგი განაგრძობს ფართხალს და ღმუილს. უეცრად მან ზედატანით წამოიწია, ხელები ხატისაკენ მიაპყრო და მერე ისევ მიწაზე დაეცა. ამ დროს წრეში დარიკო შეეარდა, წრის შუაგულ ადგილზე შებარბაცდა და დაეცა. დარიკო თავს მიწაზე ახეთქებს, მხრებს ჭიმავს და

მოელი ტანით იკლანკება. აუტყდა საშინელი სლოკინი, რომელსაც თან სდევს გულ-მკერდის ქვედა ნაწილიდან უცნაური ბაყი-ბუყი. სლოკინსა და თავისებურ ბოყინთან ერთად მას ამოსდება ხოლმე გაბმული ხმოვნები და ნაწყვეტ-ნაწყვეტი სიტყვები: „ეე, ეე... ტანჯულო შეილო, ტანჯულო შეილო, ტანჯულო დედა... არ განთავისუფლებ... არ განთავისუფლებ... რა გეგონა ძელი ჭეშმარიტი რომ დაანგრიე... ძელები რომ შეყარე... ნეკრესი ვარ... ეე, ეე... გაწაღებ... გტანჯავ... თეთრი გიორგი... ალავერდი... ეე, ეე, ტანჯულო შეილო... ეე-ტანჯულო, ტანჯულო... ტანჯულო... ლაშაროო...“ და სხვ. ბოლოს, დარიკო დაეყრდა. ხატის მონაც წენარად იწვა და თვალდახუჭული რაღაცას ბუტბუტებდა. დაუკრეს ფანდური. დარიკომ მიწის პირად მხრები აათამაშა თითქოს ცეკეავსო და ცოტა ხნის შემდეგ კელაე გაშეშდა. მისმა დედამ „ნანა და ნანას“ სადიდებელი წამოიწყო. მას აჟევენ სხეები და დასაწყისში წენარი მოძახილი მძლავრ მრავალხმიან გალობად გადაიქცა. დარიკო არ ინძრეოდა. გალობა დასრულდა და გამეფებული სინუმე ისევ ხატის მონამ დაარღვია. ის წამოვარდა ფეხზე ისე სწრაფად, რომ თავიდან თავშალი

წასძვრა და მიწაზე დაეცა. ქადაგს თმა გადაპარსული ჰქონდა. კელაე მესმის მეზობლის განმარტება: ამას ისეთი ძლიერი ანგელოზები ჰყავს, რომ თმას არ უჩერებენ; რომ არ გადაიპარსოს ცეცხლის ალად მოედებიან და დასწვამენო.

ერთმა ქალმა ხელი წამოავლო მიწაზე დაეარდნილ თავშალს და მიიწა მიაწოდა. უკანასკნელმა დახედა თავის შავ თავმოსახვევს, დასწვდა მას გაბრაზებით და შორს გადაისროლა. მაშინ მეორე ქალმა თეთრი თავშალი მიაწოდა, მაგრამ ქადაგმა ისიც გადააგდო. თავშიშველი, შემოძარცვული სამოსით, ზეცაში ხელებ და თვალეზაპყრობილი ხატის მონა მთვარეულის მსგავსი სელით ხატისაკენ გაემართა. მან გადააბიჯა გალაყენის ზღუდეს, მივიდა სასანთლე-ნიშთან, გამოიღო თაროდან სანთელი, დაანთო, მიაკრა თარიოზე, პირჯვარი გადაისახა და მოუბრუნებლივ უკან-უკან წამოვიდა, თან პირჯვრის წერას განაგრძობდა. ასე გადმოაბიჯა

კელაჲ გაღაენანს, ერთხელ კიდევ პირჯვარი გადაისახა და გაღაენის მახლობლად გაჩერდა. ამ დროს მას კელაჲ თეთრი თავშალი მიაწოდეს, რომელიც მონამ თავზე წაიკრა და ბუტბუტით მიიხედ-მოიხედა. მან თვალი მოჰკრა მიწაზე დაგდებულ დარიკოს, მოწყდა ადგილიდან, მიეარდა ამ ქალს და ფეხზე წამოაყენა, შემდეგ გაშალა ხელები და ლეკური დაუარა. სანქაროდ ფანდური ააჟღერეს. დარიკო მონას გაჰყვა. თვალდახუჭულმა გაშალა ხელები, წყნარად აათამაშა ფეხები და დაუარა. მონამ წრეს ერთხელ შემოუარა, შეჩერდა გაღაენთან, ნიშის პირდაპირ ერთ ადგილზე ოდნავ ფეხები შეათამაშა, პირ-ჯვარი გადაისახა, კელაჲ გაღაენის შიგნით შევიდა, სასანთლე-ნიშის წინ დაიჩოქა, წელი დახარა, თავი მიწაზე დაახეთქა, შემდეგ გასწორდა, კელაჲ პირჯვარი გადაისახა, წამოდგა ფეხზე, ბარბაცით გარეთ გამოვიდა, ერთი წუთით კიდევ შეჩერდა გაღაენთან, დაბნეულად მიმოიხედა და შემდეგ სირბილით დაეშვა თავქვე, ურმებისაკენ. სულ მალე ის უკან დაბრუნდა; მოდიოდა ისევ ბარბაცით და თან ხბო და ცხვარი მოჰყავდა. ერთ ხელში საბელით ხბო ეჭირა, მეორეში - ცხვარი. უკან მამაკაცი მოსდევდა და ხბოსა და ცხვარს სახრით მოურეგებოდა. ამოვიდა მონა თავის საკლაეებით ხატში, მიიყვანა ისინი სასანთლე-ნიშთან, მამაკაცის დახმარებით ცხვარს და ხბოს შუბლთან სანთლით ბაღანი შეუტრუსა, რაღაც ლოცვა წაიბუტბუტა,

პირჯვარი გადაისახა, შემდეგ იმავე მამაკაცის თანხლებით და დახმარებით ხატის გაღაენს სამჯერ გარს შემოუარა თავისი საქონლით, ბოლოს, საკლაეები მამაკაცს გადასცა და თითოთ ანიშნა - ესენი გაღაენის გარეთ, სამხრეთის მხარეს, მთის დაეაყების კიდევ დაჰკალიო და თვით კი იქაურობას გაშორდა. ასე გახსნა ხატის მონამ საკლაეების დაკელა-შეწირვის პროცესი ლაშარში. მას შემდგომ რაც მისი საკლაეები დაიკლა, კახელმა მლოცველებმა დაიწყეს მორეკვა თავისი ცხერებისა და უკანასკნელებს აკელეუინებდნენ იმ ადგილას, რომელზეც მონამ მიუთითა.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში დარიკო ცეკავდა. პირველად რამდენიმე წრე მან თვალდახუჭულმა შემოუარა. შემდეგ ცეკვას თვალახილული განაგრძობდა. როგორც პირველი დაცემის დროს, ისე ეხლაც ის დიდხანს ცეკავდა, განსაკუთრებით დიდხანს თეთრშარვლიან ვაჟთან. „საწყალ დარიკოს ბევრი ცოდვები მიუძღვის ხატების წინაშე“, -

ლაპარაკობენ წრეში. „ყველა ხატები პირდება გაგანთავისუფლებით, მაგრამ თეთრი გიორგი არ ეშვება, ჩემი ქადაგი უნდა იყოს“, – მეუბნებიან დარიკოს სოფლელები. „კაცო, რა მოხდა! კაცო, რა ამბავია! ასეთი არაფერი მინახავს,“ – ცბიერი პათოსით გაიძახის შესარხოშებული ფშაველი „მებუზიკე“, რომელიც, თუ არ ეცდები, ერთადერთი ფშაველია ამ დღეს ლაშარში.

თეთრ მარგალ-ხალათა და თეთრქუდა 17-18 წლის ვაჟი, როგორც გადმოძივეს, სოფლის სკოლის მე-6 კლასის მოწაფეა. ისიც ხატის მიერ „დაჭერილი“ ყოფილა. ხშირად სკოლაში გაკვეთილების დროს ეცემა ხოლმეო. აეზნიანი ავდმოფი უნდა იყოს, რადგან, მთხრობლების თქმით, მას ისეთი ანგელოზები ჰყავს, რომ არ ალაპარაკებენ, მარტო დოუს ადენენ პირიდან. მასწავლებლებმაც იციან, ყველამ იცის მისი მდგომარეობა, ექიმებთანაც დაჟაეთ, მაგრამ აქამდე ვერაფერმა უშველაო.

განცალკავებით დგას „დააფადებულთა“ მცირერიცხოვანი ჯგუფი. – ეს თავ-წაკრული ქალი, კაცი და ლენტეხიანი გოგონაც, – გვეუბნება ერთ-ერთი ხნიერი მანდილოსანი – ხატის დამიხეხებულნი არიან. კარგი, მაგრამ რატომ არის, რომ თქვენ, ხანში შესული მანდილოსნები, ჩვენ თვალწინ თავისუფლად დაბრძანდებით და თქვენი შვილები კი „დააფადებულები“ არიან? – შევეკითხეთ იქ მყოფ ქალებს ხუმრობით. ამაზე მათ სერიოზული ტონით გვიპასუხეს: „დაილოცოს იმათი სამართალი, ხატებს ჩვენ აღარ უნდოვართ; გამოგვიცხადეს – ახალგაზრდები გვინდაო, ახალგაზრდებს უნდა ვაწამოთ ჩვენი ძაღლო. სამი კვირა არ იქნება, რაც ერთი კაცი მოჰკლეს. ღმერთისა და ხატის იმას არაფერი სწამდა, ნეკრესი მიგვიკეტა, ძელი ჭეშმარიტი მიგვინგრ-მოგვინგრია. დაიჭირეს ხატებმა, მიიყვანეს ეკლესიის კარზე და თავისი პირით ათქმევინეს – ეკლესია შენი ხელით ააგეო, თორემ არ გაგახარებოთ. ბერე იწავლა საწყალმა, ბერეჯერ ააძრახეს ხატებმა, მაგრამ არა და არ გატყდა. გონზე რომ მოვიდოდა, ისევე ხატებს დასცინოდა. იმისი ცოლი ხომ ქმრის აძრახების დროსაც კი გაიძახოდა – მირჩენია, ჩემი ქმარი პატიოსნად მოკედეს, ვიდრე ამ უბედურ ყოფაში იყოს და სამარცხენოდ იცოცხლოსო. აუსრულდა კიდევ თავისი ნატვრა. უკანასკნელად რომ დაიჭირეს, საწყალი კაცი ძელჭეშმარიტში გაიქცა და იქ დაეცა. იყვირა, ილაპარაკა – შენი ხელით მოიტანე ქეა და საძირკველი დადგო, – მერე ჩაჩუმდა და, ჯვარი აქაურობასა, გათავდა“.

ცეკვა დასრულდა. მოქანცული დარიკო წარბებშეკრული დგას. მის გვერდით ელიკო იღიმება. ეკითხები დარიკოს – შენს გვარში, დედის ან მამის მხრივ, ყოფილა ვინმე შენსავეთ ავადმოფი, თუ არა? თავი ააქნია, არაო. მაგრამ ცოტა ხნის საუბრის შემდეგ გაირკვა, რომ მისი ბიძაშვილი ერთხანს „ეცემოდა“, ეხლა კი მორჩენილიაო.

გაირკვა აგრეთვე ისიც, რომ „დაჭერილები“ თურმე საჭმელ-სასმელს ერიდებიან. დარიკო და ელიკო კი თითქმის სრულიად შიმშილობენ – არ გვინდა საჭმელი, ვერა ეჭაბოთ, გაიძახიან.

ჩვენც დავექანეთ. მძიმე და აღმაშფოთებელმა სურათებმა განვლო ჩვენ თვალწინ. სულ ხუთიოდე საათია რაც აქ ვართ და ამ მოკლე ხნის განმავლობაში რამდენი ამბის მოწმე ვიყავით! ხალხის მონათხრობს რომ თავი დავანებოთ, დღეს ნახულიც საკმაოდ თვალსაჩინო ილუსტრაციაა

იმისა, რომ კახელ მორწმუნეთა ნაწილი უძველესი რელიგიური იდეების გადმონაშთებითაა შეპყრობილი და ამავე დროს, როგორც ჩანს, ფსიქონერეული სნეულებითაც უნდა იყოს დაავადებული.

ჩვენს მიერ დამოწმებული მოვლენები ადამიანში სულების შესახლებისა და რელიგიური რჩეულობის უძველესი იდეების გადმონაშთებს უნდა წარმოადგენდეს. ეს გადმონაშთები დღეს ლაშარობაზე მეტად თვალნათლივ გამოიმუქავენდა ე.წ. თეოფანიის მომენტებში, როდესაც ხატის მონას და „დაჭერილებს“ ანუ „დამისეზებულებს“ ცხოველი სახით, ასე ეთქვამთ, ხორცშესხმულად ხატი გამოეცხადა და მათი პირით ამეტყველდა. სულების თუ ღვთაებების ხილვისა და მათთან ურთიერთკავშირის არსებობის განცდები, როგორც ცნობილია, მორწმუნეთა შორის შესაფერისი ფსიქიკის მქონე პირებს ახასიათებთ, ისეთ სუბიექტებს, რომელნიც განსაკუთრებული ნერეულობით, ისტერიულობით, პალუცინაციებისადმი მიდრეკილებით გამოირჩევიან.

სწორედ ასეთი ფსიქონერეული ტიპები უნდა იყვნენ ჭატჭევის ლაშარობაზე მოსული ხატის მონები და ხატის მიერ „დამისეზებული“ კახელები.

რელიგიის დარგში ამ მეტად საყურადღებო, თითქმის უნიკერსალური კონცეფციის — სულების შესახლებისა და რელიგიური რჩეულობის — გადმონაშთები ლაშარობაზე მოცემული ფაქტებით არ ამოიწურება. მათი ფიქსაცია ჯერ კიდევ არის შესაძლებელი კახელებისა და ქართველების ძველ ყოფაში და აქა-იქ შემორჩენილ სახატო დღეობებზე, მათგან ყველაზე უკეთ დღეობა თეთრ-გიორგობაზე.

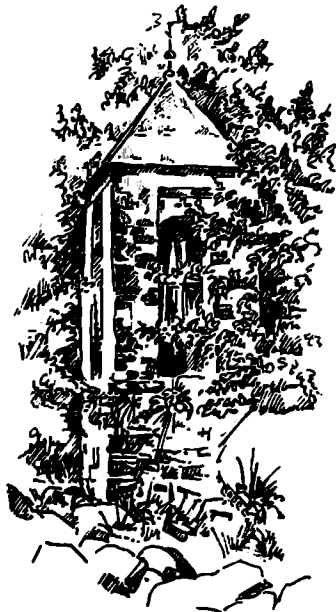

მზე დასავლეთის ჰორიზონტს მიადგა, მახლობელი არემარე მოიღუშა და წვიმის რამდენიმე წვეთიც დაგვეცა. ექსპედიციის ხელმძღვანელი წასელას გვირგვინს. გამოვეთხოვეთ კახელებს, შევსხედით ცხენებზე და თამარის ხატისაკენ გავეშურეთ.

საღამოა. კვლავ „თამარ დედოფლის“ ხეივანში ვართ. ჩვენს აქ პირველად ყოფნის შემდეგ მლოცველთა რიცხვი გაზრდილა. ხეივნის გასწვრივ ფშაველი ღამის მთველები განლაგებულან. ხეების ქვეშ გაშლილია სუფრები. აქეთ-იქიდან მოისმის მუსიკის ხმა და სიმღერები. შევანერეთ ცხენები და იქვე მდგომ რამდენიმე შეზარხოშებულ ფშაველს ეთხოვეთ

იატში ასავალი გზა ესწავლებინათ. არ ეიცითო, გვიპასუხეს სიცილით. კადავწყვიტეთ გზა დაუხმარებლად გაგვეყვლია და აღმართს აუყუყვით. ემ ცხენს წინ მოყვალად ფშაველი გადაეღობა. ცხენს მოეცალე და ხატი აით არის მიჩვენე მეთქი, უთხარი. გვერდზე წაბარბაცდა და თავი გაიქნია - ხატისა არა ვიცი რაო. მთიელ კაცს ტყუილის თქმა ეკადრება, ფშაველო? - შევეკითხე ხუმრობით. ამის გაგონებაზე წელში გასწორდა და მტკიცე იაბიჯით ბინდში ოდნავ შესამჩნევ ბილიკზე გადავიდა - გამომყევე გზას ყინევებო, და რატომღაც დაო მარო მიწოდა. აუყუყვით ამ საცალფეხო ხილიკს და ავედით ქატკეურკის გორაკის დაეკებაზე.

ქატკეურკის გორაკის ფერდობები დაფარულია ხშირი ტყით, რომელიც შედგება (ფშაური ტერმინოლოგიით) კირცხილას, დგნალის, თელას, ფენის, კემერხალის, მსხლისა და მაჟალო ვაშლის ხეებისაგან. ამ გორაკს სამხრეთით და აღმოსავლეთით მდინარე სოფლოვნისწყვი წაუდის, დასავლეთით იორი და მის კადალმა აღმართული მაღალი მთა კორსავი სასლერავს, ჩრდილოეთით შედარებით დაბალი, ტყით შემოსილი მთებია, რომელთა ერთ-ერთ მახლობელ დაეკებაზე ქატკევის ლაშარის ხატი მდებარეობს.

ლაშარის ჯერის, ანუ ხატის მსგავსად, „თამარ დედოფლის“ სალოცავი საზარის, სასანთლისა და მათ ირგვლივ წრედ შემოვლებული ყორის გალაგანისაგან შედგება. ხატის კომპლექსს ეკუთვნის აგრეთვე ქატკევის „წმინდა“ ტყე და გალაგანში აღმართული ხეები, რომელთა ტოტებზე ჩამოკიდებულია ფშაველების მიერ შეწირული აბრეშუმის ფერადი - თეთრი, ყვითელი, წითელი და ერთი შავი ფერის - „საკადრისები“, კახელ მლოცველთაგან დატოვებული მიტკლისა და მარლის თეთრი ნატრები, თავსაფრები და ვარდისფერი და წითელი ლენტები.

თამარის საზარე-ნიში ისეთივეა როგორიც ლაშარისა, ოღონდაც აქ ნაგებობათა კომპლექსი (საზარე, გალაგანი) უკეთ არის დაცული, ვიდრე ლაშარში. როგორც კვეისბერები გადმოგვცემენ, ქატკევის თამარისა და ლაშარის სალოცავი ძეგლები ერთდროულად ყოფილა აგებული ამ 30 წლის წინათ¹.

თამარის ხატს უწინ თავისი ადგილ-მამული ჰქონია - თვით, ქატკევეში სახნაუ-საძოვრები, სათიბები და ზეარი და მარანი სოფელ ახმეტაში. ამას გარდა მას თურმე მრავალი მსხეილფეხა, განსაკუთრებით მეწველი საქონელი

¹ ნ. ხიზანიშვილის აღწერილობის მიხედვით, მის დროს ქატკევეში მდგარა „სამონასტრო შენობა“, რომელიც „ფშაველის ჩვეულებრივს სახლ-კარს მოგავონებთ; კალო-საბძელი, ფიცრული სადგური, ერთი პაწია ქვითკირის მოაჯირიანი ოთახი და ქვემოთ შარაგზის პირად სიპიქის ნიში“. როგორც ვხედავთ, ხიზანიშვილის

და ცხერის ფარა გააჩნდა. ეს ქონება მლოცველების მიერ ყოფილა შეწირული. ხატის უძრავ და მოძრავ ქონებას პატრონობდნენ ხატის მსახურნი, კაცები და ქალები, რომლებიც მუდმივად კატკვევშივე ცხოვრობდნენ. ქალები ხატის მსახილფეხა საქონელს უვლიდნენ და უმთავრესად ქალურ ხელსაქმეს მისდევდნენ. კაცები კი ადგილ-მამულს ამუშავებდნენ და მეცხვარეობდნენ, ხატის ცხერის ფარას უდგნენ. რაც შეეხება ზერებს ახმეტაში, მათ დამუშავებაში ხატის მსახურებს იერისა და არაგვის ფშაველები ეხმარებოდნენ მორიგეობით, ყოველწლიურად თითოეული თემიდან გარკვეული რაოდენობის მუშახელს გამოყოფდნენ ხოლმე. ღვინოს იქვე ხატის მარანში აყენებდნენ. დღეობის დროს ხატის მსახური გაემგზავრებოდნენ ახმეტაში და იქიდან ღვინო მოჰქონდათ. ეს ღვინო ხმარდებოდა დღეობაზე მისულ მლოცველების ღლეუში, არაგვის ფშავეში, სადაც „თამარ დედუფლის“ მთავარი ხატია და კატკვევში (იერის ფშავეში).

ამ ათიოდე წლის წინათ კატკვეის ხატს კიდევ გააჩნდა თურმე პატარა ადგილ-მამული, 10-15 ძროხა და 40-მდე წერილფეხა საქონელი. იმ ხანად იქ მკვლელობა მომხდარა — ერთ კვეისბერს მეორე კვეისბერი მოუკლავს. მას შემდგომ ხატის აღარც ერთი მსახური კატკვეში აღარ სახლობს და ხატს აღარც საქონელი და მამული მოეპოვებაო, მოგვითხრობენ ფშაველები.

მორწმუნე იერის ფშაველები და ერწოელები ლაშარობას პეტრე-პავლობის მომდევნო შაბათსა და კვირას იხდიან, თუმცა თითო-ოროლა ოჯახი კატკვეში სიარულს პეტრეპავლობის მეორე დღიდანვე იწყებს. არაგვის ფშავე-კი ეს დღეობა უფრო გვიან მოდის¹, ყოველ შემთხვევაში მის შემდეგ, რაც თიანეთის რაიონში „იხინჭობას“ გადაიხდიან ხოლმე.

ჩვენ არაფერი გვსმენია კატკვეის თამარის ხატის სპეციალური დღეობის შესახებ, რომელიც ნ.ხიზანიშვილის ცნობით თითქოს აღდგომის მესამე დღეს იცაინ². დღეს, ლაშარობის შაბათ საღამოს, მორწმუნე ფშაველები და ერწოელები თამარის ხატში არიან ამოსული. პირველად აქ მოსულან, აქ ათევენ ღამეს, სწირავენ ცხერებს და ქაძებს, სვამენ არაყს და ქეიფობენ. ხვალ კი, კვირას, ნაშუადღევს გადავლენ ლაშარში, სადაც მლოცველთა უმრავლესობა საღამომდე დარჩება და შემდგომ დაიშლებიან.

საყურადღებოა, რომ დღეობაზე არც ერთი ხევისური არ მოსულა მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სულ მახლობლად, არტნის ხეობის სოფლებში: ბაჩალსა, ბაბხისკვესა, ხილიანასა და საშუბში, მოსახლეობენ. ფშაველები გვიხსნიან — თამარისა და ლაშარის ხატი ხევისურებს არა სწამთ და

დროს თამარის სალოცავის შენობათა კომპლექსი სხვაგვარი ყოფილა, ვიდრე ამჟამადაა. ე.წ. სამონასტრო შენობა დღეს აღარ არსებობს; სალოცავი ნიში კი, (უკეთ ნიშები — სასაურ და სასანთლე გალანითურთ), როგორც აღვნიშნე, კატკვერტის გორაკზეა გაშენებული და არა ქვევით, შარაგზის პირად.

გარდა ამისა ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ავტორი არაფერს ამბობს კატკვეში ლაშარის ნიშების არსებობაზე.

ხიზანიშვილის ნაშრომიდან ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს მის დროს (გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში) ლაშარის ხატი კატკვეში არ არსებობდა. იხ. ნ.ხიზანიშვილი (ურბნელი), ჩემის რეველიდგან, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. II, 1940 წ., გვ. 96, 97 და შემდ.

¹ შდრ. ნ.ხიზანიშვილი, დასახელ. ნაშრომი, გვ. 95-101.

² ევა-ფშაველა, ლაშარობა, ეთნოგრაფიული წერილები გ.ქიქოძის წინასიტყვაობით და რედაქციით, ტფ. 1937 წ., გვ. 142.

³ ნ.ხიზანიშვილი, დასახელ. ნაშრომი, გვ. 100.

ამიტომ ლაშარობაზე არასოდეს არ მოდიანო. მაგრამ ვაჟა-ფშაველა საწინააღმდეგო ცნობას გვაწვდის: ხევსურები საგანგებოდ გადადიოდნენ ლაშარობაზე დასასწრებად არაგვის ფშავეში, სადაც ლაშარის მთავარი ხატია მოთავსებული¹. ამასთანავე მოვიგონოთ დღევანდელი ქადაგობა ლაშარის ჯვარში: კახელები ხომ ქადაგად დაცემის დროს ლაშარს „ხევსურთ ბიჭოს“ ეძახიან. ხევსურების ლაშარობაზე დაუსწრებლობა, ყოველ შემთხვევაში, ბოლო ხნის ამბავი უნდა იყოს.

მლოცველი ფშაველების სარწმუნოებრივი წარმოდგენები და მათი ხატობა თვალსაჩინოდ განსხვავდება კახელ მლოცველთა სარწმუნოებრივი წარმოდგენებისა და ხატობისაგან კატკევეში. ერთი მხრივ, ჩვენ თვალწინ ისახება მიტკლის თეთრ სამოსში გახეუული, თავზე თეთრი ან წითელი თაეშლებითა და წელზე, მხრებზე და ყელზე თეთრივე ნაჭრებით ან ფერადი ბაფთებით „შემკული“ კახელები, რომლებიც საკუთარ წარდახიან ურმებს ოთხი დღე-ღამის განმავლობაში მეტწილად ფეხდაფეხ ფეხშიშველნი მისდევენ. მეორე მხრივ, ჩვენ ვხედავთ თავით ფეხამდე საუკეთესო ტანსაცმელში გამოწყობილ ფშაველებს, რომლებიც ჭრელი ხალიჩის ასალითა და ხურჯინით დამშვენებულ ცხენებზე შემსხდარან, წინ შესაწირავე ჭედილა წაუგლიათ და თავმოქმედებენ კარკვეისაკენ მიეშურებიან.

ცრუმორწმუნე კახელი თავს იმართლებს – ჩემი მამა-პაპა არტნის ხეობიდან კახეთში გადასახლებულა, აქაური ხატი ამიტომ მამისეზებს და ჩემგან სამსახურს მოითხოვს, თორემ ასე რომ არ იყოს, აქ რა წამომიყვანდაო. ფშაველი კი ეშმაკური ღიმილით და უდარდელად გვეუბნება – თქვენ თვეებით „დანახე“ მიდიხართ ხოლმე, მე კი ჩემ თავს ორი დღით „ოტაუსკი“ მიეცი და კატკევეში საქიფოდ წამოვედიო.

რელიგიური ფანატიზმით შეპყრობილი კახელი მლოცველები მოკლე ხნით გაშლილ სუფრებს უსიცოცხლოდ უსხედან, საჭმელ-სასმელს უხალისოდ შეექცევიან, ხატის სახელით ფანდურზე უკრავენ, ლეკურს უვლიან, მხოლოდ და მხოლოდ ხატის საგალობელს მღერიან და ისიც სასოწარკვეთილების მომენტში, როდესაც ქადაგად დაცემულს, მათი რწმენით, ანგელოზებისაგან საფრთხე მოელის. ფშაველებს კი სუფრები აუღებლად წინ უფენიათ, ერთი მეორეს პატიჟობენ და უმასპინძლდებიან, თავშეუკაებლად სვამენ, ჭამენ, თვრებიან, უკრავენ გარმონზე და მხიარულობენ.

ამე დროს მორწმუნე ფშაველები რელიგიურ წესებსაც ასრულებენ, კატკეურკის გორაკზე, „თამარის საბრძანებლის“ მახლობლად, მხოლოდ კვეისბერები, დასტურები და მათი ჯალაბობაა დაბანაკებული. მლოცველები კი ქვევით, კატკევის ხეივანში დაბინალებულან. მლოცველი ოჯახის წარმომადგენელი ერეკება გორაკზე თავის შესაწირავ ცხვარს, ამოაქვს საზედაშე არაყი და ქაღები, ყოველივე ამას დასტურებს გადასცემს და თვითონ გაღავნის წინ ქუდმოხდილი გაჩერდება. დასტურები ჭედილას კვეისბერს წაუგდებენ და ისიც სხაპასხუპით ამბობს „სადიდებელსა“ და „ხუცობას“ და მსხვერპლს შუბლზე ანთებული სანთლით ბაღანს შეუტრუსავს. ამის შემდეგ იგივე დასტურები (ორი კაცი) ჭედილას ფეხებს გაუკრავენ და მიწაზე წააქცევენ. კვეისბერი მარცხენა ხელით კისერს

¹ვაჟა-ფშაველა, იქვე

გადაუწევს, მარჯვენაში დანას მოიმარჯვებს, მსხვერპლს ყელში გამოუსვამს და თავს წააგდებინებს. „გწყალობდეს, გწყალობდეს“, დაიძახებენ ამ დროს დასტურები, დაკლულ ცხვარს განზე წაათრევენ და გაატყავენ. უკანასკნელის თავი და შიგნეული გალაენის წინ რჩება და უამრავი ცხერის თავებისა და შიგნეულის სუნი საკმაოდ დიდ მანძილზე არემარეს ეფინება. კვეისბერების ნაცვლად ქალების „დაკლას“ აწარმოებენ დასტურები, რომელთა რიცხვი კატკვეში რამდენიმეა. ქალებს სასანთლენიშის თაროზე ან მის მახლობლად „ჰკლავენ“. დასტური წაიბუტბუტებს „მოსაკსენებელს“, ქადას ჯვარედინად დანას დაუსვამს და ოთხ ნაწილად გასჭრის. მამაპაპური წესის თანახმად, ცხერის ბეჭი ან კანჭი და ქადის მეოთხედი ხატიონსა რჩება. უხვი შემწირველი ქადის დანარჩენ ნაწილსაც იქვე ხელზე ჩამოარიგებს, სახედაშე არაყით სავსე ბოთლს თავს წაუქცევს, ისედაც შესარხოშებულ კვეისბერებსა და დასტურებს ჭიქით არაყს მიათმევს და, როდესაც ბოთლი გამოიცლება, გატყავებული საკლავითურთ ისევ ხეივანს უბრუნდება. ხატის გალაენთან მისვლა მხოლოდ იმ მანდილოსნებს შეუძლიათ, რომელთაც თვითონ აღარ გააჩნიათ. დანარჩენი ქალები, რომლებსაც ხატში შესაწირავი მიაქვთ, გალაენის მოშორებით გაჩერდებიან ხოლმე.

ხატის მსახურთა შორის გამოირჩევა ზემოარტნელი კვეისბერი გაბრიელა. მას ყასაბივით წელზე თეთრი წინსაფარი გაუკრავს, ხელში ბასრი დანა მოუმარჯვებია და თავის ფუნქციებს გასაცარი ოსტატობით და სისწრაფით ასრულებს. გაბრიელა ყველაზე ვრცელ „სადიდებელსა“ და „სუცობას“ ამბობს და ცხვარს ერთი მარჯვე დაკერით თავს აგდებინებს. სიტყვის თავისებური ოსტატი და ნამდვილი ორატორია ღრმად მოხუცებული კვეისბერი სოფლიონიდან, მაგრამ მას ხატის მსახურთა შორის რატომღაც ავტორიტეტი არა აქვს. აღსანიშნავია აგრეთვე ქუშხეველი დიმიტრი კ-შილი, მეტად უმწყო კვეისბერი. დანარჩენ ხატიონთაგან ჩვენი ყურადღება მიიპყრეს მორცხვმა, სიტყვაძვირმა და მეტად მორწმუნე მედროშემ და დასტურმა პავლეკმ. უკანასკნელის ცნობით, მას სამი კლასის ცოდნა აქვს, პირველი იმპერიალისტური ომის დროს ტყვედ იყო გერმანიაში და ნაყოფია რუსეთის მრავალ ქალაქში. სამი წლის განმავლობაში პავლე გიჟად ყოფილა—თამარ დედუფალმა დამამისეზა, მაგრამ მას შემდეგ რაც მისი დასტური გაეხდი გონზე მოვედით.

შესარხოშებული ხატიონნი თავისუფალ დროს ჩვენთან საუბარში ატარებენ. საუბრის საგანი ხატების ძლიერება და მათი ბრძოლის ამბებია. ამ ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ამბების შევსება და მათი საბოლოოდ ფიქსაცია ხეაღისათვის გადაედევნა, რადგან წეიმამ უხშირა, თავშესაფარი კი არსად ჩანს და ასეთ პირობებში წერა შეუძლებელია. დაღამდა კიდეც. გადავწყვიტეთ ექსპედიციის ბაზაში დაბრუნება და ხეაღ დილით კვლავ კატკვეში მოსვლა. გამოვეთხოვეთ თამარის ხატიონთ, შეესხედით ცხენებზე და ზემო-არტნისაკენ მიმავალ გზას დაეადექით. კარგა ხანს თან გვდევდა კატკვეის ღამის მთვევლთა მხიარული ყრიაშული, მუსიკის ხმა, ცხვრების ბლაგილი, ცხენების ჭიხინი და... ნახულითა და განცდილით გამოწვეული ფიქრები.

ხატობისა და საზოგადოდ რელიგიის უარყოფითი ზეგავლენა ხალხის ყოფა-ცხოვრებაზე თავისთავად ცხადია. მაგრამ ეს ზეგავლენა ბარელებსა და მთიელებში (კახელებსა და ფშაელებში) აქ, კატკევის ლაშარობაზე, სხვადასხვა სახითაა წარმოდგენილი.

დღეობაზე მოსულ კახელებს თეთრი გიორგი, ალავერდი, ნეკრესი, ძელი ჭეშმარიტი და სხვა სალოცავები, მათ შორის „ხევესურთ ბიჭი ლაშარიც“ - კი წარმოდგენილი აყავთ ძლიერ და მრისხანე ხატებად, რომლებსაც ისინი „დაუჭერიათ“ და თავის მონებად გაუხდიან. ფშაელების მორწმუნე ნაწილიც კედს იხრის ხატების ძლიერების წინაშე, მაგრამ ისინი თავის თავს ხატების „ყმებად“ სთვლიან და არა მონებად. მათი ხატები,

ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს დანარჩენი მთიელებისა, „გმირული“ ბუნებით არიან დაჯილდოებული; ამ ხატების უმრავლესობა ავ სულებსა და ავ ძალებს ებრძვის.

„უეი, ეეი, ტანჯულოო, ტანჯულოო“ თითქმის განუწყვეტლივ ისმოდა ლაშარში კახელი ქადაგ-დაჯერებულების გულშემოსარავი ყვირილი. შეადარეთ ამას თამარის ხატში სოფლიონელი ჭვეისბერის მიერ დარბაისლურად ნათქვამი სიტყვები: „პირქუში ოქრომჭედელია, კვირია კიდევ სხვა არის, სხვა ხატია. კოპალეზე თუ მკითხაეთ, კოპალე გმირია, ის კერპებსა და დევეებს ებრძოდა. კოპალე, ჩემო ბატონო, ისეთი გმირია, როგორებიც იყვნენ ყარამანი, ამირანი, უსუფი და ბადრი. საქართველოსი რა მოგახსენოთ და საფშაველოში კი - თიანეთთან, ვერცხელის უკან, ყვარას თავზე, ბაჩალის ფერდებში და სხვა ადგილებში - ყველგან დევთ ნასოფლარებია. ეს დევეები სულ კოპალეს უხოცია. ემანდ ყვარას თავზე რომ დიდი მთა მოჩანს, იმას ქუდიელს ეძახიან. იმ მთის წვერზე კოპალე ასულა, იქიდან

დაუნახავს ქუდიელის ფერდებიდან ტეფში მიმავალი ბედელა მღვ-კერპი, ორკაპა ისარი უსერია მისთვის და მოუკლავს. ამაზეა ნათქვამი:

„ქუდიელ ზევით ნასროლი,
სისხლის წყალ გამოდიოდაო“.

სად არ უვლია კოპალას, რა გმირობა არ ჩაუდენია! აბა, კაცო, ამას ვინ მოსთვლის“...

16 ივლისი. ლაშრობის კეირა დღეა. დილიდანვე თამარის ხატის კარზე მლოცველები ცხერებს მიერეკებიან და ქაღები, სასუკდაშე არაყი და სანთელი მიაქვთ. კატკვეის ხეივანში და კატკეურცის გორაკზე გუშინდელზე კიდევ უფრო მეტი სმა, ქეიფი, მხიარულება სუფევს და მეტი მთერალი ხალხი ირევა. აქეთ-იქიდან ხშირად ისმის წამოძახილები: „გაუმარჯოს დელეს აქიმ-დედუფალს“, „გაუმარჯოს დიდ კელმწიფე თამარს!“.

მორწმუნე ფშაველთა წარმოდგენით, „თამარ, დელეს აქიმ-დედუფალი“ მკურნალია. როდესაც ფშაველი ავად გახდება მფარველობასა და შველას თამარისაგან მოელის, მას მიმართავს ლოცვა-ვედრებითა და შესაწირავებით. მაშინაც კი, როდესაც ის ქალაქის აქიმის მიერ გამოწერილ წამალსა სვამს, თამარის სახელს ახსენებს - წამალი შემარგეო, თან ეერცხლის აბაზიანს თავზე შემოივლებს და თამარის სახელზე შეინახავს. ამას „წამლის საცსარი“ ეწოდება. წლის განმავლობაში დაგროვილ წამლის საცსარს თამარის დღეობაზე ხატში წაიღებენ და იქ შესწირავენ. თამარს განსაკუთრებით ადამიანის გაგიჟებას და ჭკუაზე გადამცდარის მოჭკეიანებას მიაწერენ. მოხუცი ქვეისბერების თქმით, თამარ დედუფლის მთავარი შესაწირავი ძეულად ძროხა იყო.

ამავე დროს ხალხში გაერცელებულია თამარ მეფის შესახებ ნახევრად ისტორიული და ნახევრად ლეგენდარული ცნობები.

„ბრძანებდაო თამარ ქალია,

მამის სანეფო დამზადებული“,

შემოსძახა ფანდურზე ფშაველმა და შემდეგი ამბები მოაყოლა.

თამარი მდიდარი ცელმწიფე ყოფილა. იმ დროს საქართველოს ბევრი მტერი ჰყოლია, მურგელიე ურჯულო ყოფილა შემოსეული.

თამარ ნეფე სულ ეკლესიებს აშენებდა თურმე. ის იმდენი წმინდანი ყოფილა, რომ ზღვებზე ანაფორა დაუგავ ისე დაეალა ზღვაზე და ჰაერში მაშინ თამარის ზღვაში სამანად ისარ ჩაუგავ და ხმელეთი ჩვენკე დაჟღერაო.

თამარისა და ლაშარის ნათესაური დამოკიდებულების შესახებ ორი ვერსია არსებობს. ერთი ვერსიით, რომელიც ისტორიულ ცნობებს უნდა ემყარებოდეს და ნაწილობრივ ხეცურულ ვარიანტს უდგება, თამარი და ლაშარი, ანუ ლაშა გიორგი დედა-შვილი იყო. მეორე ვერსიით კი ისინი დაძმა თუ დაძმობილები ყოფილან.

ლაშარი წმინდა გიორგის მთავარი ხატის ადგილის სახელია არაგვის ფშაეში. ამიტომ წმინდა გიორგი ლაშარობით მოიკსენიებაო. წმინდა გიორგი ლაშარისა თამარ ნეფის დროსა ცხოვრობდა და ის სულ ურჯულოებზე ლაშქრობდა, ქისტსა, ლეკსა და სხვა მტრებსა სტეხდაო. ამისათვის საფშაელო იმედოვანი იყოო საქართველოზე.

ლაშარის გიორგის ლურჯა ცხენი ჰყოლია. ამ ცხენს მხრებზე მტრედიით ფრთები სხმია და გიორგის თავისი ლურჯათი ხშირად ჰაერში უფრენია. ურჯულოებთან ლაშქრობის დროს კი ის ამ ცხენზე შეჯდებოდა ხოლმე და ლაშქარს წინ მიუძღოდა. ამეებს თურმე მარტო წმინდა კაცები ხედადნენო.

საფშაელოსაც მაშინ თურმე ბევრი მტერი ჰყოლია. მათ შორის სახელგანთქმული ყოფილა ქისტების წინამძღოლი თილისძე¹. ერთხელ თურმე ის ქერდულად მისულა ლაშარის ჯვარში სალოცავად. ამაზე ლექსად არის ნათქვამი:

ლაშარს მოიდა თილისძე,
გელდიდა დაჯდა კარია.
შამეხეხივნეს ფშაელები,
როგორც ბატონსა ყმანია.
– შენ აქ არ მოგეელოდა,
დიდი ჰქენ ცოდებაბრალია,
დასწვი, დასდაგე ვოშარა,
ცასა სწვდებოდა ალია,
გასწყეიტე დიაცყმაწილი,
კალოდ გაჰლეწე მეკდარია.
– დადევით, ფშაელი შვილებო
თუ გწამს ლაშარის ჯვარია.
სახევეწრად მამიყვანია
თეთრი ქორაი კარია.

¹ გადმოცემის ეს ვარიანტი წარსული საუკუნის ოთხმოციან წლებში ფიქსირებულთან შედარებით განსხვავებულია. უკანასკნელის მიხედვით, თილისძე თუშების წინამძღოლი იყო და არა ქისტებისა. იმ ხანად თუშები ფშაელებს ებრძოდნენ და დამარცხეს კიდეც. მოყვანილი ლექსიც ლიტერატურაში ცნობილი ლექსის ოდნავ შეცვლილსა და შეესებულ ვარიანტს წარმოადგენს. იხ. ავა-ფშაეულა, დასახ. ნაშრომი გვ. 144-147; ნ. ხიზანიშვილი, კიდევ ლაშარობაზე, დასახელ. ნაშრომი, გვ. 105.

ვის უფრო ჭეხდეს თოფები,
ვის უფრო ჭრიდეს ცმალია
ეგ მაშინ გაგარიგოდეთ
როცა გამოვლენ მთანია...
უბისთავს დანათდებიან
თილისძის ცხენის ნაღნია!

ნაშუადღევს 1 საათია. ხალხი სუფრების ალაგებას იწყებს და ლაშარში წასასვლელად ემზადება. თამარის ხატის კარის წინ ერთხელ კიდევ გვესმის ნაგვიანევიდ მოყვანილ შესაწირ ცხვარზე, სანთელზე და ქაღებზე ჭევისბერის „ქსენება“:

„დიდებითა და გამარჯვებითა ქსენება თქვენ სახელსა! ცმელზეთ, ჭორციელთანა ნუმც ჩამოგვეყრებიან შენ[ი] დაარსებულნი. წმინდა ანგელოზები ეგ შენი მოწაფენია, სახელით გამარჯვებული თამარი დედუფალია. სახელით გამარჯვებული წმინდა გიორგი ლაშარის ჯვარია. რასაც მე თქვენ დიდებ-ქსენებას გაკლებდეთ, თქვენ თქვენს წყალობას ნუ დააკლებთ თქვენ ყმათა. თუ რამე ეხედვებოდეს ქუდოსან-მანდილოსნისთინა, კაცისა და საქონლისთინა სასჯელი, საზიანო, საზარალო საქმე – თქვენავ გადაუფარეთ, წმინდაანებო ანგელოზებო; გადაუქარეთ, გადააცილეთ, გადევით თქვენსა უწამებელსა, უყვარებელსა და გამგმობარესა.

რაც მე თქვენ, წმინდა ანგელოზებო, დიდებ-ქსენებას გაკლებდეთ – თქვენ ერთგულთ ყმათ წყალობას ნუ დააკლებთ, წყალობა ღმერთსაც, კვირავსაც გამოუთხოვეთ, თავადაც თავის წყალობით დაეხმარენით, წმინდა ანგელოზებო.

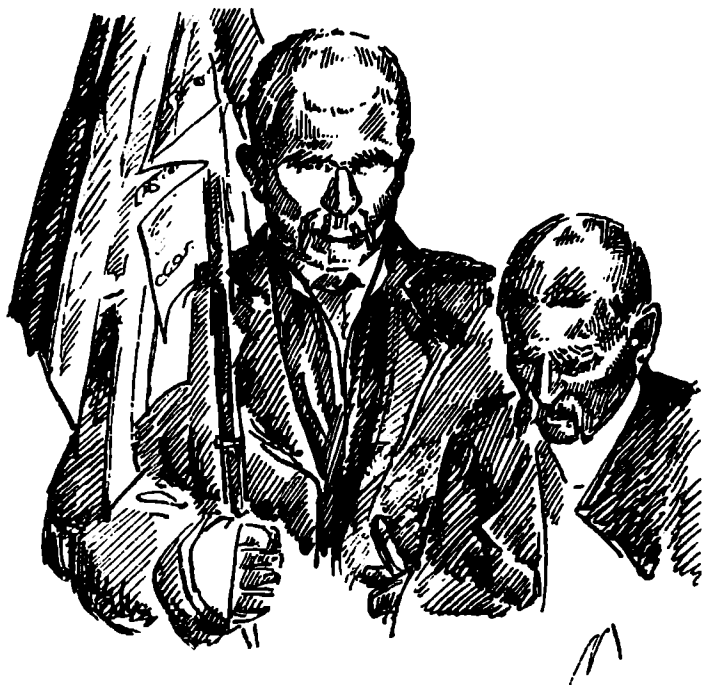
კვირა ცხოველო, ღვთის კარზე მდგომელო, პასუხის შემტანელო, წყალობის გამამტანელო, გამაუწერე უფალთანითა საკეთილო, სამშვიდობო ფურცელი და წყალობა.

ღირსად მიიღე, ღირსეულადა მოქსენებული სანთელ-კელაპტარი, შემოწირული მაცხოვარი, ე დაჭერეთილი სეფე, დადგმული ბარსიმი! ღირსად მიიღეთ, სამეშელოდ, სამწყალობნოდ ამ შამამწირველთა პირთათვის“.

„გაუმარჯოს, გაუმარჯოს“, დაიძახეს დასტურებმა და ჭევისბერს წინ ცხვარი წაუქციეს დასაკლავად...

გაეიდა ცოტა ხანი. დასტური პავლე საზარესაკენ გაეშურა და შეიძჯერ ხარს ჩამოჰკრა. ხარის ხმის გაგონებაზე ხატის კარის წინ შეჯგუფდნენ ხატის მსახურნი და „ფერკისული“ დააბეს. მეორედ დაირეკა ხარი. ფერკისულის საგალობელი შესწყვიტეს და საზარედან მედროშემ დროშა „გამოაბრძანა“. დროშას წინ ჭევისბერი ღიმიტრი მოუძღვება. ხატის კართან დროშა შეაჩერეს და ჭევისბერმა მლოცველები დაამწყალობა. დამწყალობების ტექსტი მეტად მოკლე და ნაწილობრივ უჩვეულო შინაარსისა იყო. ჭევისბერი ღიმიტრი მეტად ღელავდა, მას ხმა უკანკალებდა და წარა-მარა ერთსა და იმავე სიტყვებს იმეორებდა.

დამწყალობების შემდეგ ხატიონნი ლაშარისაკენ დაიძრნენ. წინ ჭევისბერი გაბრიელა მიუძღვით, რომელსაც შორი ახლო მისი დასტური მისდევს საჭევისბერო შემოსავლით დატვირთული ცხენით. გაბრიელას უკან მედროშე დროშას „მიაბრძანებს“, უკანასკნელს ხატის მსახურნი

მისდევნ და, ბოლოს, მოჰყვებიან მლოცველები თავისი ჯალაბობით, ცხენებით და ბარგით. ზოგ მლოცველს თან მოჰყავს ცოცხალი ცხვარი ლაშარში დასაკლავად.

ხატის მსახურნი დროშას უკან მწკრივად გაწყობილნი მისდევნ და თან შემდეგი შინაარსის „ფერკისულს“ გალობენ:

„პირველად ღმერთი ეაქსენოთ,

ეგ უფრო დიდებულია.

მემრ თამარ ნუფე ეაქსენოთ,

ეგ ღმერთთან წილდებულია.

ლაშარის ჯვარიც ეაქსენოთ,

ეგ ყმაზე თავდებულია.

ბრძანებდა დამბადებელი:

– მე დაედგი მიწა მყარია,

ზედ გადაეხურე ზეცადა

სინა, ჭიქა და რვალია;

შიგ გაეაცინე მზე, მთვარე

მაველი დღე და ღამეა;

მურგეალთ მოვარტყი სამი ზღვა
 თეთრი, წითელი, შავია;
 შიგ გავაჩინე ღუნია
 რჯულად ათასი გვარია.
 ბრძანებდა მამა უფალი:
 – თამარ განუფდეს ქალია,
 დაიგდოს მამის საკელო,
 შაირტყას მამის კმალია.
 სახელით გამარჯვებული
 თამარი დედუფალია!
 ზღვასა გადაჰკრა ჩიქილა,
 გადააქანა ზღვანია;
 შუა ზღვას ჩადგა სამანი,
 სამანი, რკინის სარია,
 კმელეთი ჩვენკე დაიგდო,
 – ღმერთო, მიმრავლე ყმანია!
 ქრისტიანთ სალოცავადა
 თეითო[ნ] კმელგორზე ბრძანია.
 პირდაპირ უდგა გორზედა
 ღალი ლაშარის ჯვარბა.
 მიეშეელების საყმოთა,
 არ იყოს მისთვის ხანია
 ნახანის გაემართება,
 კოტორ გაჰყვება ნისლისა.
 გაიგო ლაშარის ჯვარმა
 ქისტეთს გაბეურდა ცხვარია,
 გადაიკიდა მათრახი,
 წელზე შაირტყა კმალია,
 შაჰკაზმა თავის ღურჯაი,
 ზედ თითონ შაჯდა სქარია,
 შამაუარა საყმოსა,
 ცხენ მოდის როგორც ქარია.
 დაღაღდნენ ფშაველი შვილები,
 იყრება მძიმე ჯარია,
 შამოკდენ ლაშრის გორზედა
 ქვეითნი, ცხენოსანნი.
 მრავალთ ეკიდნა მჭარზედა
 სამკლავე, საფუტარი;
 ყველას თან ედგა საგზაო,
 საჩქაროდ ნადუღარია.
 ხუცობდა ბერი ლუკუმი,
 კმატკობილად მაუბარია.
 ჯერ თამარ ნეფე აკსენა,
 მემრ ლაშარისა ჯვარია,

მეგრე მკედრებს უთხრა შანდობა,
 ეინც ველზე დარჩა მკედარია.
 ჩამააყოლეს თასები,
 თამარის ნაიუქარია!
 მიდიან დაიქარებიტა,
 საქმეა საწუთარია,
 წვერწვეიან თარეშნი,
 ღმერთო, დასწერე ჯვარია!
 ცის ქუხილ გეგონებოდათ
 ცხენების ფეკის ჩქამია,
 გამაუძღვება დროშია,
 უურიალეზდა ზარია.
 ჩაგროვდნენ მამსტის ჭალასა,
 არ სწევდა წვიმის ცვარია.
 თოფი ძიუნას დაგვიერეს,
 ოთხზე დაბრუნდა კარია!“

ჭალაზე მიმავალი პროცესია, ლაშარის ღელეზე რომ გადავიდა,
 მთისაკენ მიიქცა და ფერდობს აჰყუა. კვეთილები გაბრიელი დაწინაურდა,
 შევიდა ლაშარის გაღაფანში, საზარეზე ახტა და ზარის რეკა დაიწყო.

დროშის წინამძღოლობით და „ფერკისულის“ გალობით პროცესიამ ლაშარის გალაფანს სამჯერ წაღმა გარს შემოუარა და ხატის კარის წინ გაჩერდა. ამ მომენტამდე გაბრიელა განუწყვეტლივ ზარს რეკდა. ხატის კართან მომღერლები „ფერკისულის“ გალობას განაგრძობდნენ. ისინი

ნახევარწრედ იყვნენ განერებული, პირით ხატისაკენ. მათ პირდაპირ, ხატის კარზე მედროშე დროშით იდგა, ხოლო შუაში დასტური პაელე მოექცა არყით საესე ლიტრითა და ჭიქით ხელში. ის მდებრდა და თან მომღერლებს პირში არაყს ასხამდა. „ფერკისულის“ დამთავრებისას ყველამ ერთხმად შესძახა „ვაშა, ვაშაო“, მედროშემ დროშა სასარესე „ააბრძანა“ და შიგნიდან სვეტზე დააყუდა. მლოცველნი ხეების ჩრდილში დაბანაკდნენ, კელაე სუფრები გაშალეს და სმასა და მხიარულებას მიეცნენ. არაყის შესმას წინ უძღვის სიტყვები: „გაგიმარჯოს ჩვენი ლაშარის ჯვარო, პირველი შენ იყო და მერე სხვებიო“.

დროგამოშვებით ტვეისბერები და დასტურები შეწირულ ცხერებსა და ქადებს „კლავენ“. სოფლიონელი ტვეისბერი ლაშარში ყველაზე გვიან ამოვიდა. ის ხატის კართან გაჩერდა და ყვირილი დაიწყო: „ხალხო, გამცარცვენ! მთელ წელიწადს მეყოფოდა იმდენი სარჩო დავაგროვე თამარის ხატში და ამ უსინდისოებს სულ კი არ მოუპარავთო!“. ქურდებად დანარჩენ ტვეისბერებს გულისხმობდა. ხალხმა სიცილი დააყარა. დასტურმა პაელემ დასარალებული ტვეისბერი განსე გაიყვანა, რაღაც წასწურწულა და დაამშვიდა.

დროშა, რომლითაც ხატიონი პროცესიას წინ მოუძღოდნენ, სახელდახელოდ გააკეთეს თამარის ხატიდან ლაშარში წამოსვლის დროს. თამარისადმი შეწირული ფერადი (თეთრი, ყვითელი, წითელი და ერთი შავი) „საკადრისები“, რომლებიც თამარის ხატის გალაფანში ხეების ტოტებზე ეკიდა, ჩამოხსნეს, დროშის ტარზე ააბეს, შემდეგ ტარს ზემოდან პატარა ზარი ჩამოჰკიდეს და თავსე ოქროსფრად მოელვარე ლითონის

ჯვარი დაამაგრეს. ასე გაჩნდა ლაშარობაზე ხატის დროშა.

კახელებისაგან კი გუშინდელის შემდეგ ლაშარს სხვაგვარი

შესაწირავი შემატებია. ლაშარის „წმინდა“ ხეზე, გაღაენის შიგნით, დარიკოს თეთრი ზედატანი და ყვითლით დაფოთილი წითელი კაბაა ჩამოკიდებული.

დღეს ჩვენ ექსპედიციას კახელები უკეთ შეხედნენ, როგორც ძველ ნაცნობებს. ხატის საგალობლის „ნანა და ნანას“ შინაარსის თავისებურების დადგენის მიზნით ჩაეიწერე „ბატონების ნანას“ კახური ვარიანტი, რომელიც სოფელ შილდას მცხოვრებმა თაფლო ჭუნაშვილმა მოგვითხრო კახელი მანდილოსნების თანდასწრებით.

ბატონების ნანა

იავე ნანა, ვარდო ნანა,
 ვარდო ნანინაო.
 აქ ბატონები მობრძანდნენ,
 იავე ნანინაო.
 შეიდი ჯამი მარგალიტი,
 ვარდო ნანინაო,
 შეიდ სოფელს გადაეფინეთ,
 იავე ნანინაო.
 იგრე შაველით ესოში,
 ვარდო ნანინაო,
 ძაღლი არ შეეაყუფევით,
 იავე ნანინაო.
 იგრე გავადეთ კარაბი,
 ვარდო ნანინაო,
 კარი არ დაეატრიალეთ,
 იავე ნანინაო.
 იგრე აეხადეთ საბანი,
 ვარდო ნანინაო,
 ძილი არ შაურხიევით,
 იავე ნანინაო.
 იავე ნანა, ვარდო ნანა,
 იავე ნანინაო.
 ეს აკეანი ანწლისაო,
 იავე ნანინაო,
 შიგ მწოდელი ცხრა წლისაო,
 იავე ნანინაო.
 იადონის მარანშია,
 იავე ნანინაო,
 ღვინო დგება ლალი ფრისა,
 იავე ნანინაო.
 შიგ ალვი ხე ამოსულა,
 იავე ნანინაო,
 ნორჩია და ფრთებსა შლისა,

იაე ნანინაო.
 ზედ ბუღბული შემომჯდარა,
 იაე ნანინაო,
 უსტვენს თავისებურათა,
 იაე ნანინაო.
 მოუღხინეთ ჩვენს აეადმყოფს,
 იაე ნანინაო.
 როგორც მშვიდობით მობრძანდით,
 იაე ნანინაო,
 იგრე მშვიდობით წაბრძანდით,
 იაე ნანინაო.
 იაე ნანა, ეარდო ნანა,
 იაე ნანინაო.

საღამო ხანმა მოატანა და ჩვენ სოფელ ბაჩალში წასასვლელად გავეშადეთ.

ლაშარიდან ბაჩლისკენ მიმავლებმა შევნიშნეთ ყორით ნაგები პატარა ოთხკუთხა ფორმის ნიში, რომელიც, როგორც შემდეგში გაირკვა, აქაური ხეესურების სალოცავი „პირქუში“ ყოფილა. ეს ნიში მოთავსებულია მდინარე იორის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე გორაკზე იმ ადგილას, სადაც იორს ბაჩლისკევი ერთვის. აქედან აღმასავლეთით, მდინარე იორის გასწვრივ, ფშაელების დიდი სოფელი – ყვარა მდებარეობს, ხოლო ჩრდილოეთის მიმართულებით დაყვება კიწრო საცალფეხო ბილიკი, რომელსაც ბაჩლის ხეობაში გადაეყავართ. ამ ხეობის სოფლებიდან პირველად გვხდება ბაჩალი. იგი მთის კალთაზე გაშენებული პატარა სოფელია, სულ ოთხი მოსახლეა. ამათგან სამი მოსახლე ხეესურია და ერთი ფშაეელი. ამ ათიოდე წლის წინათ ბაჩალი მხოლოდ ფშაელებსა სჭერიათ. ისინი აყრილან და ერწოსა და კახეთში გადასახლებულან. მათი ადგილ-მამული და საცხოვრებელი ბინები კი ბარისაჲოდან, ღუღიდან და ბაცალიგოდან მოსულ ხეესურებს დაუჭერიათ. ფშაელების გარდა აქაური ხეესურებიც მთიდან ბარისაკენ მოძრაობენ. ყოველ შემთხვევაში ერთ ბაჩლელ მოსახლეს უკვე მიუტოვებია თავისი შედარებით ახალი საცხოვრებელი ადგილი და ბარში წასულა. დანარჩენი ხეესურებიც აქაურ ადგილ-მამულს სწუნობენ და ბარისაკენ იყურებიან.

17 იელისი. ვიყავით სოფელ კორსაევში. გაზომილ, ჩახატულ და ფოტოგრაფიულად გადაღებულ იქნა ფშაური სამეურნეო იარაღები და სახლისა და სამეურნეო ნაგებობათა კომპლექსები.

18 იელისი. სოფ. ზემო-არტანი. დაეთვალა იერეთ „სასევეიათგორა“, რომელიც სოფელს ჩრდილოეთიდან აკრავს. სასევეიათ გორის წვერზე რაღაც ნაგებობის ნანგრევია. ადგილობრივ მოსახლეობას იგი ხატის

ნანგრევად მიიჩნია. მის გარშემო ქვაყუთის ტიპის სამარხები ჩნდება, რომლებსაც ფშავლები ძველ „აკლდამებს“ უწოდებენ.

ამავე მთის ზურგზე, აღმოსავლეთის მხარეს, ზემო-არტნის მიტოვებული სასაფლაოა საყურადღებო ფორმისა და მხატვრობის საფლავის ქვებით. ასეთია, მაგალითად, მამის იმედისძე ვასილის საფლავი. მიწის ზედაპირზე გრძელი ოთხკუთხა მოყვანილობის ყორის ნაგებობაა, რომელსაც ზემოდან წარწერიანი გათლილი ქვა ადევს და თავთან ყორითვე ნაგები პატარა სასანთლე-ნიში აქვს დადგმული. გათლილი ქვის სიგრძე 120 სმ, სიგანე 40 სმ, სიმაღლე 20 სმ, ხოლო ყორითურთ საფლავის ძეგლის სიგრძე 60 სმ, ნიშის სიმაღლე 19 სმ, სიგანე 13 სმ, სიღრმე 25 სმ უდრის. თავთან ქვის კუთხეები მოკვეთილია ცერად და ზემო პირის კიდურებზე ამოღარული ზოლი მიჰყვება. თავთან ჯვარია ამოკვეთილი და ჯვრის ქვემოთ ჩატრილია შემდეგი შინაარსის წარწერა:

1. ესე საფლავ ქეშ განთ მამის იმედისძე
2. ვასილ ლექთაგან მოკლული მზისგან
3. გაუმაძღარი თვალი დამრჩა წუთისოფელზედ,
4. მხილველნო შენდობა ბრძანეთ წელსა ჩყაბ.

თიანეთის რაიონის საფლავის ქვების ჩვეულებრივი მხატვრობისაგან განსხვავდება გიორგი ქაეთარასძე პოპიაშვილის ძეგლის მხატვრობაც. ძეგლის ზედაპირის ნახევარზე მიცვალებულის ბიუსტია ამოკვეთილი და დანარჩენ არეზე მოთავსებულია წარწერა, რომელიც მიცვალებულის სახელს, მამის სახელს, გვარს და გარდაცვალების თარიღს (1897წ.) აღნიშნავს.

მიტოვებული სასაფლაოს მახლობლად, ჩრდილოეთის მიმართულებით, მთის კალთაზე დგას სალოცავი ნიში, რომელსაც „ჭიჭიკურის ხატი“ ეწოდება.

ჭიჭიკურის ხატიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით აღმართულ გორაკზე დგას „თაგვა თაღლაურას“ ციხე და მის ქვემოთ, მთის დაეკებაზე დაბურული ტყე მოჩანს, რომელსაც „იფნიანთ ჯვარის“ ტყე ეწოდება, ხოლო „იფნიანთ ჯვარი“ – ჩვეულებრივი ტიპის სასანთლე-ნიში – ტყის შიგნითაა მოთავსებული. ამ ხატის დღეობა აღდგომის ხუთშაბათს მოდის ხოლმეო, – გეიხსნის თანამგზავრი ფშაველი და თან დასძენს – „ადგილის დედის“ დღეობა კი აღდგომის სამშაბათს იცის. „ადგილის დედას“ ასეთი ლექსი აქვსო:

ადგილის დედა ჩიოდა
– სოფლის უფროსი კედუბაო,
ნუ მოჰკლავ, დამბადებელო,
სოფლობა წაგვიხდებო.

საყურადღებო თქმულება არსებობს ხალხში „თაგვა თაღლაურას“ ციხის შესახებ. ეს თქმულება შემდეგი შინაარსისაა:

ყოფილა ერთი თავადი თაგვა თაღლაურა, მეტად სასტიკი კაცი. ხალხს თურმე ის ძალიან ეჯავრებოდა.

ერთ დღეს თაგვა თაღლაურა (ანუ თაღლაური) მოყვრებთან წასულა. შინ ცოლი დაუტოვებია, ჩარგალელი ქალი, რომლისთვისაც დაუბარებია – ციხის კარი არავის გაუღოო. ციხე თურმე შიგნიდან რკინის ურდულით

იკეტებოდა.

ამ დროს იერის ხეობის ფშაველებს არაგვის ხეობის ფშაველებისაგან მაცნე მოსვლიათ – დაგვეხმარეთ, ლეკები დაგვეხსნენო. წასულან იერის ფშაველები, დახმარებიან, ლეკები დაუმარცხებიან და უკან გაუბრუნებიან. აქაურებს უთქვამთ არაგვის ფშაველებისათვის – ეხლა თქვენ დაგვეხმარეთ, მრისხანე ბატონი გეყავს და ის დაგვაშარცხებინეთო. იმათაც დახმარება აღუთქვამთ, თაღლაურის ცოლის ძმისშვილი წამოუყვანიათ და იერის ფშაველებს გამოჰყოლიან.

თაგვა თაღლაურის ციხის ზემოთ, ციხიდან ერთი კილომეტრის მანძილზე ადგილია, რომელსაც „ნაკოშკარი“ ჰქვია. იმ ადგილზე უწინ კოშკი მდგარა და იქ თაღლაურს ცხერის ბინა ჰქონებია. კოშკიდან ციხემდე მილი ყოფილა გაყვანილი. ამ მილით თურმე ცხერის რძე ციხეში მოდენილა და თაგვას ყველი შინ უკეთებია.

ფშაველთ ლაშქარი გადმოსულა იერის ხეობაში და თაღლაურას ციხის კარის მახლობლად ჩასაფრებულა. თაღლაურას ცოლის ძმისშვილი კი ციხის დაკეტილ კარს მისდგომია და დაუძახია: – მამიდავ, კარი გამიღე, შენი ძმისშვილი ვარო. მამიდას ძმისშვილის ხმა უცენია და კარი გაუღია. გაღებულ კარში ფშაველთ ლაშქარი შეცვივნულა. თაგვას ცოლმა რომ ძმისშვილის ღალატი ნახა, დაიძახა თურმე: „ძმისწულ მაუკედეს მამიდასაო“ და ტყეში გაიქცა. ლაშქარს იქაურობა აუწიოკებია, ყველაფერი მიუღეწ-მიუღეწია, ციხისათვის ცეცხლი წაუკიდებია და უკან გაბრუნებულა.

მოდის თურმე თადლაურა თავის მოყვრებიდან სახლში. შორიდან ცეცხლის ალი დაუნახავს და მიმხედარა რაც უბედურება დატყდომია თავზე. გაქუსლა თურმე ცხენი და თან დაიძახა:

„გადაბიჯე ლურჯაო,
არხალს ხარ, განა არტანსა,
რა ფეჭებს მიაბაკუნებ
რო ბერი კაცი არგანსა,
ვერა ხედავა, ტიადო,
ცეცხლი ედება სახლ-კარსა“.

სწრაფად მიჭრილა სახლში და ცხენიდან არ გადმოსულა ისე დაუყვირია ტყიდან დაბრუნებული ცოლისათვის – დარწა-და რამე კიდევო? „არაფერი, გარდა ერთი კონა შეილდ-ისრისაო“, უპასუხია წარგაღულ ქალს. თავგას მოუტანინებია ეს შეილდ-ისარი, დაუსურგავს ცხენი და ლაშქარს დასდევნებია. მიეწია თურმე თავგა ფშაელებს, ბერი ფშაეელი დაჭრა, ოცი კაცი მოკლა და შემდეგ დაიძახა:

„შესრულდა ოცი, აღარც ვკოცი
შაგინდობ შაბათის ძალოო“.

ეს უთქვამს და უკან დაბრუნებულა. გზაში ერთი ნაბდიანი მოხუცი შეხვედრია. ზოგი ამბობს, ეგ კაცი კოჭლი იყო, ზოგი კი – თავს იკოჭლებდაო. „შე ძაღლო, შენ რად გამოჰყევ ჩემ სამტროდაო“, დუყვირია მისთვის თავგას. – წამომიყვანეს ძაღადა, თემობამ გადასწყეიტა და მე რას და ვიქმოდო, უნდა წამოესულიყო, – უპასუხია მოხუცს. – „რახან ეგრეო, – უთხრა თურმე თადლაურამ, – არ მოგკლავო“ და თავის გზაზე წასულა. მოხუცი მინდადაურის გეარისა ყოფილა, ელიბო მინდადაურის პაპა. მას ნაბდის ქვეშ შეილდ-ისარი ჰქონია დამალული. შინისკენ მიმავალი თავგა რომ დაინახა გულმა ეელარ გაუძლო, ესროლა ისარი და მოჰკლა. სიკედილის წინ თადლაურას ცოლისათვის ანდერძი დაუტოვებია, ქვაზე დაუწერია:

„შენ დიდი ხანი არ მიგლოო, მალე გათხოვდი, ჩემი ოქრო-ვერცხლი მიწაში შეინახე და ზედ მუხის ბოჯოლა¹ დარგეო“. ეხლა იმ ადგილს, დასძინა მთხრობელმა, „დიდმუხას“ ეძახიან, რადგან იქ დიდი მუხა დგას, ძალზე დაბერებული. ხალხი ლაპარაკობს, თავგას ოქრო-ვერცხლი იმ მუხის ძირში არის დამარხებული.

¹ მთხრობლის განმარტებით სანერგე ტოტი

19 იელისი. სოფ. ზემო-არტანი. 26 წლის პაეღე ბურდული შემდეგი შინაარსის „ფერკისულს“ გადმოგვცემს¹:

ვინა თქვა, ენამც გაჰვმება,
ქისტეთს გაბეერდა ცხვარია!
გაიგო ლაშარელამა
წელს შამოირტყა კმალია,
შეჰკასმა თავის ღურჯაი,
ოქროს უნაგირ დაადგა,
ყელზე ჩაუდგა ზარია.
შამაუარა საყმოთა,
მძიმე შაყარა ჯარია,
გამაარჩინა თარეში,
ღმერთო, დასწერე ჯვარია.
ნაურაზედა² შამაჩნდა,
არ დასწვდა წვიმის ცვარია,
მეიდანს ღელეს შამოკდენ
ქეეითნი, ცხენოსანნია.
ძიუნა პაპუნელათი
ბაღლია, უმეცარია.
წინ-წინ მიეარდა ბაკედა,
არვინ უჭირა მკარია.
თოფ დაჰკრეს ქისტის შეიღებმა,
ოთხსედ შაჰკუდეს კარია.
ვად თქვენ სძიუნას, ქისტებო,
რო არა მექნას ცალია,
ვერ მოვიბრუნე ყელტრელი,
ვერ გამოვაფლე თვალია,
ჩემი ყელტრელის ტყეიასა
ვერ ვაფქვეინე ძვალია.
წყემსიც აღასთან მოკედება,
არ დაანება თავია,
ცოდვით როგორა ენახოდენ
აღაის დედა, დანია.
ემაგის მალექსებელი
აღევანში თუშის ქალია.
ქებით გაღექსეთ, ფშავლებო,
არ დამელიენენ ძმანია.
საღექსოდ გამომიგზავნენ
თითო შიშაქი ცხვარია.

¹ ჩაწერილია ექსპედიციის წევრის ფაფალა გარდაუხაძის მიერ.

² მთხრობლის განმარტებით: ადგილია ქისტეთს.

დღეს კატკევის ლაშარობის მომდევნო ოთხშაბათია. თიანეთიდან ტელეფონით გვატყობინებენ – ხვალ დღეობა “იხინჭობა” არისო. მაშასადამე ამაღამ სოფელ ევბოტას კოპალეს ნიშთან დამისთევა იქნება.

ნაშუადღევის 3 საათზე რაიონის ცენტრიდან ამოვიდა საბარგო ავტომობილი, რომელიც დაგვიერთეთ საქართველოს მუზეუმისათვის შეძენილი კოლექციებით და ჩვენც სუდ მოეთავსდით. ეტოვებთ არტნის ხეობას და ქვემო-თიანეთში ვბრუნდებით.

სოფ. ევბოტა. დამის მთევლებს ცუდი ამინდი დაუდგათ – ცა ღრუბლებითაა შეკრული და ცარავს. კოპალას ნიშის გარშემო შეკრებიდან ერწოდან, არტნის ხეობიდან და თიანეთის მახლობელი სოფლებიდან მოსული მლოცველები. ხანში შესულ ქალსა და კაცს თავზე თეთრი თავსაფრები ხურაეთ. დამის მთევლნი გრძლად გაშლილ სუფრებს შემოსხდომიან და დროს ჭამა-სმასა და საუბარში ატარებენ. სოფ სუფრასთან დოლსა და გარმონს უკრავენ და ცეკვავენ მხოლოდ კაცები, შესარხოშებულნი კახური ღვინით, რომელსაც აქვე თელაველი გლეხებისაგაბ ყიდულობენ. კახელები მოსული არიან ღვინითა და ხილით დატვირთული ურმებით. განცალკევებით გაშლილია ე.წ. „კულუხის“ სუფრა. აქ კაცებს გარდა რამდენიმე ქალია, მათ შორის თეთრებში გახვეული და გულზე ჩამოკიდებული ჯვარით მოხუცი ქალი, ხატის მონა.

ხალხი უწინ „კულუხს“ უწოდებდა კოპალეს ხატის სერიდან მოწეულ იმ ღვინოს, რომელიც სოფელ ახმეტისა (სადაც ხატის სვარი და მარანი იყო) კოპალეს სახელობის დღეობაზე მოსახმარებლად მიჰქონდათ. ამისათვის არაგვის ფშაიდან მოდიოდნენ ცხენოსანი ხატიონნი დროშით. ისინი ჩერდებოდნენ გზა და გზა ყველგან, სადაც კოპალეს ნიში იდგა, დროშის სარებს აზრიალებდნენ და ამწყალობებდნენ მორწმუნეებს, რომლებიც ხატიონთ გზაში ხედებოდნენ ან სარის ხმის გაგონებაზე ნიშთან იკრიბებოდნენ. ახმეტაში მიმავალ პროცესიას უერთდებოდნენ ხატის მიერ „დამისეზებული“ პირები და ისეთები, რომელთაც შეთქმული ჰქონდათ, კულუხის წადებაში მონაწილეობა მიეღოთ. ამრიგად გაზრდილი პროცესია განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი ახმეტისა და ბრუნებისას ხდებოდა, ენაიდან „კულუხის“ წამომდებთ დღეობა „იხინჭობაზე“ მიმავალი ხალხი უერთდებოდა. ახმეტაში ჩასული პროცესიის მონაწილენი იქაურ კოპალეს ნიშთან მოილოცავდნენ და დამეს იქვე ათევდნენ, იქიდან შემდეგ „კულუხით“ დატვირთულნი სოფელ ევბოტისაკენ მიემგზავრებოდნენ, დღეობა „იხინჭობის“ წინა საღამოს იქაც კოპალეს ნიშთან დამეს ათევდნენ, ხოლო მეორე დღით, მზის ამოსვლის ხანს, წინ გაუძღვებოდნენ იხინჭის კოპალეს ხატში მიმავალ მლოცველებს და მათთან ერთად დღეობა იხინჭობაზე „კულუხის“ ღვინოს სვამდნენ და დროს ატარებდნენ. საღამოს, დღეობის დასასრულს, „კულუხის“ ღვინო პროცესიის მონაწილეებს არაგვის ფშაეში გადაჰქონდათ და იქაც ამ ხატის დღეობის მონაწილეებს ასმევდნენ.

ამჟამად კოპალეს ხატს ახმეტაში აღარავითარი სვარი და მარანი აღარ გაანია, მაგრამ ხატიონნი მაინც მართავენ პროცესიას არაგვის ფშაიდან ახმეტაში, დღეობა იხინჭობის წინა დამეს ევბოტას კოპალეს ნიშთან ათევენ და იხინჭობაში მონაწილეობენ. ხალხიც დღეს „კულუხს“

ამ პროცესიას უწოდებს. წელს არაგვის ფშავიდან გადმოსულია „კულუხის“ მონაწილე ხუთი ფშაველი, რომელთაც ადგილობრივი ხატის მონა ქალები და ხატისაგან „დამიზეხებული“ პირები შეუერთდნენ. ამბობენ „კულუხი“ დროშით არის მოსულიო, მაგრამ დროშა ჩვენ არ გვინახავს.

სასოგადოდ უნდა ითქვას, რომ წელს იხინჭობაზე სადღესასწაულო ზეიმი და რელიგიური ზეადმაფრენა შესამჩნევად მოისუსტებს. დამახასიათებელია ამ მხრივ შემდეგი ეპიზოდი: სოფელ ჟებოტიდან მოვიდა მლოცველთა ოჯახი, რომელმაც კალათით სანოვაგე და ცალკე გობით შესაწირავეი ქადა მოიტანა. ოჯახის მანდილოსანმა ამოაღაგა სანოვაგე, გაშალა სუფრა, შემდეგ ქადიან გობს წამოაგდო ხელი, აქეთ-იქით მიიხედ-მოიხედა და, საჭირო პირი რომ ეერ დაინახა, მეზობლად დაბანაკებულ მლოცველებს შეეკითხა – სად არის ცვეისბერი, ქადა უნდა გაეატრევირო. ამაზე მას უპასუხეს – ცვეისბერს სად ნახავ, ცვეისბერები აქ აღარ არიან. ემანდ სუფრასთან სანდრო ზის, მიდი და ქადას ის გაგიტრისო. დასახელებული სანდრო შუა ხნის კაცია და, როგორც გაირკვა, ის მხოლოდ და მხოლოდ მორწმუნეთა რიცხვს ეკუთვნის და არა ხატის მსახურთა კასტას. სანდრო ადგილიდანაც არ დაძრულა, როგორც იჯდა სუფრასთან ისე დამჯდარმა მოტანილ ქადაზე რაღაც წაიბუტბუტა, შემდეგ ქადა ოთხ ნაწილად გასტრა და პატრონს დაუბრუნა.

ლამის 2 საათია. წვიმამ უმატა. თავშესაფარი არსადაა, მაგრამ მლოცველები არ იშლებიან. სველდებიან მლოცველებიც და მათი სუფრებიც, რომლებზეც ანთებული ტრაქი ან სანთელი ბუჩქავს. იგი ძუნწად ანათებს სუფრაზე დაყრილ პურისა და ყველის ნატრებს, შეწირულ ქადას, არაყს, თითო-ოროლა კიტრს და სხვა ბოსტნეულს და ხილს.

20 ივლისი. დღეობა იხინჭობა. დილით მისი ამოსვლისთანავე ცხენოსანი მეკულუხენი იხინჭის მთისაკენ გაემართნენ. მეკულუხეებს დოლითა და ზურით დანარჩენი ღამის მთევლები გაჰყვნენ. აიკრიბნენ თელაველი გლეხებიც და თავისი სავაჭრო ურმებით იხინჭაში გადავიდნენ. ჩვენმა ექსპედიციამაც ევბოტაში ცხენის ურეში იქირაფა და იხინჭის გზას დაადგა.

ყარყათუნის მთის ძირთან ჩვენს მეურმე შაღვას ამ მთასთან დაკავშირებული შემთხვევა აგონდება. „ამ სამი წლის წინათ, — ამბობს შაღვა, ყარყათუნის მთიდან ერთი უსარმაზარი მცურავი ჩამოვიდა, აი, ამ ვაკეს ივრის გასწვრივ დაადგა, ყანასუ გადავიდა და იხინჭის წმინდა გიორგში რომ მივიდა, გაქრა. ხალხმა თქვა — ეს, ალბათ, რიდაცის ნიშანი არისო“.

საგულისხმოეოა ხალხური თქმულება თიანეთისა და მდინარე იორის წარმოშობის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ მის ძველ ფენას ახალი პერსონაჟები (მღვდელი და დიაკვანი) შემატებია. ამ თქმულების მიხედვით, ოდესღაც იხინჭის მთაზე დევებს უცხოვრიათ, რომლებსაც თურმე კოპალე ებრძოდა, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ სძლია. იმ დროს თიანეთის დავალება სულ წყლით ყოფილა აესებული. ხალხი თურმე საცხოვრებლად მთის ფერდობებზე იყო შეფენილი. მცხოვრებთა შორის ერთი დაჰმა, თინა და იორამი, იყვნენ. ერთხელ მღვდელს კერაში ცეცხლი ჩაქრობია. გაუგზავნია დიაკვანი დევებთან და დაუბარებია — დევებს ცეცხლი გამოართვი და მომიტანეო. წასულა დიაკვანი იხინჭის მთაზე, დევებისათვის ცეცხლი გამოურთმევია და ამ დროს ყური მოუკრავს მათი საუბრისათვის. ერთი

დევნი ეუბნება თურმე მეორეს: „ხალხი უჭკუოა. ხალხს რომ ჭკუა აქონდეს იორამსა და თინას დაკლაფდნენ და წყალში ჩააგდებდნენ, მაშინ ბოკონი გაიხსნებოდა, ვაკეში დაგროვილი წყალი წავიდოდა და კოპალეც ჩვენ გვაჯობებდაო. დიაკანს ეს ნალაპარაკები აუკრეფია და მღვდლისათვის გადაუცია, მღვდელს კი ხალხისათვის უცნობებია. მაშინ ხალხს გადაუწყვეტია დევების ნათქვამი შევასრულოთო. თინა და იორამი დაუკლავთ და წყალში ჩაუყრიათ. მაშინვე ბოკონი გახსნილა, იქიდან წყალს გასაველი გაჩენია, ვაკე თანდათან წყლისაგან დაცლილა, მისგან მხოლოდ მდინარე-ლა დარჩენილა და მიწა გამოჩენილა. იმ დროს კოპალესაც დევებისათვის უჯობნია და სულ ამოუქვლეტია. ხალხი მთის ფერდობებიდან ბარად ჩასულა და იქ დასახლებულა. ასე გაჩენილა თიანეთი და იორი. თიანეთი ამ ადგილს თინასაგან დაერქვა, ხოლო იორი (მდინარეს) – იორამისაგანო“.

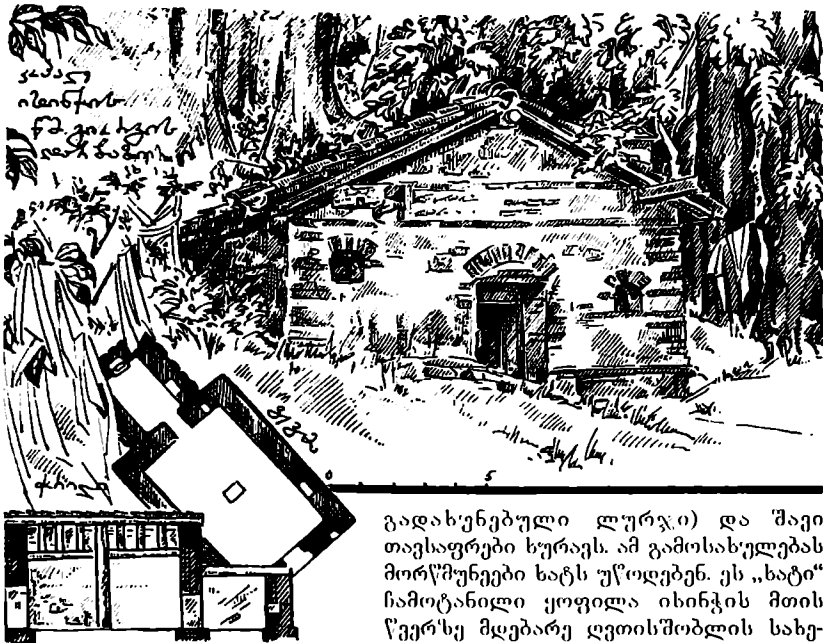
იხინჭის გორა მდებარეობს მდინარე იორის მარცხენა ნაპირზე, ქვემო თიანეთიდან 10-12 კილომეტრის სიშორეზე. ამ მთის ფერდობზე მდებარეობს რამდენიმე ნაშთი ქრისტიანული საკულტო ძეგლისა და მათ შორის წარმართული სალოცავი – კოპალეს, ანუ იხინჭის წმინდა გიორგის ხატი.

ამ ხატის ირგვლივ გაშლილი ვაკე ადგილები მდინარე იორამდე ოდესღაც კოპალეს საყანე მამულს წარმოადგენდა. ამ მამულში ითვისებოდა ხატის პერი და ქერი, რომლისგანაც დღეობა იხინჭობისათვის არაყი იხდებოდა და სახალხო დიხარჯებოდა.

იქვე ყანებში, ხატის მისაველთან მდგარა ქერისა და პურის შესანახი ხატის ბეღელი, გომური და საბერი – ქეთიკირის შენობები, რომელთაგან დღეს ნანგრევები-ლაა დარჩენილი.

კოპალეს ხატს გააჩნდა კურატები (ანუ კურეტები) და ცხერის ფარა, რომელსაც „სამთრობით შირაქში ერეკებოდნენ. ბოლო ხანებში კურეტს შეწირვის შემდეგ შემწირველი სახლში აბრუნებდა და 2-3 წლის განმავლობაში განსაკუთრებული ყურადღებით უვლიდა, გადაჭარბებით ეკებავდა, უღელს არ ადგამდა და არ აიშუშავებდა. ხატისათვის შეწირულ ამ მოსვენს ყველა მოწიწებით ეპყრობოდა, ყანაში რომ შესულიყო და ყანა ამოეგდო მას ვერაინ გაუბედავდა სახრის დარტყმას და გამოგდებდა. სამი წლის შემდეგ მორწმუნე მოსახლეს კურეტი კელაე ხატში მიჰყავდა და იქ სათანადო ღოცვა-ვედრების შემდგომ ჭევისხერს დააკლევინებდა.

კოპალეს მთავარი სალოცავი შენობები – დარბაზი და საზარე, იხინჭის მთის ფერდობზეა მოთავსებული. დარბაზი წარმოადგენს ქეთიკირის მოგზაო შენობას ფასადით დასავლეთის მხარეს, ორწახნაგოვანი სახურავით, რომელიც კრამიტითაა გადახურული. კოპალეს დარბაზს აღმოსავლეთით აკრავს მიწაში შეთხრილი პატარა სენაკი, თაღისებურად გადაყვანილი ტერიო. დარბაზთან იგი დაბალი კარით არის შეერთებული და სრულიად ბნელია. კარის პირდაპირ კედელში დატანებული აქვს თარო, რომლის მარჯვენა კუთხესთან კედელშივე ჯერის ოთხი გამოსახულებაა ამოკვეთილი. ამ კედელზე მიყუდებულია (პირდაპირ მიწაზე მოთავსებული) ბრტყელი სიპი ქვა. სიპის სიბრტყე ზეთის ფერადი საღებავებით დახატულია შუახნის ჯმუხი ქალის სახე, რომელსაც თავზე ვარდისფერი, ცისფერი (თუ

გადახენებული ღურჯი) და შავი თავსაფრები ხურავს. ამ გამოსახულებას მორწმუნეები ხატს უწოდებენ. ეს „ხატი“ ნამოტანილი ყოფილა იხინჯის მთის წვერზე მდებარე ღვთისშობლის სახელობის ეკლესიიდან ამ ათიოდე წლის წინათ. ქვაზე გამოსახული „წმინდანის“ შესახებ ხალხში სხვადასხვა შეხედულებაა გავრცელებული. ზოგიერთის აზრით, რომელსაც ჭვეისბერების ნაწილიც იზიარებს, იგი სურათია „კოპალეს დედისა“, რომელიც, იხინჯის გორაზე რომ ნაციხვარი და ეკლესიაა, იქ მარხიაო. სხვები კი ამ ხატს უწოდებენ „კოპალეს ღვთისშობელს“, „დედა ღვთისას“, „დედა მარიამს“, ან „მარიამ ღვთისშობელს“. არსებობს აგრეთვე ისეთი აზრიც, თითქოს იგი ხატის მონა ქალის სურათია. თვით სენაკს, სადაც ეს „ხატი“ დასვენებული, ჭვეისბერმა სოსიკო ტ-შვილმა „ხასუფეველი“ უწოდა.

დარბაზის ფასადზე გარედან ბრტყელი ფიცრის საჯდომია მიდგმული და მის წინ ათიოდე ნაბიჯზე მიწა ხელოვნურად დავაკებული და დატკეპნილია. ამ დავაკების ნაპირებზე დგას იფნის, რცხილისა და თელის ხეები, რომელთა ტოტებზე მლოცველთაგან შეწირული მიტკლისა და მარლის თეთრი ნატკები და „საკადრისებია“ ჩამოიდებული.

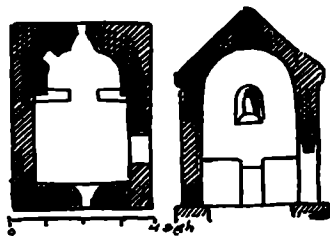
კოპალეს დარბაზის გვერდით საზარე-ნიშია, უსაროდ. ამ რამდენიმე წლის წინათ ეს ხარი ახალსოფლის მასწავლებელს წაუღია და სკოლისათვის გამოუყენებია. საზარე წვეულებრივ ფშაური ტიპისაა: ძირიდან ქვითკირით ნაგები, ყუთის მოყვანილობისა, რომელზეც აგურის ოთხი სვეტია აღმართული. სვეტები ერთმანეთს კამარებით უკავშირდება და ზემოდან მას კრამიტის ოთხწახნაგოვანი სახურავი ხურავს. სახურავის თავზე აღმართულია მოგრძო და ოთხწახნაგოვანი ალიზის წოწოლა, რომელშიც

რკინის ჯვარია დამაგრებული. საზარე გარედან კირითაა შელესილი.

დარბაზის უკან ეკლესიის ნანგრევია, რომლის საკულტო დანიშნულება დღეს აღარავის ახსოვს.

კოპალეს სალოცავის პირდაპირ, ჩრდილო-დასავლეთის მხარეს, მცირე ხეის გაღმა, გორაკის ფერდობზე თამარისა და ლაშარის ხატები მდებარეობს.

ლაშარის სალოცავი გრძელ ოთხკუთხა ფორმის მშრალად ნაგებ გაღაფანს წარმოადგენს. გაღაფნის შიგნით, აღმოსავლეთის კუთხეში, მშრალადვე ნაგები ოთხკუთხა მოყვანილობის სასანთლე-ნიში დგას. ნიშის სამხრეთის კედელში დატანებულია თარო, რომელშიც ქვეისბერები

მლოცველების მიერ შეწირულ სანთლებს ანთებენ და ქადებს „ჰკლავენ“. ნიშის გვერდით ამოსულ კუნელის ტოტებზე ჩამოკიდებულია ირმის რქები, თეთრი ფერის ნაჭრები და რკინის უღელი.

ლაშარის ჯვარის მახლობლად დგას პატარა ბაზილიკი ქვის კანკელით, შიგნიდან და გარედან კირით შელესილი. ეკლესიას ყორით ნაგები მრგვალი, ამჟამად ნახევრად მორღევეული, გაღაფანი არტყია. მის გვერდით, აღმოსავლეთის მხარეს ხეებზე (კუნელა) შეწირული თეთრი ნაჭრები და სანთლის რგოლებია („თვალის კაკლები“) ჩამოკიდებული. ეს კომპლექსი „თამარ მეფის ხატს“ წარმოადგენს.

ამ ხატიდან რამდენიმე ნაბიჯის სიშორეზე, ჩრდილოეთის მხარეს, მდებარეობს „თამარ მეფის კალო“ – პატარა მრგვალი დაეაკება გორაკზე. მორწმუნეთა აზრით, ამ „კალოზე“ თამარი, ლაშარი და კოპალა გამოდიან და თამაშობენ ხოლმე. უწინ დღეობის დროს ხატიონნი აქ „ფერჯისულს“ აბამდნენ.

თამარისა და ლაშარის სალოცავების ასწორე მთაზე მოთავსებულია ერთმანეთის მახლობლად ორი პატარა ბაზილიკის ნანგრევი. ამგვარივე ნანგრევები, ადგილობრივი მოსახლეობის ცნობით, იხინჯის გორაზე მრავალად არის.

„იხინჯობა“ აღდგომის მეცხრე კვირას აუცილებლად ხუთშაბათ დღეს მოდის ხოლმე. ქვეისბერების თქმით, ეს დრო არ ასცდება 7-10 ივლისს ი.ე. სტილით. თუმცა იხინჯობა იერის ხეობაში კოპალეს მთავარ დღეობად ითვლება, მაგრამ მორწმუნე ფშავლები ამ დროს ლოცულობენ და შესაწირავებს სწირავენ იხინჯის გორაზე მდებარე თამარისა და ლაშარის ხატებისაკ. როგორც გაირკვა, წელს ხატობაზე ნაკლები ხალხი

მოსული. რაც ყველაზე მეტად თელაველ გლეხებს აწუხებს, რადგან მათ გაუყოფადი რჩებათ ღვინო, ხილი, თევზი, ხინკლები, რომლებსაც იქვე ხარშავენ და სხვა. სავაჭროდ ჩამოუხიდიანთ აგრეთვე ნამგლები და თელაველ სომეხ მოქალაქეს უამრავი ფანერის უმსგავსო კოლოფები და ყუთები, რომლებსაც სკივრებს უწოდებენ.

ლაშარის და თამარის ხატებს პატრონობენ უმთავრესად ჩვენი ნაცნობი კატკვეელი ჯევისბერი გაბრიელა და მისი დასტური. ისინი არ შორდებიან ამ ხატებს, ხედებიან მლოცველებს და ქალებს „უკლავენ“. წელს იხინჭობაზე საკლავი საქონელი ნაკლებია. უმთავრესად ქალებს, არაყს და სანთლებს სწირავენ. მლოცველთა შორის კახების, ფშაველებისა და ერწოელების გარდა მოსული არიან ხევსურებიც, რომელნიც დანარჩენი მლოცველებისაგან განცალკევებით დგანან. ერთ-ერთი მოხუცი ფშაველი ქალი იგონებს ძველ დროს და გვეუბნება – დაღოცოს კოპალე იხინჭისამ, თამარ დუღუფალმა და ლაშარის გიორგიმ ჩვენი მთავრობა! ის რომ არ იყოს ხევსურები აგვიკლებდნენ. უწინ ქისტებს ჩვენსკენ გზას ხევსურები ასწავლიდნენ, წინ მოუძღოდნენ და ორივენი გვაწიოკებდნენ ხან ერთად და ხან ცალცალკე. მოზარდი თაობაც კი კუთხური მედიდურობის გრძნობით ყოფილა გაუღენთილი.

ფშაველი ბავშვი იქნება თურმე თუ მას შეცდომით კახელად შეიცნობდნენ, კახის ბავშვი კი დასცინოდა ფშაველს – ერთი ამის ჭროდა თვალებს უყურე, ეს კახი როგორ იქნებაო, ხოლო ხევსური გულდიდობდა და დამოუკიდებლად ეჭირა თავი.

იხინჭობაზე ჭიდაობა გაიმართა. ფშაველმა ხევსური დასცა. ხევსური გაშმაგდა, როგორ თუ წობანმა მეტობა გამიბედაო. ის სასიკედილოდ არ დაინდობდა მოწინააღმდეგეს, ამ დროს გვერდით წესრიგის დამცველი მილიციელები რომ არ სდგომოდნენ.

იხინჭობა ჩხუბითა და აყალმაყალით არის სახელგანთქმული. როგორ შეიძლება ამ დღეობამ ისე გაიაროს, რომ კაცი არ დაიჭრას და სისხლი არ დაიღვაროსო, გაიძახიან მლოცველები. მაგრამ წელს იხინჭობაზე მრავალი წარმომადგენელია რაიონული ხელისუფლებისა – აღმასკომის, შინსახკომის, მილიციისა. ისინი აფრთხილებენ დამსწრეებს – ჩხუბი არ იყოსო და ფხიზლად ადევნებენ თვალყურს წესრიგის დაცვას. მიუხედავად ამისა წლებიანდელ იხინჭობასაც ერთი

ახალი
(დოქტორ იხინჭაძე)

მთერალი ფშაველი დაიკენჭა. ინცინდენტის აღგილზე სწრაფად მოსულ მილიციელებს სახედასისხლიანებულმა ფშაველმა და მკურებლებმა განუცხადეს – ეხუმრობდით და ამ დროს ერთი წვენგანი დაიკაწრაო. საზოგადოდ დღეობა იხინჯობას დაჭრილი ან მოკლულის ოჯახი არ იჩივებდა თურმე და არ გასცემდა დამზარალებელს – ამას ხატი კრძალავსო.

კოპალეს დარბაზში თავი მოუყრიათ ჭევისბერებსა და ხატის მონა ქალებს. უკანასკნელებს თავზე თეთრი თავსაფრები ხურავთ, ტანსაცმელიც მიტკლისა აცვიათ და მკერდზე ჯვარი აქვთ წამოკიდებული. დანარჩენი ქალები დარბაზში ვერ შედიან – იქ შესვლა ხატისაგან აღკვეთილი გვაქვსო. მონა

ქალი უმრავლეს შემთხვევაში მკითხაე-ქადაგიც არის, ხატის ნება-სურვილის მამკლავებელი. აგერ გამოვიდა დარბაზიდან ერთი მათგანი და მოხუცი მამაკაცის თანხლებით გამოეშურა წემს მახლობლად მდგომ ქალისაკენ, რომელსაც გვერდით ორი ბავშვი ამოსდგომია. მონა ქალი მოხუცია და ძლიერ მთვრალი. მოგვიახლოვდა თუ არა, მან მიწაზე ჩაიკეცა და მრისხანე ხმით შეეკითხა ახალგაზრდას – ვინ ხარ, რა დაგმართიაო? ეს ქალი

აღელვებით უამბობს: „ღედი, წუხელ იორსე გადმოვიდოდი, იმ ტიალ იორისა ძალზე მეშინია. წყალში რო შეველით, თვალი ამიჭრელდა და ეს ბაღლები კინალამ წყალში ჩამიკვივდნენ, კინალამ დამელუპნენ. ღედი, გამიგე რა მიზეზია, მე თვალდამდგარს ხატი ხომ არას მიწერებო“. ამის გაგონებაზე მონა ქალმა ხმამაღლა შეუტია – კერპი ხართ, გაუტეხელნი ხართ! როცა გაგიჭირდებათ მაშინ მოხვალთ. ისე არც ხატი გაგონდებათ, არც ღმერთი. ხატი მაინც ბევრს ითმენს თქვენგან, დაილოცოს იმის სამართალი! აი იქ მიდი და ქადა დაჰკალიო – თან თამარის ხატზე მიუთითა, შემდგ რის ვაი-ვაგლახით ფეხზე წამოდგა და ბარბაცით კელავ დარბაზისაკენ წავიდა. ეს ცრუმორწმუნე ქალი კი

თავქვე დაეშვა. თამარის ხატისაკენ. მას ხელში შესაწირავი ქადა ეჭირა, ხოლო ბავშვებს – ერთს თაფლის სანთელი და მეორეს საზედაშე არაყით სავსე ბოთლი.

მლოცველთა უმრავლესობამ საკლავებისა და ქადების შეწირვა შუადღემდე მოათავა, რის შემდგომ გაშალეს სუფრები სოფლების, ნათესაური ჯგუფებისა და ცალკეული ოჯახების მიხედვით და ჭამა-სმასა და მოღბენას მიეცნენ. გახურდა დოლისა და გარმონის დაკერა და ცეკვა-თამაში. ხატოინნიც კოპალეს დარბაზს განშორდნენ და მიაშურეს თავ-თავის ოჯახების სუფრებს, რომლებიც დარბაზის მახლობლად იყო გაშლილი.

დარბაზისა და საზარეს გვერდით, ხეების ჩრდილში, მეკულუხეთა ბანაკია და მათაც სუფრა აქვთ გაშლილი. მეკულუხენი არაყს ეძაღებიან

და წყნარად საუბრობენ. მათ ემსახურებათ რამდენიმე მოხუცი მანდილოსანი, მათ შორის ხატის ორი მონა ქალი. „კულუხის“ პროცესიის მონაწილენი გამოწყობილი არიან ტყავებში, ნაბდებში და თავსე ბოხოხა ქუდები ხურავთ. იქვე ბალახის საძოვრად მათი ცხენებია მიშვებული. მეკულუხეებს დიდი სასიარულო გზა უძევთ, მთის გადასავალი აქვთ დასაძლვეი და ამიტომ შესაფერისად მოკაშმულან.

მზე რომ დასავლეთისაკენ გადაიხარა, მლოცველები სუფრიებიდან წამოიშაღნენ და დაიწყეს შინ წასასვლელად მსადაფა. საღამოს 6 საათზე მეკულუხენიც დაიძრნენ, ცხენებზე ხურჯინები გადაჰკიდეს და შეუდგნენ გზას „თამარის კალოსაკენ“.

მეკულუხენი „კალოზე“ ააცილეს

ადგილობრივმა ჯვეისბერებმა, დასტურებმა, ხატის მონებმა და სოგიერთმა მლოცველმა. პროცესია „კალოზე“ შეჩერდა. მისმა ერთმა წევრმა ამოაღა ქადის ნატრები, ჩამოასხა არაყი და დაიწყეს ერთმანეთის დაღოცვა იხინჯის ხატების სახელით. არაყი რომ შესვეს მეკულუხეებმა განაცხადეს – მამაპაპური წესის მიხედვით ეხლა აქ ფერხული უნდა დაგვება, მაგრამ გვიან არის, ჩვენ კი შორი გზა გვაქვს საფალი და ამიტომ გვეშურისო. გამცილებლები დაეთანხმნენ, ფერხულის ნაცვლად კიდევ ერთხელ არაყი შესვეს სათანადო ღოცვა-ვედრების წარმოთქმით, დამხდურები და წამსვლელები ერთმანეთს გადაეხვივნენ, ერთუროს გზა დაულოცეს და განშორდნენ. მეკულუხენი ჩრდილოეთისაკენ დაიძრნენ, გამცილებლებმა კი პირი იბრუნეს თიანეთისაკენ და ვაკეზე დაეშვნენ. ასე დამთავრდა წელს იხინჯობა. სხვა დროს დღეობის დასასრულის ჟამს მეკულუხენი, ადგილობრივი ხატოინნი და მლოცველები, „თამარის კალოზე“ ასვლამდე, იხინჯის მთის წვერზე აღიოდნენ და იქ „კოპალეს დედის საფლავს“ და

კობალეს მთავარ სალოცავს (იერის ფშაველებისას) მოილოცავენ ხოლმე. წელს რიტუალის ეს მომენტიც გამოტოვებულ იქნა.

როგორც გადმოგვცეს, იხინჭიდან მეკულუხენი შემდეგი მარშრუტით მიემგზავრებიან: პირველად მიეღეს სოფელ ბაჩალში, სადაც ორი ხატი აქვთ მოსალოცავეი, შემდეგ – ბელელთანაში, სადაც სალოცავეი „დევის სკამია“; იქ ღამეს გაათევენ და დილას აწყვებიან გზას ფადლაურას მწვერვალისაკენ, ფადლაურას მწვერვალით გადავლენ ჭიროში, ჭიროდან მათურაში და, ბოლოს, მიადგებიან უძელაურთკარს, სადაც კობალეს მთავარი ხატია და ამ ხატის დღეობა იმართება ამ დროს არაგვის ფშავეში. იქ „ეკულუხის“ პროცესიის მონაწილე იერის ფშაველები ხატს მოილოცავენ და შემდეგ უკან, შინისაკენ ბრუნდებიან. პროცესიის დანარჩენი წევრები კი (არაგვის ხევის ფშაველები) ხევისურეთის გზას დაადგებიან, ჭაჭაბოში გადავლენ და ხევისურეთის ისეთ სოფლებს მოივლიან მოსალოცავეად, სადაც კობალეს სახელობის ხატებია.

21 ივლისი. ქვემო-თიანეთი. დილიდანვე ვეწვიეთ 51 წლის მარტია მიხეილის ძე ჯაშიაშვილს, საფლავის ქვების პირველ ოსტატს თიანეთის რაიონში. 33 წელიწადია, რაც ის ამ ხელობას ეწევა. მარტიას გადმოცემით, ამაზე ადრე თიანეთის რაიონში საფლავის ქვებს არავინ აკეთებდა და ადგილობრივი მოსახლეობა ამგვარ ძეგლებს მაშინ თელავიდან და თბილისიდან ეზიდებოდა.

მარტია ჯაშიაშვილი კახელია, თელავის მახლობელ სოფელ ვარდისუბანში დაბადებული. ის თურმე ერთი წელიწადი ამ სოფლის სკოლაში სწავლობდა. ამის შემდეგ წერილშიელსა და ღარიბ მამამისს სწავლისათვის თავი დაუწევინებია, 9 წლის მარტია თელავში წაუყვანია და მიუბარებია მოჯამაგირედ კერძო ოჯახში, სადაც მას 4 წელიწადი დაუყვია. 13 წლისა რომ შესრუდებულია, მამას მარტია შეუკედლებია ქურციკაშვილის ოჯახში იმისათვის, რომ ქურციკაშვილს მისთვის თავისი ხელობა, მეჭურჭლეობა, შეესწავლებინა. აქ ქურციკაშვილის შეგირდობასა და მოჯამაგირეობაში მარტიას დაუყვია 5 წელიწადი, რის შედეგად ქაშანური ჭურჭლის მოხელება შეუთვისებია. მაგრამ ამ ხელობას ის საბოლოოდ ვერ დაუქმყოფილებია და 18 წლის მარტია გადასულა ქურციკაშვილის

ძმასთან, სოსიკოსთან, რომელიც საფლავის ქვების მოხელე ყოფილა. ამ დროს თელავში თურმე საფლავის ქვების მკეთებელი სამი ოსტატი ცხოვრობდა, რომელთაგან მარტიას უმჯობინებია სოსიკო ქურციკაშვილს მიბარებოდა შევირდად, ვინაიდან ის საუკეთესო ქვის მთლელი ყოფილა და ამასთანავე მარტიას ნათლიაც.

ქვის დამსადების საქმე მარტიამ ექვს თვეში შეისწავლა, მაგრამ სოსიკოსთან დაპყო 4 წელიწადი და მას უსასყიდლოდ ეხმარებოდა როგორც შეგორდი. სამაგიეროდ მარტია ცხოვრობდა ქურციკაშვილის ოჯახში და სატყელ-სასმელით უზრუნველყოფილი იყო. ამ ვადის შესრულების შემდეგ ჯანიაშვილმა მიიღო ქარგლის სახელწოდება და გადაყვანილ იქნა სამუშაოზე თიანეთში. მისი თიანეთში გადაყვანა შემდეგ გარემოებას გამოუწვევია.

სოსიკო ქურციკაშვილს ერთი ამხანაგი ჰყოლია სოფელ თეგერანებიდან (ყ. თიანეთის მაზრა), გვარად თეგერაშვილი. შეძლებული კაცი ყოფილა. ის თურმე თელავში ცხოვრობდა, ღვინით ვაჭრობდა და სოსიკოს წარმოებაში ფულად დახმარებას უწევდა. 1910 წლის ახლო ხანებში თეგერაშვილს რუსეთის პოლიციამ დევნა დაუწყო. მას აბრალებდნენ ძველი (1905 წლის) რევოლუციონერების მფარველობასა და შენახვას და მოითხოვდნენ მისგან ამ რევოლუციონერების გაცემას. თეგერაშვილი კარგა ხანს აცდენდა პოლიციას, მაგრამ ბოლოს გაუგეს თვალთმაქცობა და დაჭერა დაუპირეს. მაშინ თეგერაშვილმა სასწრაფოდ ლიკვიდაცია უყო თავის სავაჭროს თელავში და საცხოვრებლად თიანეთში გადასულა. სოსიკო ქურციკაშვილმა მას თან ახალგაზრდა მარტია გააყოლა. ქურციკაშვილმა და თეგერაშვილმა თიანეთში დაარსეს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ფილიალი თელავის საფლავის ქვების სახელოსნოსი და ამ ფილიალს ორი წლის განმავლობაში მარტია უძღვებოდა. ის, როგორც ამხანაგების ქარგალი, თეგერაშვილისაგან ჯამაგირს იღებდა. ამ ხანად მარტიას ცოტაოდენი ფული დაუგროვებია, ორი წლის თავსე ქარგლობისათვის თავი დაუნებებია და დამოუკიდებელი მუშაობისათვის მიუყვია ხელი. ამიერიდან მარტია ჯაშიაშვილი ქვის მთლელი ოსტატი გამხდარა.

თიანეთში საბოლოოდ დასახლების შემდგომ მარტია ფიქრობდა, თავისი ძველი ხელობა, ქაშანური ჭურჭლის კეთება, განეახლებინა, მაგრამ თიანეთის რაიონში სათანადო ნიადაგი (თიხა) არ აღმოჩნდა. ამიტომ მან ისევ საფლავის ქვების ოსტატობას მიჰყო ხელი. საფლავის ქვის ოსტატი, ისევე როგორც ჭურჭლის მოხელე, დასამუშავებელ მასალას თვითვე ჭრის და საბადოებიდან ეზიდება. საზოგადოდ ქვის მოხელოება მძიმე საქმეა და მას მარტოხელა კაცი ვერ აუდის. ამიტომ მარტიამ დამოუკიდებელ მუშაობაში ფეხი მოიკიდა თუ არა ვარდისუბნიდან თავისი უმცროსი ძმა გაიწვია, თიანეთში თავისთან დაასახლა, თავისი ხელობა შეასწავლა და ამგვარად მუდმივი დამხმარე ცოცხალი ძალა გაიჩინა. ამ მუდმივი დამხმარე ძალის გარდა დროგამოშვებით, მაშინ, როდესაც მუშაობა ქვის საბადოებში წარმოებდა, მარტია სხვა მუშახელსაც იხმარიებდა ქირით.

პირველ ხანებში საფლავის ქვად გამოსადეგ მარაგს ოსტატი ეზიდებოდა გლდანის მახლობლად მდებარე სოფელ მამკოდიდან, რომელიც

თიანეთს დაახლოებით 40 კერსით შორავსო. შემდეგში მარტიამ მიაკვლია საფლავის ქვის საბადოს თელავის რაიონში, ადგილ ილდაკანში, რომელიც თიანეთიდან 15-დე კერსით არის დაშორებული, ახმეტაში მიმავალი გზის პირად ძვეს, და ამ ქვის ექსპლუატაციას მიჰყო ხელი.

მარტიას თქმით, მამკოდისა და ილდაკანის ქვები განსხვავებული ჯიშებია. მამკოდის ქვა ფერად ორი ჯურაა: მტრედისფერი და მოყვითალო. ამ ჯიშის ქვა იმით ყოფილა კარგი, რომ იგი „ფიცხი არ არის, მალე არ ტყდება და ბანდია: ამ ქვიდან როგორი ქანდაკებაც გინდა, ისეთს გამოიყვან და საღებავებსაც კარგად იღებსო“. ილდაკანის ქვა კი, პირიქით, სამუშაოდ ძნელია, „ძალიან ფიცხია, შეშასავით იბზარება და იმტვრევა, ფერად ჭრელია – გარედან მოყვითალო და შიგნიდან მოლურჯო“. ილდაკანის ქვა უფრო მძიმეც ყოფილა მამკოდის ქვაზე. სანიმუშოდ რომ ავიღოთ, განმარტავს მარტია, ერთი და იგივე სომის ქვები, ერთი ილდაკანიდან და მეორე მამკოდიდან, თუ ილდაკანის ქვა 60 ფუტს აიწონის, მაშინ მამკოდისა დაახლოებით 50 ფუტამდე იქნებაო. გარდა ამისა მამკოდის ქვა ოსტატისათვის გაცილებით უფრო ადვილი მოსაპოვებელი ყოფილა, ვიდრე ილდაკანისა, იგი თურმე მიწის ზედაპირზეა, კლდიდან იჭრება და ადამიანის დაუხმარებლად ვაკეზე მიგორავს. ილდაკანის ქვა კი მიწით არის დაფარული. მის ამოსაღებად ოსტატს უხდება ნიადაგის ჩაჭრა ორი მეტრის სიღრმეზე, რის შემდეგ მოჭრილი ქვა რის ვაი-ვაგლახით მიწის ზედაპირზე ამოაქვთ. ამ საქმისათვის გადაჭარბებული მუშახელი და შრომის გაწვევა საჭირო. ერთი სიტყვით, მამკოდის ქვა ყოველმხრივ უკეთესი ყოფილა ილდაკანის ქვაზე და ოსტატისათვის დასამუშავებლად უფრო ადვილი. მაგრამ ილდაკანის საბადო თიანეთელ ქვის მოხელეს თავისი სიახლოვით იზიდავს.

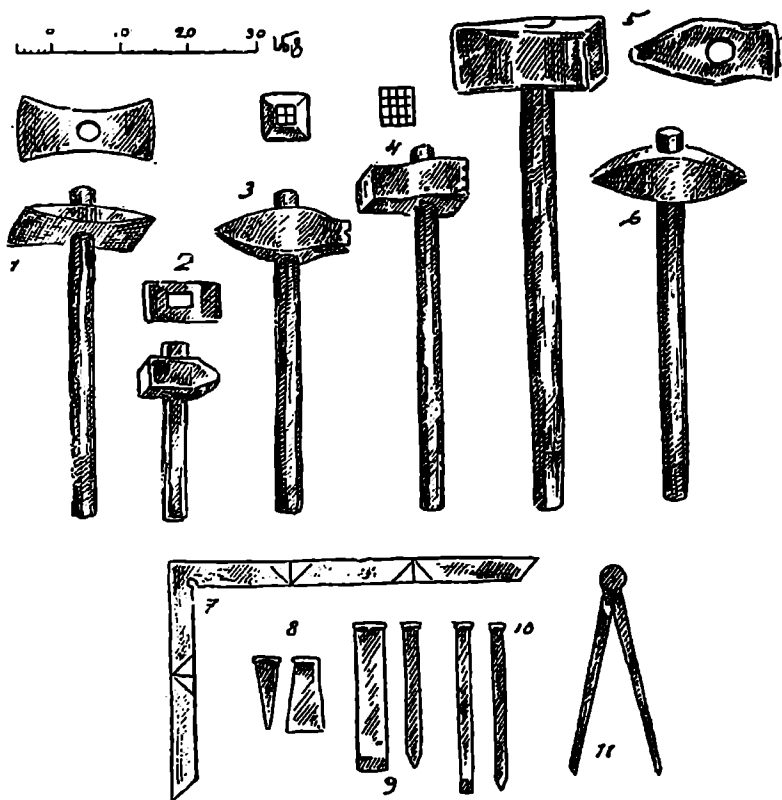
მამკოდაში მგზავრობას – ურმით წასვლასა და იქიდან ქვის მოტანას, სულ უკანასკნელი სამი დღე-ღამე მაინც დასჭირდება მაშინ, როდესაც ერთ დღეში ოსტატი ილდაკანში ჩავა, იქ ქვასაც მოჭრის და მის თიანეთში მიტანასაც მოასწრებს.

საფლავის ქვის ზიდვა მხოლოდ და მხოლოდ ურმის საშუალებით ხდება. ერთი ურეში საშუალოდ 50-60 ფუთიან ქვას დაიდებს. იმისდა მიხედვით თუ როგორია მოთხოვნილება – დიდი საფლავის ქვისაა, თუ პატარის – ოსტატი თითო ურმით ეზიდება 40-50 ფუთიან ქვას, ან ორ ცალს 20-30 ფუთიან ქვას, ან ორ ცალ 20-30 ფუთიანსა და ან ოთხ ცალ 10-10 ფუთიან ქვას.

საბადოებში წასვლა, იქ ქვის მოჭრა და მოტანა შემდეგი წესით სრულდება: ილდაკანსა ან მამკოდს მიმავალი მოხელე შეაბამს ურემს და დატვირთავს მას საჭირო სამუშაო იარაღებით – ბარით (თუ ილდაკანში მიდის), „სათხრელი და სათლელი (წვერებიანი) წერაქვით“, „სახეთქი სოლებით“, „ლამფარებით“, „უროთი“, „რკინის კეტებით“ და სხვა ხელსაწყოთი, და თავის გამოსაკვებად საჭირო რაოდენობის სურსათ-სანოვავით.

ილდაკანში მისული ოსტატი იწყებს უწინარეს ყოვლისა ბარით ნიადაგის ზედაპირის გადასხნას და მიწის ჩათხრას კლდის გამოჩენამდე. შემდეგ შეუდგება შიშველი კლდის „ჩაჭრას“. მამკოდს საბადოებშიც და ილდაკანისაშიც კლდის ჩაჭრა ხდება „სათლელი წერაქვით“, რომელსაც

აქვს „ტარი“, ფოლადის „წვერი“ და რკინის „ყუა“ („ყუა“ რკინისა კეთდება და არა ფოლადისა, ვინაიდან ფოლადი ფიცხია და წყალში ნაწრთობი მალე ტყდება. „ყუა“ გამძლე უნდა იყოს, მას მუშაობაში დიდი ძალა ადგია). კლდის ჩატრილ ადგილებში ოსტატი „ლამფარებსა“ და „სახეთქავე სოლებს“ არტობს. „ლამფარები“ მსხვილფეხა საქონლის, უმთავერესად კამენისა და ხარის, ძველ ნალებს ეწოდება. „ლამფარები“ სოლების დასამაგრებლად იხმარება. მათი შემწვობით სოლები კლდეში მაგრად

იჭედება და დარტყმის დროს აღარ ამოცვივება. ჩატრილი კლდის ყოველი თითო მეტრის სიგრძეზე 8-10 სოლია საჭირო. სოლს ზემოდან „უროს“ არტყამენ იმ დრომდე, ვიდრე ჩატრილი კლდე არ გასკდება. „უროს“ აქვს „ტარი“, „ნარიკი“ და „პირი“. კლდიდან მოხეთქილი ნაწილი ადამიანის დაუხმარებლად მიწაზე ეშვება.

ამ მომენტამდე მუშაობის პროცესში ჩაბმულია ჩვეულებრივ ერთი პირი – თვით მარტია ან მისი ძმა. რამდენიმე კაცის ხელი საჭირო ხდება მოჭრილი ქვის ვაკეზე გადასატანად. ამ საქმისათვის და ურემზე ქვის დასაღებად ოსტატი ქირით გარეშე პირებს იხმარიებს. ისინი ქვას „რკინის კეტებით“ ეზიდებიან. ვაკეზე, მოხერხებულ ადგილას ქვის მოთავსების შემდგომ ოსტატი იწყებს ამ ქვის „გაკოპიტებას“ – „სათლელი წერაქვით“ ხედმეტი ნაწილების გაცლას. ის უნდა დააყენოს საფლავის ქვის ჩვეულებრივ ზომაზე. საფლავის ქვის ზომა თიანეთის მოხელეებისათვის არის: სიგრძე – 2 არშინი, სიმაღლე – 3 ჩარეკი და ბოლო – 2 ვერშოკით ნაკლები. ამ ზომაზე დაყენებულ ქვას „გაკოპიტებული ქვა“ ეწოდება. „გაკოპიტებული“ ქვა ურემზე იდება. ის უკვე მზადაა შინ წასაღებად.

საფლავის ქვის სპეციალური დამუშავება შინ (თიანეთში) ხდება. აქ მას პირველად „ბრტყელი კალმით“ „გათლიან და ჩაასწორებენ“, შემდეგ გათლიან, ე.ი. „სათლელი წერიანი წერაქვით“ და ფოლადის „ბრტყელი კალმით“ ქვის უსწორ-მასწორო ამობურცულ ადგილებს ააცლიან, და კელავ „ბრტყელი წერაქვითა“ და ფოლადის „ბრტყელი კალმით“ კუთხეებს გაუკეთებენ. კუთხეების სწორად გამოყვანისათვის „გონიო“ იხმარება. გონიო 3x2 ჩარეკიანი და მთლიანად ფოლადისაა იმისათვის, რომ ხმარების დროს არ მოიხაროს ან, პირიქით, არ გაიშალოს. გათლილ და კუთხეებგამოყვანილ ქვაზე ოთხკიბილა „საყევი წერაქვით“ მაღალ და დაბალ ადგილებს ასწორებენ. ამ სამუშაოს მოსდევს ქვის „დაჟეჟვა“ თექვსმეტკიბილიანი „საყევი ჩაქვით“, რომელიც მთლიანად ფოლადისაა, შემდეგ „მოკოდეა“ ფოლადისავე „საკოდელით“ და, ბოლოს, „გახეხვა“ ქვის ნაჭრით, რომელსაც „ქასური“ ეწოდება; დამუშავებულ ქვას წყალს გადააფლებენ და ქასურით ისე ხეხავენ. ამით თავდება ქვის ოსტატის მძიმე სამუშაოს მეორე ნაწილი. ქვა მზად არის მასზე წმინდა და სუფთა ხელობის შესასრულებლად – სახატავად და საწერად.

ქვაზე „დახატვა“ და „დაწერა“, ასოების გამოყვანა, თავის მხრივ შეიცავს ერთი მეორის მიმდევრო ორი სახის სამუშაოს. პირველია, ქვაზე სახეების ამოკვეთა და ასოების ამოღარვა; მეორეა, ქვის სხვადასხვა ფერის საღებავებით შემკობა.

ეს მუშაობა მოითხოვს შემდეგ იარაღებსა და ხელსაწყოს: ფოლადის „საწერ კალმებს“ და „ხელკერს“, „კერს“ ანუ „ხელის ჩაქუნს“ (რომელსაც აქვს ფოლადის „ყუა“ და შეინდისგან გათლილი „ტარი“) გამოსახულებათა ამოსაკვეთად და ასოების ამოღარვისათვის, ხოლო გასაფერადებლად – „ბატის ფთის ფუნჯს“, „ნაყიდ ფუნჯებს“, ნახშირს და საღებავებს, რომელთაგან თითქმის მუდმივად იხმარება წითელი, ყვითელი, შავი, თეთრი და „მტრდისფერი“ – შავი და თეთრი საღებავების შენაერთი. ქვის შესაღებად არეს ოსტატი პირველად მთლიანად თეთრად შედებავს და შემდეგ სხვა ფერად საღებავებს ხმარობს.

აღნიშნულ ხელსაწყოსა და იარაღების გარდა ქვის მოხელე იხმარებს ადამიანის გამოსახულების სწორად გამოყვანისათვის ფოლადის „ფარგალს“ და სწორი ხაზების ნახშირით გასახაზავად „შიშშას“ (იარაღების სურათები იხ. გვ. 87)

მარტია ჯაშიაშვილი იცნობს საფლავის ქვების მოხელების სამ სკოლას: თბილისის, დუშეთის და თელავისას; უკანასკნელის ტრადიციების გამგრძელებლად თავისი სახელოსნო მიაჩნია, რის საბუთად მარტიას სახეთა შორის ხალხური ანდაზაც კი მოჰყავს. „ნათქვამიაო, – ამბობს ის, – რომ „ნათლულს ნახევარი გვერდი ნათლისა აქვსო“. თელაველი სკოლის საუკეთესო ოსტატი კი ჩემი ნათლიაც იყო და მასწავლებელიც. ამიტომ ნახევარი გვერდი თუ მისმა ნათლიობამ მომცა, მეორე ნახევარი მასთან შეგირდად ყოფნამ შემმატაო“.

მარტიას შეხედულებით, დასახელებული სამი სკოლის მოხელება ერთ-ერთისაგან საგრძნობლად განსხვავდება. თბილისის სკოლიდან, ზოგადად რომ ითქვას, კარგი ხელობის საფლავის ქვები გამოდისო. ამ სკოლის თავისებურება იმაში გამოიხატება, რომ სახეები ქვაზე ღრმად არის ამოკვეთილი, რის გამო სურათი მეტად რელიეფურია და ამიტომ მას მეტი სიცხოველე ახასიათებს. სილამაზის გარდა ამგვარი ხელობით გაკეთებული მხატვრობა გამძლეც არის, ვინაიდან ღრმა რელიეფი დიდი ხნის განმავლობაში არ იშლებაო. მარტია ფიქრობს, რომ ამგვარი ხელობის განვითარებას ხელს უწყობს თბილისელი ოსტატების მიერ ხმარებული ქვის ჯიში: ის მეტის-მეტად „ბანდია“ და ოსტატს როგორც უნდა ხელში ისე მოსდევსო.

დუშეთური სკოლა მეტად სუსტიაო, გვარწმუნებს მარტია. ის მდარე ღირსების საფლავის ქვებს უშვებს, მის მხატვრობაში მოცემულია კლანჭებივით მოკლე და წერილი თითები, გრძელი და სწორად გადაჭრილი ნიკაბი და ცუდად მომრგვალებული თავიო.

თელავის სკოლა არსებითად სოსიკო ქურციკაშვილმა შექმნა, თუმცა ორი-სამი თაობით მასზე ადრე იქ ქვის მოხელება არსებობდაო. მარტიას სმენია, რომ თელავში საფლავის ქვების გათლა და მათზე წარწერების ამოღარვა პირველად „საბერძნეთიდან“ მოსულმა ერთმა მოხუცმა „ბერძენმა“ შემოიტანაო. ქვაზე სურათების ამოკვეთა და მათი ფერადებით შეღებვა ამ მოხუცს არ სცოდნია. თელავში ოსტატობის დროს მას გამოუზრდია კახელი სანდრო ალიაშვილი, რომელიც თურმე თავის საქმიანობაში ზედმიწევნითი სიზუსტით ასახავდა მასწავლებლის ხელობას, მაგრამ ახალი ამ ხელობაში არაფერი შეუტანია.

მარტიას მიერ ღიდ ხელოვნად მიჩნეული სოსიკო ქურციკაშვილი, მარტიას ოსტატი, აღნიშნული სანდრო ალიაშვილის ნაშეგირდალი ყოფილა. ვიდრე ქურციკაშვილი ქვის ხელობას შეისწავლიდა, ის დაუფლებია ქაშანური ტურჭლის კეთების საქმეს. ამის წყალობით სოსიკომ თურმე კარგად იცოდა დახატვის ხერხები და ფერების შეხამება, რამაც ხელი შეუწყო მის ნოვატორობას საფლავის ქვების მოხელების საქმეში.

სოსიკო ქურციკაშვილს, ქვის ოსტატად გახდომის შემდგომ, „ბერძნისაგან“ მომდინარე მოხელებაში კარდინალური ცვლილება შეუტანია: მას დაუწვია ქვებზე სახეების ამოკვეთა და ზეთის ფერადი საღებავებით მათი შეფერადება. მხატვრობის ეს ხერხი გადაულიათ თელავის დანარჩენ ქვის ოსტატებს და ამგვარად თელავში საფლავის ქვების კეთების ახალი სახე დამკვიდრებულა.

როგორც აღენიშნეთ, მარტია ჯაშიაშვილი თელავის სკოლიდანაა გამოსული და ის თავისი ძმითურთ თიანეთში ამ სკოლის ტრადიციებს აგრძელებს. მათი ხელობის თავისებურება მხოლოდ ისეთ დეტალებში მჟღავნდება როგორიცაა, მაგალითად, ქვასე გამოსახული მიცვალებულის შემოსუა და შემკობა თიანეთის რაიონის მოსახლეობის მიერ ხმარებული ტანისამოსითა და სამკაულებით. რაც შეეხება თვით მხატვრობის მიმართულებასა და ქვის გათლის ტექნიკას, ისინი, თელავის ოსტატების მსგავსად, ცდილობენ ადამიანის რეალისტური გამოსახულების მოცემას და არ ამახინჯებენ ადამიანის სხეულის ნაწილებს, რაც თითქოს ღუშეთის სკოლისათვის ყოფილა დამახასიათებელი. თბილისის სკოლისაგან კი თელავისა და მის თიანეთის „ფილიალს“ ასხევეებს სახეების ამოკვეთის ტექნიკაში მცირე რელიეფი. ეს ვითარება გამოწვეულია უმთავრესად იმით, რომ თელავსა და თიანეთში ხმარებული საფლავის ქვების ჯიში შედარებით ფიცხია და მაგარი და ამიტომ ოსტატი ვერ ახერხებს სახეების ღრმად ამოკვეთასო.

დაბოლოს, აღსანიშნავია ერთი საყურადღებო გარემოებაც. საფლავის ქვების კეთების დროს სახმარებელი იარაღების დიდ უმრავლესობას, მარტიას თქმით, თვით ქვის ოსტატი ჭედავს, ვინაიდან მჭედელი, რაც უნდ კარგი მცოდნეც არ უნდა იყოს თავის ხელობისა, ვერ ახერხებს ამ იარაღების, მათი ნაწილებისა და დეტალების შესაფერისად გამოყენას და მათთვის საჭირო გამძლეობის მინიჭებასო. ამავე მიზეზით ქვის ოსტატი თურმე თავის გაცვეთილსა და გატეხილ იარაღებსაც თვითვე შეაკეთებს ხოლმე.

„ბატონების“ კულტის გადმონაშთები ივრის ხეობის ფშაველებში მკრთალადღაა შემონახული. სამაგიეროდ აქაურ კახებში ეს გადმონაშთები ჯერ კიდევ გვხვდება. 64 წლის პელო მიდელაური გვიამბობს: ყვავილს, წითელას, ქუნთრუმას, ყივანახეულას „ბატონები“ ეწოდება. ისინი ანგელოზები არიან. როდესაც რომელიმე ოჯახის ბავშვს წითელა ან ყვავილი ეწვევა, ამ ბავშვს სამი დღე-ღამის განმავლობაში გაცხელებს და მეოთხეზე გარედან დააყრის. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ეს „ბატონების“ მობრძანების ნიშანია, ამისათვის მკითხავი საჭირო არ არის; ამ დროს მკითხავის დაძახება არც არის მიღებული – „ბატონებს“ სწყინთო.

ყვავილბატონებიან ბავშვს თეთრები უნდა; ნათქვამია, ყვავილს თეთრი თავები აქვსო. ხოლო თუ ბავშვს წითელბატონები შეეყრება, მაშინ მასაც და იმ ოთახსაც, სადაც ის წევს, წითლით ამკობენ.

ბატონებიანი ავადმყოფის ლოგინზე შაქარს გადააყრიან და მისი ლოგინის მახლობლად კედლის თახჩაში სუფრას გაუფენენ. სუფრაზე აწობენ ჩაჩიჩს, ფორებიან კამფეტებს, ვაშლს და სხვა ხილეულებს, საზოგადოდ ყოველგვარ ხილეულსა და ტკბილეულს, გულამონერეტილ პატარა მრგვალსა და თხელ კვერებს და სხვ. თუ ბატონები ყვავილობის დროს მობრძანდნენ, მაშინ სუფრას მინდვრის და ბაღის სხვადასხვაგვარი ყვავილებით შემამკობენ. ამბობენ, ამ სუფრაზე ბატონები ისიამოვნებენო.

იმ სახლში, სადაც ბატონები ბრძანდებიან, საქმის გაკეთება არ შეიძლება. მხოლოდ დედაკაცები „ტარს“ თუ დავაბრუნებთ – ბატონებს

ელხინებაო. არც ქათმის დაკვლა და არც რისამე ღუღება, ან სარეცხის გარეცხვა ბატონებიან ოჯახში არ შეიძლება.

ის პირები, რომელთაც ბატონები არ უხდიათ, ბატონებიან ოჯახს ერიდებიან, ასეთ სახლში არ შევლენ – ბატონები გაგვეყვებო. მხოლოდ შინაურები და მახლობლები ართობენ ავადმყოფს – ფანდურზე უკრავენ, „იაენანას“ მღერიან და თამაშობენ. განსაკუთრებით „დაგიუდებიან“ დედები და ბებიები. ოღონდაც ბატონებმა ჩვენ შეიღს ან შეიღიშვილს ულხინოსო და ხტინან, ბუქნაობენ, სასაცილოდ იმანჭებიან და იგრიხებიან. როდესაც ავადმყოფი მძიმე მდგომარეობაშია, მაშინ ისინი სრულიად გაშიშვლებიან და ისე თამაშობენ. ცოლქმრული კავშირის დაჭერა ბატონებიან ოჯახში არ შეიძლება.

ბატონებიან ოჯახში ყოველ საღამოს კერაში ბაზმას ანთებენ – ნიგოს ცეცხლს წაუკიდებენ და კერის პირად დადებენ.

როდესაც ავადმყოფი მორჩება ბავშვის სუფრას „ქერქეკელაზე“ (ხის ქერქსე) გადაიტანენ, „გზაჯოროდინზე“ გავლენ და ამ ქერქეკელას ღობეში შეარტობენ – ამას „ბატონების გადალოცვა“ პქეია. ქერქეკელაზე გაწყობილ საჭმელს ჩვეულებრივ ფრინველები შესჭამენ, მას ადამიანი არ გაეკარება, ეშინია – ბატონები არ გამოეყვოს.

ბატონებმა ხშირად თეალის სისნეულის დატოვება იციან. „კეირიაობა“ დღეს ასეთი ავადმყოფის სახელზე კეირიაში ქათმის მამალს შეუფრენენ – თეალით ავადმყოფს თეალები მოურჩებაო.

პელო მიდელაურს „იაენანას“ საგალობლის მთლიანი ტექსტი აღარ ახსოვს. მისგან ჩაფიწრე ამ საგალობლის შემდეგი ფრაგმენტი:

იაე ნანა, ვარდო ნანა,

იაე ნანინაო.

ბატონების მაძიდასა,

იაე ნანინაო,

ქვეშ გაუშლი ხალიჩასა,

ვარდო ნანინაო.

ფარჩის საბანს წამოვასხამ,

იაე ნანინაო.

ჩვენს ყმაწვილებს ულხინევით,

ვარდო ნანინაო.

შვიდობითაც მაბრძანდებით,

იაე ნანინაო.

შვიდობითაც წაბრძანდებით,

ვარდო ნანინაო.

გაუმარჯოს თქვენ მოსელასა,

იაე ნანინაო.

გაუმარჯოს თქვენ წასელასაც,

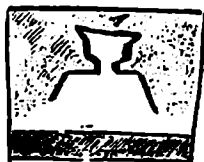
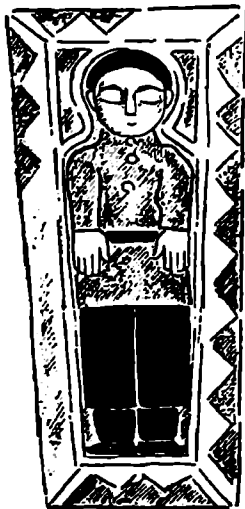
ვარდო ნანინაო.

ჩანგურიტაც გაგისტუმრებთ,

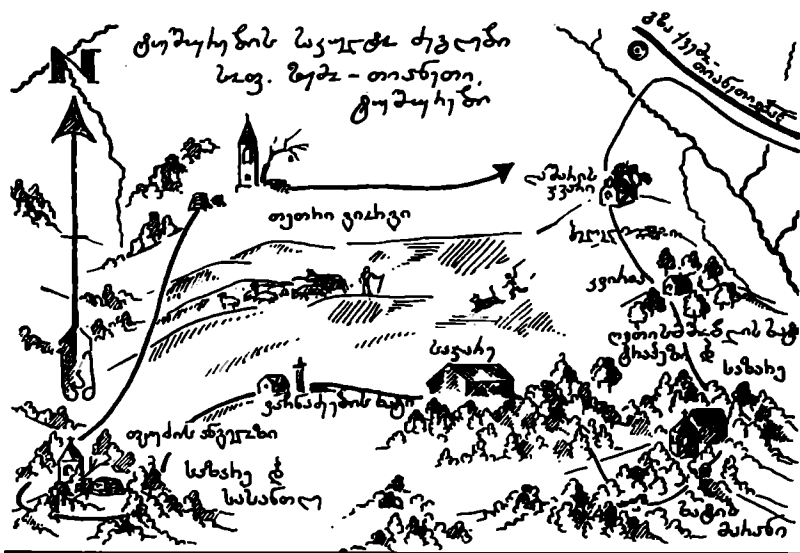
იაე ნანინაო.

სუფრასათამც მოგართმევთა,
ვარდო ნანინაო.
იას და ვარდს გაგიფენთა,
იავ ნანინაო.

აღსანიშნავია, რომ ივრის ხეობის მოსახლეობაში (ყშაველებში, ხევსურებში და კახეთში) ბარბაღეს სახელწოდებით ამ ღვთაებას თუ წმინდანის კულტის გადმოინაშთები არ მოწმდება.

ჩახჩუნი და შიკნითა
ზაშკუთხეზი, მძივენი და
საყაჩიზი ყვითელა;
ვაზა, ზაღთი და გაჩიას
საძკუთხეზი მკეპისუხა
წითელი;
ზაღ, ზაღი და ფეხ-
ნი ჯანისფერითა
თმა, წაჩუნი, ქაშახი,
შახვარი და ჩიქ-
ნი შავია;
ფაღი და ლაღი ზაღი
და ჩახჩუნი ზაღი

22 ივლისი. სოფ. ზემო-თიანეთი, ტუშურები. ზემო-თიანეთი დიდი სოფელია, რომელიც მრავალი უბნისაგან შედგება. ადგილობრივი მოსახლეობა ამ უბნების უმრავლესობას ცალკეულ სოფლებად მიიჩნევს და მათ ასეც უწოდებენ. ეს უბან-სოფლები, მცირედი გამონაკლისის გარდა, გვარის სახელებს ატარებენ. ასეთებია:

ჯერგალიძეები

უშკიანეები, ანუ ხოფცა

ზარიძეები

იარაჯულები

ჯანგირაანი

ღვინიაანები

წიკლიანთკარი

მგელიანები, ანუ ალაგანი

ბიხელაანები

კახუაანები.

დანარჩენების სახელებია: ტუშურები, ჯიჯეთი და ვერხველი.

თითქმის ყველა უბან-სოფელს თავისი სალოცავი ხატი გააჩნია. ეს სალოცავები კვირიას, ჭმალას და კოპალეს სახელობისაა. ამთგან ყველაზე გავრცელებულია კვირიას სალოცავი, რომლის ნიში თითქმის ყველა ჩამოთვლილ სოფელში დგას.

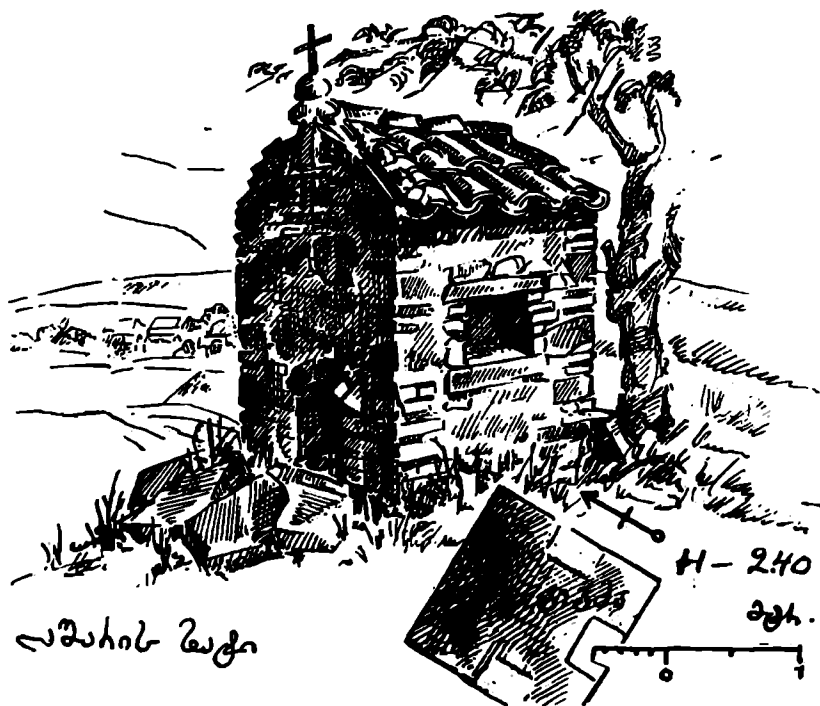
საკულტო ძეგლებით განსაკუთრებით სოფელი ტუშურებია მდიდარი. ისინი არიან გორაკზე, რომელიც სოფელს სამხრეთიდან აკრავს. ეს ძეგლებია: „ლაშარის ჯვარი“, „ღვთისმშობლის ბეღელი“, „კვირია“, „ღვთისმშობელი“, „ეპინაძეების ხატი“, „თეთრი გიორგი“ და „ფუძის ანგელოზი“.

ლაშარის ჯვარი ოთხკუთხა ფორმის ნიშია აგურითა და ქვა-კირით ნაგები. სახურავი ორწახნაგოვანი აქვს, ქართული კრამიტით გადახურული. სამი მხრით — დასავლეთით, აღმოსავლეთით და სამხრეთით — ნიშში ოთხკუთხა მოყვანილობის თახჩებია დატანებული. ფასადი აქვს დასავლეთით,

სადაც აღნიშნული თახსია თაღიანია. ყასადის კედელში აგურის სათანადო წყობის საშუალებით გამოყვანილია ჯერის გამოსახულება, რომლის თავზე ქვისაგან გამოქანდაკებული ადამიანის გამოსახულებაა ნაწილობრივ კედელში დატანებული. ამ გამოსახულებას ადგილობრივი მოსახლეობა „ლაშა გიორგის“, ანუ „ლაშარს“, უწოდებს. „ლაშა გიორგის“ თავი ნიშზე აღმართული რკინის ჯერის საყრდენს წარმოადგენს. ლაშარის ნიშის გვერდზე გარეული ვაშლის ხე დგას. ნიშს გარშემო კჳონია საკირე ქვისაგან ნაგები მრგვალი გაღაფანი, რომელიც ამჟამად დანგრეულია.

ხალხის გადმოცემით, ლაშარის ჯერის ადგილზე უწინ რაღაც ძველი შენობის ნანგრევები ყოფილა. აქ ერთხელ თურმე „ლაშარი“ მობრძანებულია თავისი ლაშქრით და მათ ამ ადგილზე შეუსვენიათ. „ლაშარის“ პატივსაცემად და ამ ამბის ნიშნად ხალხს იქ ლაშარის საფლავები აუგია.

მოსახლეობის რწმენით, „ლაშარი“ „თამარ-დედუფლის“ შეილია. „თამარ-დედუფალი“ თურმე ქალწული იყო და გაათხოვებას არ აპირებდა. ხალხს ძალიან სწყინდა ეს ამბავი – ნენი მეფე უძეოდ გადაშენდებო. ერთხელ ვაჟირები შეყრილან და გადაუწყვეტიათ – ერთი ნენგანი თამარს უნდა შეეუღლოსო. კენჭი უყრიათ და „დედუფალთან“ მისვლა ერთ ვაჟირს

რგებია. ის ღამით მისულა თამართან, მიმინარეს მოქპარეია და „ლაშარიც“ მაშინ ჩასახულა. „ლაშარი“ მეტად უშნო დაბადებულა, დიდი ლაშებიანი. დედას არ მიუღია ასეთი შვილი და უბრძანებია – წადით, სადმე გადაადგდეთ, მოქკალთით. ხალხს ბავშვი სასიკვდილოდ ვერ გაუმეტებია და ის ფარულად გაუზრდათ. დიდი რომ გამხდარა, დედასთან მიუყვანიათ და უთქვამთ – აი ეს არის შენი განწირული შვილიო. თამარს შვილი მიუღია. „ლაშარ გიორგი“ თურმე, თუმცა მეტად უღამაზო სახისა იყო, მაგრამ ტანად ახოვანი და გულადი ვაჟკაცი ყოფილა. მას ყველგან ლაშქარი დაუდიოდა თავისი ხალხის მტრების წინააღმდეგო.

ლაშარობა ამ ხატში აღდგომა დღესა და შემოდგომის გიორგობას სცოდნიათ. იგი სასოფლო დღეობაა. საზოგადოდ ტუშურების ხატების დღეობები ყველა სასოფლოა. ასეთი სასოფლო დღეობები აქ წელიწადში რამდენიმეა – სემოაღნიშნულის გარდა, მარიობა, კვირაცხოველობა და სხვ. თითოეულ დღეობაზე მორწმუნე სოფელები ყველა ხატს ჩამოილოცავენ და ხოლმე. ამ დღეობებზე მოდიოდნენ ტუშურებიდან შორს გათხოვილი ქალებიც და თან შესაწირავები მოჰქონდათ. მორწმუნენი ამ დროს თავის სალოცავენებს სწირავდნენ ქაღებს, თეთრი ფერის თავსაფრებსა და ნატრებს, ვერცხლის ფულს, საკლავებს (ვერძებს) და სხვ.

ხატების გარშემო გორაკებზე მოთავსებული საყანე ადგილები უწინ ყველა ამ ხატებისა ყოფილა. მათ მაშინ თურმე მთელი სოფელი ამუშავებდა და მოწეულ ხორბლეულს სახატო ბედელში ინახავდა. მოჰყავდათ უმთავრესად ქერი და პური, მათგან არაყსა და ლუდს ხდიდნენ და დღეობებზე სასოფლოდ ხარჯავდნენ. თუ კერძო პირი გაბედულა ამ მამულის მოხენას, მას, ხალხის რწმენით, ხატი გააგიჟებდა.

სემოაღნიშნული „ღვთისმშობლის ბეგლის“ ნანგრევები ლაშარის ჯვარის მახლობლად მდებარეობს. მოსახლეობა გადმოგვცემს, რომ „ბეგლის“ აგებამდე ამ ადგილზე რაღაც ძველი შენობის ნაშთი იყო.

ლაშარის ჯვარიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით, კირცხილისა და მუხის ხეებს შუა, დგას „კვირიას ხატი“ – აგურითა და ქვა-კირით ნაგები ოთხკუთხა ფორმის ნიში, კრამიტით გადახურული ორწახნაგოვანი სახურავით, ფასადით დასავლეთის მხარეს და ჩრდილოეთის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის კედლებში დატანებული თახჩებით, რომელთაგან დასავლეთის თახჩა თალიანია, ხოლო ჩრდილოეთისა ვიწრო და მაღალი, სპარსული ყაიდის ტეხილი წვერიანი თალით.

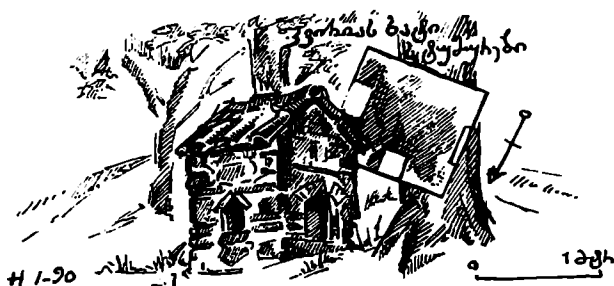
მორწმუნეთა წარმოდგენით, კვირია შუამავალია ღმერთსა და

ადამიანებს შორის და ის ღვთის კარზე დგას. კეირია პირველად ადამიანი ყოფილა და მხოლოდ შემდეგში გამხდარა ანგელოზი.

მისი დღეობა კეირაცხოველობას და აღდგომას მოდის. დღეობების გარდა, კეირიას ნიშთან ცალკეული ოჯახებიდან მლოცველები ყოველ კეირაძალზე მიდიოდნენ და ღამეს ათევდნენ ხოლმე.

კეირიას ხატის სემოთ, გორაკის წვერზე, იფნის, კირცხილას, მუხის, ნეკერხლის, წიფლის, პანტისა და მაჟალო ვაშლის ბუბერი ხეებისაგან შემდგარ ტყეში მოთავსებულია „ღვთისმშობლის ხატი“, რომელიც „საზარეს“, „ტრაპესს“, მლოცველთა თავშესაფარ „დარბაზს“, ანუ „საჯარეს“, და თვით ამ ტყეს მოიცავს. „ტრაპესი“ აგურითა და კირით ნაგებ კვადრატული ფორმის პატარა სამლოცველო შენობას წარმოადგენს. მას აქვს კვადრატულივე მოყვანილობის აგურის იატაკი, დასაქვითი კარი, ნრდილოეთისა და სამხრეთის კედლებში თითო პატარა და მოგრძო

სამრეკლო და აღმოსავლეთის კედელში კვადრატული ფორმის თახნა, რომელშიც რუსული ხელობის ხატები ასვენია: ღვთისმშობლისა (4 ცალი), წმ. ნინოსი, წმ. გიორგისა (2ცალი) და თამარ მეფისა. თახნის ნაპირებზე შემოყიდებულია ხის წარმო, რომელიც შემკულია მლოცველთა მიერ შეწირული მარლისა და მიტკლის თეთრი ნაჭრებით, სხვადასხვა ზომის მომცრო ზარებით (სულ 5 ცალია), საგულე ჯვრით ძეწკეითურთ, ბეჭდით და პატრუქად სახმარი ბამბის თეთრი გრეხილი ძაფით. ნრდილოეთის კედლის გასწვრივ დგას ორი დაბალი სუფრა, ერთი კვადრატული ფორმისა, მეორე მოგრძო. უკანასკნელს აქვს სამი მოწარხული ფეხი (რომელთაგან ერთი სუფრის ცენტრალური ნაწილის საყრდენს წარმოადგენს, ხოლო დანარჩენი ფეხები სუფრის ცალ ნაპირს ამაგრებენ). სამხრეთის კედლის გასწვრივ გაკეთებულია ფიცრის ბრტყელი თარო, რომელზეც აწყვია: თიხის პატარა ქვევრი, რკინის მოგრძო ოთხკუთხი ფორმის ყუთი, დიდი ზომის გატეხილი ზარი რუსული და უფრო გვიანი დროის ამოკაწრული ქართული წარწერებით, 16 ცალი ქაშანური ჯამი, დროშის ტარი – 2 ცალი, რკინის 4 შამფური, ბოთლი და რკინის პატარა მრგვალი კოლოფი. რკინის ყუთში ჩაწყობილია მლოცველთა მიერ შეწირული მიტკლის თეთრი თავშლები, მიტკლისავე თეთრი შარვლები ბავშვისა, მიტკლის და მარლის თეთრი ნაჭრები, ბამბის თეთრი გრეხილი ძაფები პატრუქისათვის და სხვ. თახნის

წინ დგას ნამწვარი სანთლისგან გაშაგებული ქვის პატარა „საკურთხეველი“, რომელზეც რკინის წყვილი შანდალია მოთავსებული.

ტრაპეზად წოდებულ სამლოცველო შენობაში ტუშურელი მღვდელი წირავდა ხოლმე. ხალხი ამ მღვდელს დაცინვით იხსენიებს. ის თურმე ადგილობრივ ტყეისბრებს ღვთის მსახურებას უწუნებდა და ამ ნიადაგზე მათთან მუდმივი უსიამოვნება ჰქონია.

„ტრაპეზის“ სამხრეთ-დასავლეთის კუთხესთან „ღვთისმშობლის სახარეა“ ქვით, აგურით და კირით ნაგები. მისი ოთხწახნაგოვანი სახურავი თუნუქითაა გადახურული. სახურავის წევრზე ვერტიკალურად დადგმულია მოგრძო და გვერდებზე მომრგვალებული თიხის წოწოლა, რომელშიც რკინის ჯვარია ჩამაგრებული. „სახარე“ მიწიდან შუაწელამდე ოთხკუთხი ფორმისაა, ჩრდილოეთის კედელში დატანებული სასანთლე თახჩით; შუაწელიდან კი იგი ოთხ სვეტადაა აყვანილი, სვეტების თავებში შიგნიდან დამაგრებულია ჯვარედინად გადებული წყვილი ხე, რომლის ცენტრში ამ რამდენიმე წლის წინათ ზარი ყოფილა ჩამოკიდებულუ. ამჟამად ამ ხეებზე შეწირული მიტკლისა და მარლის თეთრი ნაკრები კიდია. „ტრაპეზი“ და „სახარე“ კირითაა შელესილი.

მათ ირგვლივ ტყეს „ღვთისმშობლის ტყე“ ეწოდება. ეს ტყე დღესაც

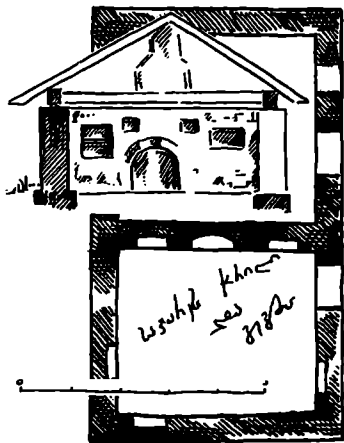

ზაქარია
ღვთისმშობლის ტყეში
მღ. ტუშურელი

შეუვალა: მორწმუნეები იქიდან ნაფოტის გამოტანასაც კი ერიდებიან — ხატი გვიკრძალავსო. მხოლოდ დღეობების დროს მლოცველთ შეუძლიათ ცეცხლის ასანთებად ტყეში წაქცეული ხეებითა და ფიხით ისარგებლონ. ამ ტყეში, „სახარესა“ და „ტრაპეზის“ მახლობლად, საღვინე ქვევრებია უხსოვარი დროიდან მიწაში ჩაფლული. ჩვენ ექვსი ასეთი ქვევრი ვნახეთ. ადგილობრივ მოსახლეობას ეს ქვევრები სახატო ღვინის ჭურჭლად გამოუყენებია. აქაურ ხატებს კახეთში ზვრები ჰქონდა, საიდანაც დღეობებისათვის ღვინოს ვეზიდებოდით და ამ ქვევრებში ვინახავდითო.

ტყის ნაპირზე, ჩრდილო-დასავლეთის მხარეს, დგას მლოცველთა

თაქმესაფარი ე. წ. „საჯარე“ ანუ „დარბაზი“ – ქვეითკირის გრძელი შენობა, კრამიტით დახურული ორწახნაგა სახურავით. მას ფასადი სამხრეთით აქვს. შენობა, ორი ოთახისგან შედგება: ფასადიდან მარჯვნივ ქალების სადგომია და მარცხნივ კაცებისა. თითოეულ მათგანს თითო კარი აქვს ფასადის მხარეს. კაცების ოთახში აღმოსავლეთის კედელში მოწყობილია ბუხარი და ბუხრის გვერდებზე ოთხი – ორი დიდი და ორი პატარა – თახჩა. ჩრდილოეთის კედლის გასწვრივ ერთმანეთზე მიწყობილი

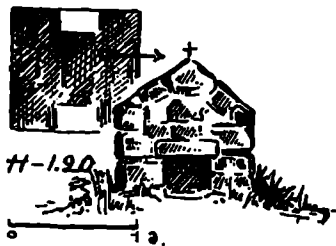

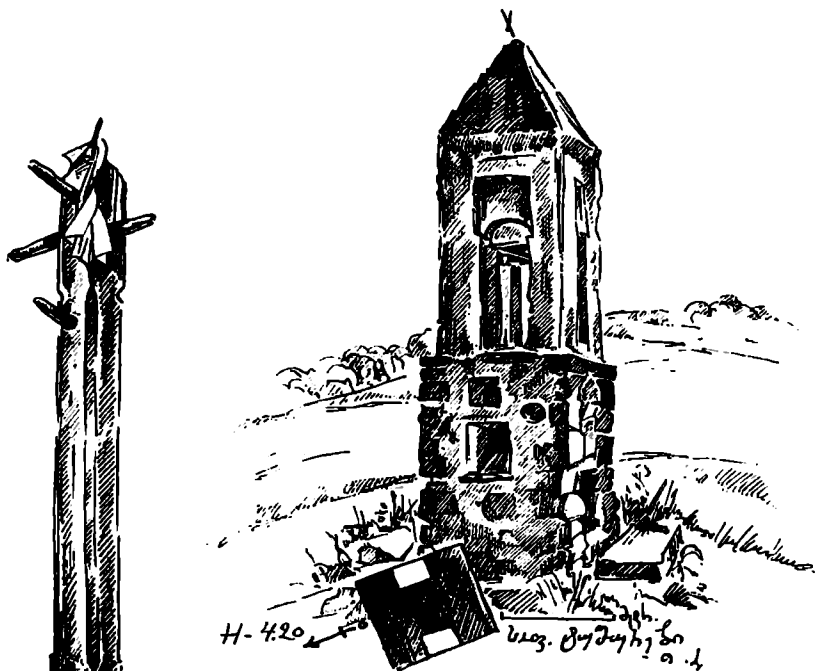
ფიცრებისგან შეკრული განიერი ტახტი დგას. თახჩები დანარჩენ სამ კედელშიცაა დატანებული, თითო კედელში თითო თახჩა. საქალბო ოთახს კი ერთადერთი სარკმელი აქვს ფასადის მხარეს; არც ბუხარი და არც თახჩები მას არ გააჩნია. მთხრობელთა ცნობით, მლოცველ ქალებს კაცების ოთახში შესვლა აკრძალული ჰქონდათ.

ეს „დარბაზი“ ანუ „საჯარე“ აგებული ყოფილა ამ 30-ოდე წლის წინათ ტუშურელი ჯევისბერის ძმის მიერ. ამაზე ადრე აქ ხის „დარბაზი“ მდგარა, რომელსაც ხანძარი გასწვნი და გადამწვარა. ვინაიდან ეს მომხდარა აღნიშნული ჯევისბერის ძმის მიზეზით (რომელსაც „დარბაზში“

ანთებული სანთელი დარჩენია და ამის გამო ხანძარი გაჩენილა), მას სამაგიეროდ ახალი ქვეითკირის შენობა აუგია.

გორაკის პირზე, საჯარედან დასავლეთის მიმართულებით, დგას „ეანაძეების ხატი“ – ქვეითკირით ნაგები და კირით შელესილი ოთხკუთხა მოყვანილობის დაბალი ნიში, რომლის თავი ორწახნაგოვანია ქვის თავისებური წყობის წყალობით. მასზე რკინის პატარა ჯვარია აღმართული. ნიშს ფასადი დასავლეთით აქვს. ფასადის მხარეს და ჩრდილოეთის კედელში (თითქმის მიწის პირად) თახჩებია დატანებული – თითო კედელში თითო, ხოლო აღმოსავლეთის კედელში წყვილი თახჩაა ერთი მეორის თავზე მოწყობილი. ნიშის გვერდით მიწაში ჩასმულია „ჩხა“ – გათლილი კაპებიანი ხე, რომელზეც დაკლულ სამსხვერპლოებს გასატყაველად ჰკიდებენ ხოლმე. ამჟამად ჩხაზე შეწირული თეთრი ნატვრებია ჩამოკიდებული. ამგვარივე ნატვრები დიდი რაოდენობით შემოხვეული აქვს ხის გამხმარ ტოტს, რომელიც ნიშის წინ გდია. „ეანაძეების ხატი“ ახალი დროის

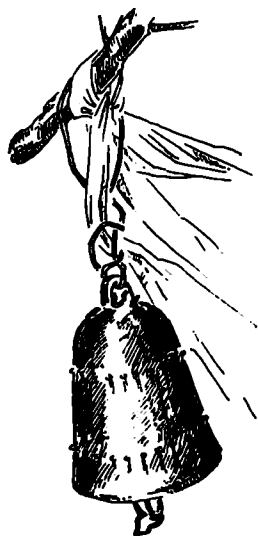

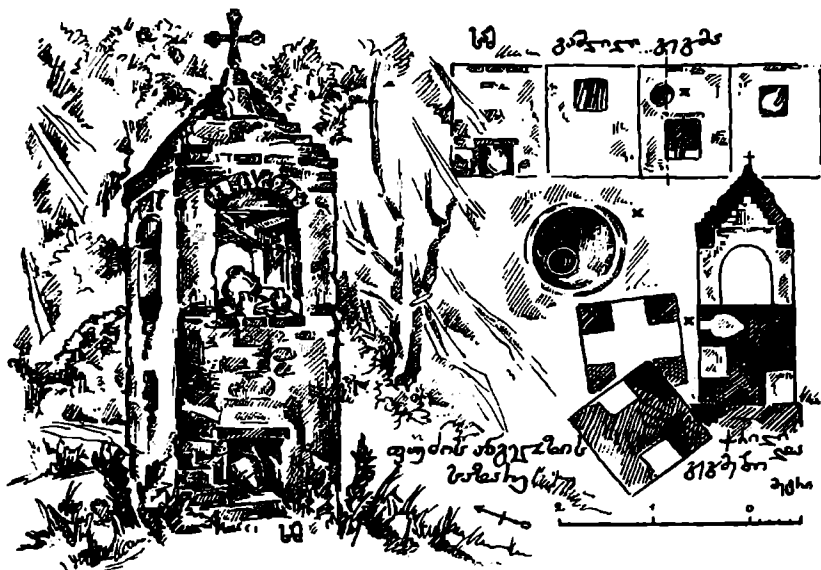

ნაგებობაა. იგი ამ ორმოციოდე
წლის წინათ კახეთიდან გად-
მოსახლებულ ორ მეკომურ
ეანაძეს აუშენებია.

გადმოსახლების დროს
მათ კახეთიდან ერთი კენჭი თან
გამოუყოლებიათ და ამ ნიშის აგების დროს მის
კედელში ჩაუტანებიათ. ეს ხატი მხოლოდ ამ
ეანაძეების სალოცავს წარმოადგენს.

ლაშარის ჯერის გასწვრივ, დასაუღეთის
მხარეს, „თეთრი გიორგის ხატი“ დაფუძნებული.
ამ ხატის კომპლექსს „წმინდა“ ხე და ორი ნიში
შეადგენს. იშვიათი ჯიშის ბებერი „წმინდა“ ხე
წაქცეულია და გამხმარი. ადგილობრივი მოსახ-
ლეობა მას „ხეშავს“ უწოდებს (რადგან ამ ხეშ
შავი ნაყოფის მოსხმა იცოდია). „თეთრი გიორგის“
კომპლექსიდან ხალხის მთავარ სალოცავს ეს
„წმინდა“ ხეშავი წარმოადგენს. „წმინდა“ ხის
ტოტები შეწირული მიტკლის თეთრი ნატრებითა
და ბრინჯაოს ძეული (მწვანე პატინით გადაკრული),

ქეთიკირის „სა“სარე“ აუშენებინებია. ამის შემდეგ იქ ხალხი „ფუძის ანგელოზს“ ღოცულობდა. ფუძის ანგელოზი ადგილმდებარეობის მფარველი ხატიო, განმარტავენ მორწმუნენი.

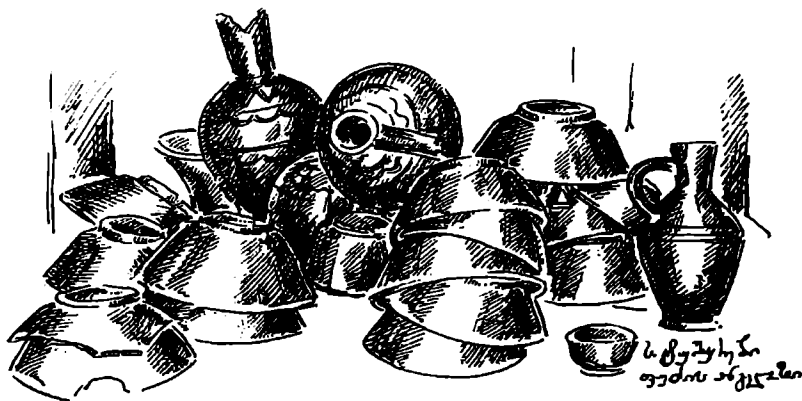
ფუძის ანგელოზის „სასანთლე“ პატარა ბორცვზეა აგებული, გარშემო თხილის ბუჩქებით და ნეკერჩხლისა და კენელის ხეებით შემორტყმული. იგი მეტად პრიმიტიული ნაგებობაა – ერთმანეთსე უბრალოდ მიყრილი ქვები წრის სახედ და შემოდანაც ქვებით გადახურული. თხილისა და კენელის ტოტებზე ჩამოკიდებულია მიტკლისა და მარლის თეთრი ნაჭრები, მათ შორის მარლის თეთრი პერანგიც. თხილის ტოტებზევე კიდია პატარა ძველებური ზარი, ნახევარფეროს ფორმისა, მწვანე პატინით გადაკრული. ნეკერჩხლის ტოტებზე ჩამოცმულია და იქვე მიწასვე ყრია ძველად შეწირული კურატებისა და ცხვრების რქები.

ფუძის ანგელოზის „სა“სარე“ წვეულებრივი ფშაური სასარე-ნიშის ტიპისაა – მიწიდან შუაწელამდე ქვა-კირით ნაგები, ოთხკუთხა ფორმისა, მასზე აღმართული აგურ-კირით ნაგები ოთხი სვეტით, რომლებიც ერთმანეთს კამარებით და კამარებში ჩადგმული ნახევრად ოვალური ფორმის ფიცრებით უკავშირდება. სახურავი აგურითა და კირით არის გადაყვანილი; შიგნიდან იგი დარბაზული სახლის გუმბათის მსგავსია, გარედან კი ოთხწახნაგოვანი. სახურავის თავზე ვერტიკალურად დადგმულია თიხის პატარა და ოდნავ წახნაგოვანი წოწოლა, რომელიც რკინის ჯვრის საყრდენს წარმოადგენს. „სა“სარე“ გარედან კირით ყოფილა შელესილი (ამჟამად გადარცხილია). მის კედლებში თახჩები დატანებული, თითო კედელში თითო თახჩა. ორ

თახნაში შეწირული თიხის დოქები შედგმული, მესამეში ფუტურო ხის ნაჭრები და ნაფოტებია შეყრილი, მეოთხე, აღმოსავლეთის კედლის თახნა, გამოყენებულია სასანთლედ – გაქონილი და გაბოლილია მასში ნანთები სანთლებისაგან. აქ, თახნის ზემოთ, მარცხენა მხარეს, კედელში ჩატანებულია თიხის ქოთანი, რომელშიც მლოცველთაგან შეწირული ორი ყანწი დევს. ერთ ყანწში ვერცხლის წერილი ფული ყრია, მეორეში-კი – ფულთან ერთად აწყვია პატრუქი და ბამბის დაგრეხილ თეთრ ძაფზე ასხმული წყეილი სანთლის „მივი“ ანუ „თვალის კაკლები“. „საზარეს“ ზარი არა აქვს, თუმცა სვეტების თავებში დამაგრებულია ორი ერთმანეთზე ჯვარედინად გადასული ხე ზარის ჩამოსაკიდებლად. სვეტებს შუა, ნიშის კვარცხლბეკზე დაწყობილია შეწირული თიხის ჯამ-გურგელი: ქაშანური ჯამები 21 ცალი (სოფი გატეხილია), თავმომტერეული ქაშანური დოქი, თიხის წყეილი დოქი აგრეთვე თავმომტერეული, ქაშანური ჩარეკა, ფინჯანი, კულას მსგავსი, მაგრამ ფართოპირიანი ქაშანური პატარა სასმისი, ქაშანური სურა და თიხის პირფართე დოქი.

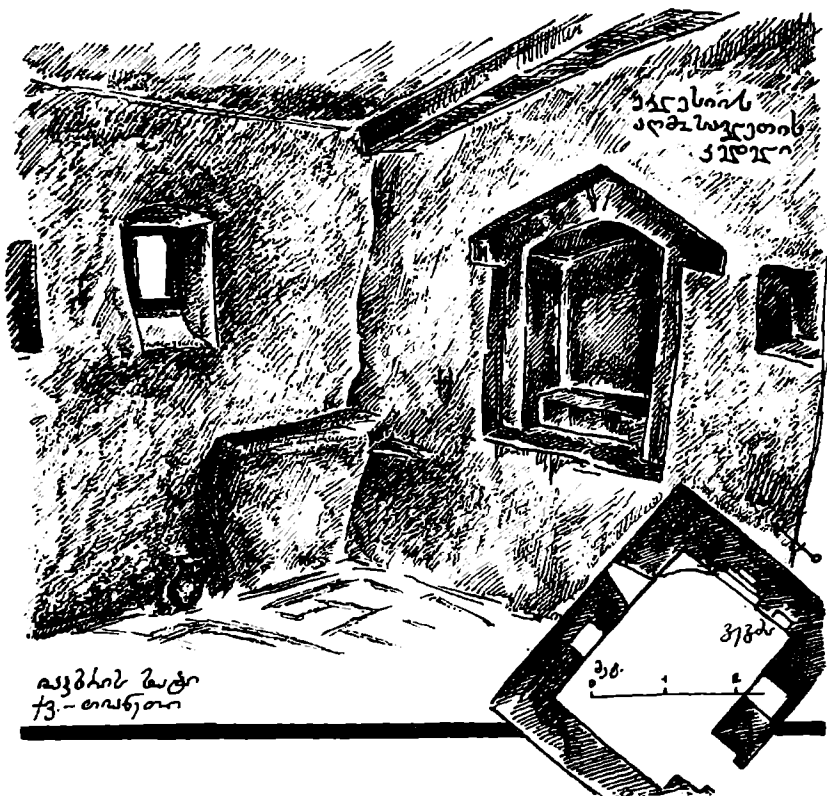
„ფუძის ანგელოზი“ ტუშურების ერთ-ერთ უძლიერეს ხატად ითვლებოდა. მის დღეობაზე სოფერ შორეულ სოფლებიდანაც მოდიოდნენ და მლოცველები მას კურატებს (ანუ კურუტებს – ხარებს) სწირავდნენ.

საღამო ხანია. ცხენის ურემში ჩატეხილი ექსპედიცია ქვემო-თიანეთს უახლოვდება. გორაკზე, რომელიც ამ სოფელს ჩრდილოეთიდან საზღვრავს,

მოჩანს „წმინდა“ ხეებით შემოსლული „ცხრაკარას ხატი“, „ფაშატციხე“ და, გორაკის პირში მდებარე, სოფლის სასაფლაო.

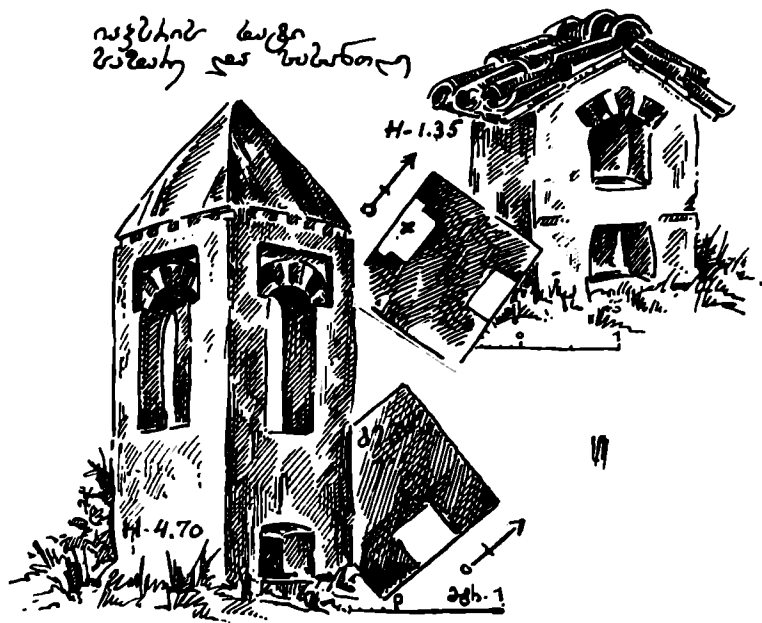
მათ პირდაპირ სამხრეთ-დასავლეთით აღმართული მთის ფერდობი თხელი ტყითა და ბუჩქნარითაა შეფენილი. ამ ტყის ზოლის პირას დგას „იაჭსრის ხატი“, რომელიც შესდგება ქვა-კირით ნაგები პატარა ეკლესიისა და „საზარე“ და „სასანთლე“ ნიშებისაგან. სამივე შენობა კირითაა შელესილი. ეკლესიას აქვს კრამიტით დახურული ორწახნაგოვანი სახურავი,

რომელზეც რკინის მცირე ჯგერია აღმართული. ეკლესიის ჭერი ხისაა. აღმოსავლეთის კედელში შიგნიდან განიერი საყურადღებო მოყვანილობის თახჩაა დატანებული, სამხრეთისაში – ვიწრო სარკმელი და კარი და ასეთივე სარკმელი და პატარა თახჩაა ჩრდილოეთის კედელში. ეკლესიის წინ დგას ბებური რცხილა, რომლის ტოტებზე ჩამოკიდებულია მლოცველთა მიერ შეწირული თეთრი ნატრები (ზოგ მათგანში ფულია გამოკრული) და ზარი.

სასარე-ნიში მიწიდან შუაწელამდე ოთხკუთხა ფორმისაა აგურით და ქვითკირით ნაგები. ამ კვარცხლბეკზე აღმართულია აგურ-კირით აშენებული ოთხი სვეტი, რომლებიც ერთმანეთს კამარებით უკავშირდება. ნიშს თუნუქით გადახურული ოთხწახნაგოვანი სახურავი აქვს. აღმოსავლეთის კედელში მიწის პირად თახჩაა დატანებული. „სასარეს“ არც ზარი გააჩნია და არც ჯგერი.

სასანთლე-ნიშიც ოთხკუთხა ფორმისაა აგრეთვე აგურით და ქვითკირით ნაგები. მისი სახურავი ორწახნაგოვანია. აღმოსავლეთის კედელში

ბუხრის მაგვარი თახხია დატანებული, ხოლო დასაველეთის კედელში მომცრო თახხებია (წვეილი), რომლებიც ურთიერთის მიმართ ვერტიკალურადაა განრიგებული; ზედა თახხა თაღიანია, ქვედა კი – ოთხკუთხა ფორმისა.

„ცხრაკარას ხატი“, „ფაშატციხე“ და „იაცსრის ხატი“, ქვემო-თიანეთის სალოცავებიცა. იქ (შუა დაბაში) კიდევ ერთი ხატი მდგარა, მაგრამ იგი რამდენიმე წლის წინათ დაუნგრევიათ და ამჟამად ხატის ნაადგილევეზე ნანგრევების კვალიც კი აღარ ჩანს.

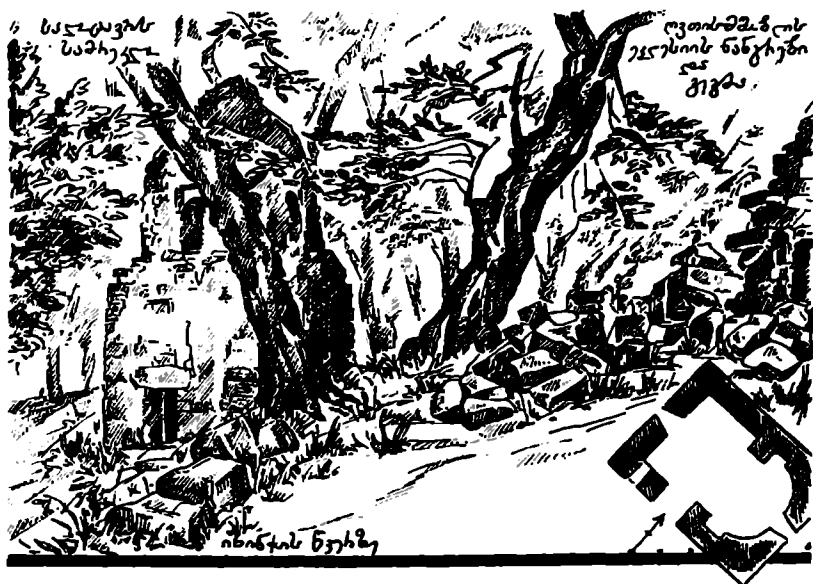

ყბავა და გარდა
საქართველო
საქართველო
საქართველო

23 ივლისი. იხინჯის ხატისა და დღეობა იხინჯობის შესწავლისას გაირკვა, რომ კოპალეს წარმართული კულტი წმ. გიორგის კულტთან არის შეერთებული და მორწმუნეთა წარმოდგენაშიც იხინჯის გორის წმ. გიორგი და კოპალე გაიგივებულია. მსგავს მოვლენას ჩვენ ეპოქებში იხინჯის წმ. გიორგისა და ღვთისმშობლის სალოცაეების მიმართაც: იხინჯის წვერზე მოთავსებულ ქრისტიანულ საკულტო ძეგლთა კომპლექსის ღვთისმშობლის სალოცავსაც უწოდებენ და იხინჯის წმ. გიორგის, ანუ კოპალეს მთავარ ხატსაც. ხოლო იხინჯის ფერდობზე რომ კოპალეს სალოცავია, ის ამ მთავარი ხატის ნიშნაო.

ცნობილი ფაქტია, რომ ძველ საქართველოში წარმართული საკულტო ძეგლების ადგილზე ქრისტიანული სალოცავები იქნა აღმართული (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ. 1941, გვ. 191). მაგრამ, როგორც ირკვევა, პირუკუც ხდებოდა: ძველი ტრადიციული რწმენით შეპყრობილი მოსახლეობა ქრისტიანულ ძეგლს წარმართულ სალოცავად ჩათლავდა. და, აი, ამ აქტის აშკარა ილუსტრაციას წარმოადგენს იხინჯის წმ. გიორგი-კოპალესი და წმ. გიორგი-კოპალე-ღვთისმშობლის ზემოთ-მოყვანილი მაგალითები. უნდა ითქვას, რომ ანალოგიური მოვლენები საქართველოს სხვა კუთხეებშიც მრავალია.

ჩვენში მეორე საყურადღებო მოვლენაც მოწმდება. ორი სხვადასხვა

უწინაესი არსების, წარმართული „ხატისა“ და ქრისტიანული წმინდანის, შეხვედრა-გაიგივების გარდა, ორი სხვადასხვა წმინდანი (არსებითად ქრისტიანული სახელწოდებით შემონახული წარმართული ბუნების ღვთაებანი), მარიამი ანუ ღვთისმშობელი და წმ. გიორგი მორწმუნეთა რწმენა-წარმოდგენებისა და წეს-ჩვეულებებში ერთმანეთთან რაღაც, თითქოს ინტიმური, კავშირით არიან დაახლოებული. ამაზე მიუთითებს თუნდაც ის, რომ, მაგალითად, კახეთში სახელგანთქმული „თეთრი გიორგის“ მთავარი დღესასწაული მაინცდამაინც მარიობას მოდის. შეგვეძლო გვეფიქრა, რომ ეს ეითარება გამოწვეულია ორი სხვადასხვა წმინდანის სახელობის დღესასწაულთა უბრალო შეხვედრით. მაგრამ ეს რომ შემთხვევითი ღამთხვევა არ უნდა იყოს, ამას, სხვათა შორის, ხეესურეთის მაგალითებიც გვჩვენებს. ხეესურეთში ერთი და იგივე საკულტო ძეგლი ხშირად ორი წმინდანის (ადგილობრივი ტერმინოლოგიით: „ხატის“ ანუ „ჯვარის“) სახელობისაა. ასე, მაგალითად, არდოტში ღვთისმშობლის ხატის (ჯვარის) „დარბაზი“ ამავე დროს წმ. გიორგის „დარბაზიცაა“, შატილში ღვთისმშობლისა და წმ. გიორგის ხატებს ერთი „საქებაჲ“ აქვთ და სხვ. რით აიხსნება ეს მოვლენა? შესაძლებელია, აქ უძველესი ტრადიციის ძალა მოქმედებს. ეგულისხმობ იმ ტრადიციის ძალას, რომელიც უნდა შემუშავებულიყო ჩვენში იმდგენარ წყვილად ღვთაებათა კულტის არსებობის საფუძველზე, როგორიც ხმელთაშუა ზღვის აუზის უძველესი ხალხების რელიგიებს ახასიათებდა (ძველ ეგვიპტურს – ისიდა – ოზირისის, ასურეთ-

ბაბილონურს – იშტარი – თამუზის, სირიულს – კიბელა – ატისის, ძველ ბერძნულს – აფროდიტე – ადონისისა და სხვ.).

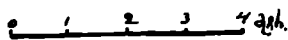
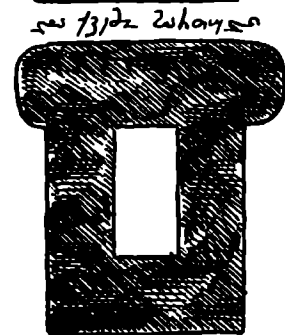
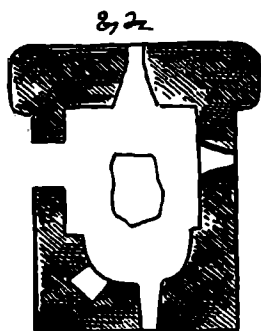
იხინჯის წვერის კომპლექსი ქრისტიანული ხასიათის საკულტო ძეგლებისაგან შესდგება: ეკლესია, ორსართულიანი სამლოცველო შენობა და სამრეკლო. პირველ ორ შენობას, ამჟამად ნახევრად მორღეული ქვის გალავანი აქვს შემოვლებული. შენობები ნაგლეჯი ქვითა და კირითაა ნაგები.

ეკლესია ბაზილიკური ტიპისაა, მეტად დაზიანებული, განსაკუთრებით დასავლეთ ნაწილში. აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და სამხრეთის კედლებში სარკმლებია დატანებული, თითო კედელში თითო სარკმელი. კარი დასავლეთითაა აქვს. შემონახულია ქვის კანკელის ნაშთები. ეკლესია ფრესკოვანი ყოფილა; ფრესკების კვალი აღმოსავლეთის კედელს შერჩენია. იქვე ასომთავრული წარწერა; იკითხება მხოლოდ: „გვა კო რათა ძლიერება“. ჩრდილოეთის კედელზე მოცემულია სულის მოსახსენებელი წარწერები (აღაპები) აგრეთვე ასომთავრულით შესრულებული. თითოეული წარწერა შავი საღებავის სოლითაა გამოყოფილი. იკითხება შემდეგი:

I	1	ან-ნიაშ-ლსა
	2	— ლეს შ —
	3	— რთმ — რსუა — შეშ
	4	ესა-[შეონ]დოს
	5	დერთმა
II	1	— ა — სლისა
	2	ა — [შეონდო] (?)
	3	სდე[რ]თმ [ა]
III	1	ა-რა-რამა-ახ-მტქესა
	2	ჯაბსანასა შეო[ნ]დოს ღერ
	3	თმა იოველთა წყდრიშ
	4	შელსა შ[ეონ]დოს ღმერთმა

მეორე სამლოცველო კოშკის მსგავსი ორსართულიანი შენობაა. ქვემო სართული უკარ-სარკმლო, ბნელი ოთახისაგან შედგება. ზეგანი შუა ადგილას ოთხკუთხედააა ამოჭრილი. ამ გზით პირველი სართული მეორე სართულს უკავშირდება. მეორე სართულიც ერთოთახიანია. ეს ოთახი პატარა სამლოცველოს წარმოადგენს, აღმოსავლეთის კედელში დატანებული საკმაოდ დიდი სარკმლით, რომლის წინ ქვის საკურთხეველი დგას. უფრო პატარა და ვიწრო თითო-თითო სარკმელი სამხრეთისა და დასავლეთის კედლებშია დატანებული. ჩრდილოეთის კედელში პატარა თახჩა და დაბალი კარია. ზეგანი თაღის მოყვანილობისა და იატაკი ქვისაა.

აქვს. ეს სამლოცველოც ფრესკოვანი ყოფილა; ფრესკების კვალი საკმაოდ მკაფიოდაა შერჩენილი. კოშკში შესვლა მხოლოდ მეორე სართულიდან

შეიძლება, ვინაიდან პირველ სართულს, როგორც აღენიშნე, კარ-სარკმელი არა აქვს. მეორე სართულში ადიოდნენ კედელზე მიყუდებული ხის კიბის საშუალებით და მეორე სართულიდან პირველშიც ასევე ჩადიოდნენ.

ჩვენ, სამწუხაროდ, ვერ მოვახერხეთ „კოპალეს დედის საფლავად“ მინიჭებული ადგილი ზუსტად დაგვედგინა, ვინაიდან ღვთისმშობლის ანუ იხინჭის წმ. გიორგის მთავარ ხატში არც ერთი ფშაველი არ გვახლდა. ამას წინათ, დღეობა იხინჭობაზე ფშაველები გვიხსნიდნენ – „კოპალეს დედა“ იქ მარხია, სადაც იხინჭის მთაზე, კოპალეს ხატში ნაციხვარი და ეკლესია არისო. უფრო ნიშანდობლივი ცნობები ვერც „კოპალეს დედის საფლავისა“ და ვერც „ნაციხვარის“ შესახებ ვერ მივიღეთ. ხოლო აქ არაერთი „ნაციხვარი“ არ ჩანს. ამიტომ იბადება კითხვა: ხომ არ გულისხმობენ „ნაციხვარისა“ და ეკლესიის სახელით ზემოაღწერილ კოშკს და, მაშასადამე, „კოპალეს დედის საფლავს“ ამ კოშკის ქვემო ბნელ სართულში ხომ არ ათავსებენ?

სამრეკლო ორსართულიანი შენობაა. ქვემო სართული წარმოადგენს ოთხკუთხა ფორმის ნაგებობას, რომელსაც თაღისებური ჭერი და აღმოსავლეთის კედელში დატანებული კარი აქვს. მეორე სართული მრგვალია და შესდგება რვა სვეტისაგან, რომელსაც გუმბათია დაყრდნობილი.

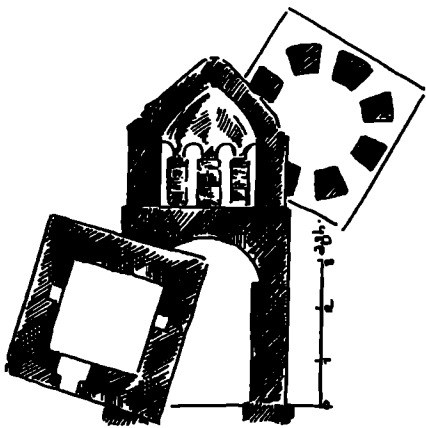
ხატის მიდამო ტყითაა დაფარული. შენობების მახლობელ ხეებზე ჩამოკიდებულია მღოვცველთაგან შეწირული მიტკლისა და მარლის ნატრები, ბამბის თეთრი ძაფები და სხვა; ერთ ხეზე ქალის გადახუნებული ლურჯი შედატანი კიდია.

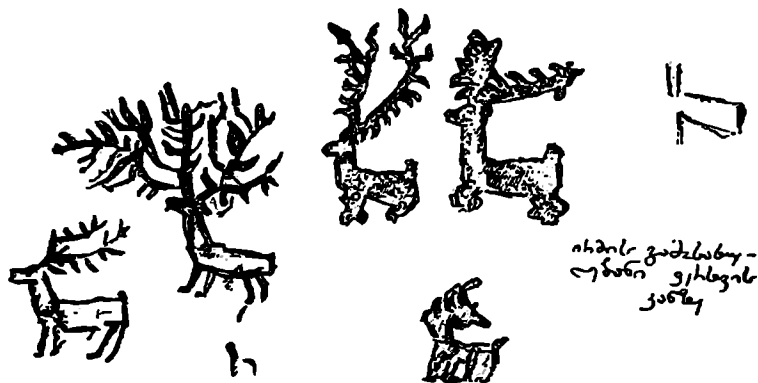
გალაენის ჩრდილო-აღმოსავლეთით უზარმაზარი წიფელის ხეებია, რომლებსაც ხის კანის ამოკვეთის საშუალებით სხედასხვა ცხოველებია (ირმები, ჯიხვები და მისთანანი) გამოსახული.

ამჟამად ამ ხატში მხოლოდ შობას დღესასწაულობენ. უწინ კი იხინჭობასაც აქ იხდიდნენ და კურატებს, ცხერებს, ქაღებსა და სხვა შესაწირავენს აქვე სწირავდნენ. მაგრამ ბოლო ხანებში ამ დღეობის გადახდა იხინჭის მთის ფერდობებზე დაუწყიათ. და იმ დროიდან მლოცველები და ჭევისბერები იხინჭის წვერზე მოსალოცავედ მხოლოდ დღეობის დასასრულს ამოდიან ხოლმე.

ნიკოლოზის დროს აქ რუსის ჯარი იდგა, მოგვითხრობს

ჩვენი გამყოლი, მაშინ ერთმა რუსის ჯარისკაცმა ქვაზე ღვთისმშობელი დახატა და ეს „ხატი“ ხალხმა იხინჭის ფერდობზე ჩაიტანაო. უთუოდ ეს ის „ხატია“, რომელიც კოპალეს დარბაზის ე.წ. „სასუფეველში“ ასვენია და რომელსაც ფშაველები „კოპალეს დედას“ უწოდებენ.

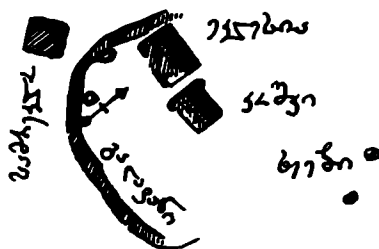

იხილეთ გეგმაზე -
უნაირი ექსპედიციის
კანონი

იხილვის მთიდან მოჩანს მახლობელი სოფლები და მათ შორის ტიღანაანი. მამადიანები და ჭურჭელაურები. ამ სამი სოფლის ძირეული მოსახლეობა, ჩვენი გამყოფის ცნობით, თავის თავს სათათრეთიდან მოსულად თვლის. საქართველოს რომ თათრების ჯარი შემოესია, ჩვენი წინაპრები ამ ჯარს მოჰყოლიან და შემდეგ აქ დარჩენილან, ქართველების მიწა-წყალზე დასახლებულან და მამადიანობა ქრისტიანობაზე გაუცვლიათ.

თვით ჩვენი გამყოფი სოფელ გოჯიანების მოსახლეა. მისი წინაპრები მარაბდიდან ყოფილან გადმოსახლებული. გადმოსახლება დიდი ოჯახის გაყოფის შემდეგ მომხდარა. მარაბდაში რომ ვიყავით 33 სული ერთ ჯერჯემს ვცხოვრობდით. მაშინ მათი სალოცავი ხატი თბილისის ქაშუეთის ეკლესია ყოფილა.

მთხრობელი იცნობს მრავალ სხვა გეგარის ხალხსაც, რომელთა წინაპრები იერის ხეობაში საქართველოს სხვა და სხვა კუთხიდან არიან გადმოსახლებული. ასეთებია, მაგალითად, ქსნიდან მოსული ქსნელაშვილები, ჭართალელი ანუ სეთურის გეგარისანი და სხვანიო. ჭართალელების შესახებ მას სმენია, რომ მათი წინაპარი ჭართალიდან ჯერ სოფელ ყვარაში ასულა, შემდეგომ თიანეთის მახლობლად დასახლებულა და ბოლოს, ჭართალელები შირაქში გადასულან და ამჟამადაც იქ მოსახლეობენო.

24 იელისი. დღეს

ენისაშუალო დიდებული ძეგლი
 კვეთს. მას შესანიშნავი
 მდებარეობა აქვს. ორ წყალ
 შუა მოთავსებული იგი ამაყად
 გასცქერის ხეობებს ჩრდი-
 ლოეთით, სამხრეთით, აღმოსავ-
 ლეთით და დასავლეთით. ეს
 ციხე-სიმაგრე, ოდესღაც მრის-
 ხანე ფეოდალის საბრძანებელი,
 გრანდიოზულ შთაბეჭდილე-
 ბას ახდენს თავისი გალავ-
 ნითა და კოშკებით, სასახ-
 ლითა და ეკლესიით. გალავ-
 ნი ადგილ-ადგილ მეტად
 მასიური და მაღალია, კოშკები
 გიგანტური. ორსართულიანი
 სასახლე შესანიშნავია ფანჯ-
 რების თვლებით და საბურვე
 მილით, ხოლო ეკლესია მრავალ-
 წახნაგოვანი და სტალაქ-
 ტიტებიანი თაღების სტრუქ-

ტურით ქართული ხუროთმოძღვრების იშვიათ ძეგლს წარმოადგენს. კვეტერის ეკლესიაში და მის მახლობლად ამჟამად არ მოიპოვება წარმართული რელიგიის გადმოწამები (სხედასხვა სახის შეწირულებანი თუ სხვა.).

ჩანს ფეოდალის პირადი სარგებლობისათვის აგებული საკულტო

ძეგლი ხალხის ფართო მასებისათვის დახშული ყოფილა. ამჟამად კვეტერის კომპლექსი, ნანგრევებად ქცეული, დრო-ჟამის გამანადგურებელ გაულენას განიცდის. თუ სასწრაფოდ არ იქნა მიღებული ზომები სასახლე, ქართული სამოქალაქო ხუროთმოძღვრების ეს იშვიათი ძეგლი, მალე სულ დაინგრევა,

კოშკებიც დაიქცევა და ეკლესიაც დაირღვევა.

კვეტერიდან გამობრუნებისას ვინახულეთ თიანეთის ქვისმთლელების საექსპლუატაციო ადგილი ილდაკანში, რომელიც ახმეტა-თიანეთის გზის პირად მდებარეობს.

კელავ ქვემო-თიანეთში ვართ. ამით დამთავრდა ჩვენი მოკლევადიანი ექსპედიცია. გზა თბილისისაკენ გვიდევს. სასტუმროს წინ ენიშკი-ს ავტომანქანა გველის.

